

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav translatologie

Diplomová práce

Marie Ondrušková

Arabská francouzsky psaná literatura v českých překladech

French-Arab literature in the Czech translations

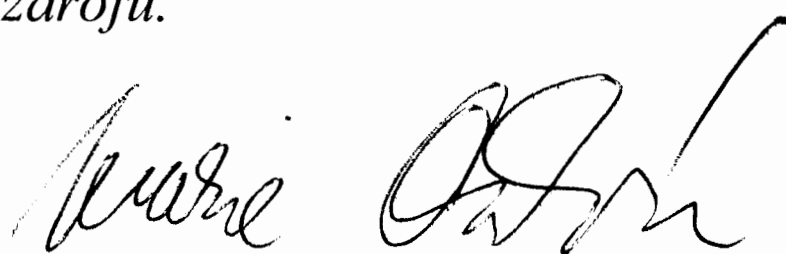
Praha 2009

vedoucí práce: PhDr. Jovanka Šotolová

Poděkování

Velmi ráda bych poděkovala všem, kteří mi pomáhali při vzniku této práce, především své vedoucí PhDr. Jovance Šotolové za trpělivé vedení, poskytnutí odborných rad a čas strávený konzultacemi. Dále Prof. Luboši Kropáčkovi, Prof. Janě Petrové a Mgr. Petru Christovovi, PhD. za ochotné poskytnutí cenných podnětů k tématu a Mgr. Mohamedu Farehovi za seznámení s arabskou kulturou. Nakonec bych chtěla poděkovat své rodině za podporu a poskytnuté zázemí.

„Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.“

A handwritten signature in black ink, appearing to read "Marie Džh". The signature is fluid and cursive, with the first part being "Marie" and the second part being a stylized "Džh".

V Praze, dne 28. 8. 2009

Anotace

Diplomová práce zpracovává problematiku arabské frankofonní literatury, její recepci ve Francii, kde většina této tvorby vychází, a především v České republice. Přináší stručný přehled nejvýznamnějších arabských frankofonních autorů a českých překladů jejich literárních děl. V praktické části jsou zpracovány dotazníky pro překladatele, jejichž prostřednictvím je zhodnoceno postavení této oblasti literatury v českém prostředí. Dále se věnuje rozboru románu Drisse Chraïbiho *Případ v Atlasu*, na kterém ukazuje charakteristické rysy arabské frankofonní literatury a komentuje způsob jejich převodu do češtiny.

Klíčová slova

Arabská literatura – arabská kultura – frankofonní literatura – Maghreb – umělecký překlad – recepce – D. Chraïbi

Arab literature – Arab culture – Francophone literature – Maghreb – translations – reception – D. Chraïbi

Seznam zkratek

O – text originálu

P – text překladu

Vysvětlivky

Formálním problémem vyplývajícím z tématu je například úzus transkripce ve francouzštině a v češtině. Ve starších překladech nalézáme arabská jména a další názvy transkribované podle českého úzu, často odlišně od francouzského originálu. V překladech z posledních let naopak můžeme pozorovat tendenci přejímat beze změny slova tak, jak byla transkribovaná z arabštiny do francouzštiny. To lze konstatovat i při přepisu jmen autorů. Například příjmení libanonského spisovatele Amina Maaloufa by se podle českého úzu přepsalo jako Máluf. Protože však autor tvoří ve francouzštině, publikuje ve Francii a přes francouzské prostředí přichází i k nám, bývá u nás uváděn ve francouzském přepisu.

Dalším typickým příkladem je samotné označení Maghreb či maghrebská literatura. Slovník spisovné češtiny uvádí možnosti Maghreb, Magreb i Maghrib (třetí více odpovídá klasické arabštině, která má jen tři samohlásky: a, i, u). Přesto se v českém kontextu rozšířila francouzská varianta „Maghreb“. Variantu „Maghrib“ a její deriváty nalezneme v odborných publikacích arabistů (S. Pantůček, L. Kropáček).

Vlastním jménům jsou ponechány francouzské varianty i s ohledem na to, že práce pojednává o Maghrebu v jeho vztahu k francouzskému prostředí a dostupné zdroje (*Slovník francouzsky píšících spisovatelů*, elektronický portál *Iliteratura*) ji také používají.

Příjmení maghrebských autorek je uváděno bez přechylování; tento úzus je dnes již běžný v českých překladech jejich děl a v českých odborných statích.

Obsah

1.	ÚVOD.....	7
2.	TEORETICKÁ ČÁST	10
2.1.	Charakteristika frankofonní literatury.....	10
2.2.	Postavení arabské francouzsky psané literatury	12
2.3.	Přehled nejvýznamnějších arabských frankofonních autorů.....	13
2.4.	Tvorba arabských frankofonních autorů	20
2.4.1.	TÉMATATA ARABSKÉ FRANKOFONNÍ TVORBY	23
2.4.2.	FORMÁLNÍ A STYLISTICKÉ RYSY	25
2.4.3.	PROBLEMATIKA TVORBY MAGHREBSKÝCH AUTOREK	28
2.5.	Recepce arabské frankofonní literatury	31
3.	PŘEKLAD A RECEPCE	34
3.1.	Teoretické problémy překladu a recepce.....	34
3.2.	Recepce arabské frankofonní literatury v českém prostředí	36
3.3.	Sociální vlivy na recepci	37
4.	PRAKTICKÁ ČÁST	39
4.1.	Komentář k bibliografickému přehledu přeložených děl (viz oddíl 9).....	39
4.2.	Komentář k vydávání českých překladů arabské frankofonní literatury	40
4.3.	Vyhodnocení dotazníků pro překladatele a pro nakladatelství	41
4.4.	Analýza vybraného překladu.....	43
4.4.1.	CHARAKTERISTIKA TVORBY DRISSE CHRAÏBIHO	44
4.4.2.	TRANSLATOLOGICKÁ ANALÝZA PŘEKLADU.....	45
5.	ZÁVĚR.....	60
6.	RÉSUMÉ	62
7.	SUMMARY	63
8.	SEZNAM BIBLIOGRAFIE	64
9.	PŘÍLOHY (DOTAZNÍKY PRO PŘEKLADATELE; PODROBNÁ BIBLIOGRAFIE KNIŽNĚ A ČASOPISECKY VYDANÝCH PŘEKLADŮ)	70

1. ÚVOD

Diplomová práce se věnuje problematice arabské francouzsky psané literatury,¹ českým překladům a recepci. Specifika českých překladů autorské tvorby této kulturní oblasti přesahují rámec translatologické problematiky. Mezioborový přístup předpokládá zejména porozumění rozdílnosti kulturního kontextu Maghrebu a Blízkého východu ve vztahu k prostředí evropskému a především k literární kultuře Francie a České republiky. Na tento úkol však nelze nahlížet jen z odborných pracovišť. Přímé poznávání vyplývající z vzájemné spolupráce univerzit a navazovaná přátelství umožňují nejen pochopit odlišnosti kulturního prostředí i životního způsobu, ale především kultivují prostor vzájemného porozumění.²

Cennou orientaci vedoucí k pochopení kulturní odlišnosti i vzájemného prolínání a přesahů francouzského vlivu a národních literatur nabízí badatelský přístup tartuské školy, francouzských i českých literárních vědců a filozofů, zabývajících se literární komunikací, problematikou textu, interpretace a recepce, sociologií čtenářství. Od prostého seznámení se s autory a jejich tvorbou vede cesta k pochopení intertextuality v jejím širším pojetí – text místa, text kultury, text světa – a ta ukazuje cestu ke zkoumanému terénu a vymezené literární produkci. Literární věda předjímá problémy kulturní globalizace především systematickým projektem *Text v pohybu, Literatura jako text mezi texty*.

„Text, do něhož byly zapojeny akt tvorby a akt četby a drama semiózy, přestal být vnímán jako „kámen“, „skála“, „tkanina“ a začal být vnímán spíše jako „voda“, plynutí, jako „tkáň“ a tkaní (tento aspekt, na který obrací pozornost Barthes, odhalují zejména „ženské“ texty).“³

Text představuje pohyblivý a otevřený systém (také jeho fixovanost v tištěné podobě se dnes otřásá – viz internetové romány psané ve spolupráci se čtenáři) a jeví se jako nesmírně zajímavý objekt analýzy vypovídající o dnešním světě.

„V samém chronotopu je obsaženo mnoho způsobů uměleckého myšlení, mnoho cest, kterými může badatel postupovat. Je zajímavé a povzbuzující, že každý vědec, který se

¹ Pojmem arabská literatura je označena literatura v arabských zemích. Na daném území žijí i další etnické skupiny, zejména Berbeři, jejichž francouzsky psanou literární tvorbu v práci neopomínáme. Protože francouzsky psaná literatura obecně má z arabských zemí nejpodstatnější kvantitativní i kvalitativní rozsah především v oblasti Maghrebu, zaměří se práce převážně na frankofonní literaturu maghrebskou. Zmíní také frankofonní autory z dalších arabských zemí; zohledňuje však fakt, že velká část používaných pramenů o frankofonní arabské literatuře pojednává právě o Maghrebu.

² Volbu tématu diplomové práce ovlivnila stáž v Nice (2007) – opakované návštěvy Francie, Maroka a kontakt s přátelskou komunitou mladých Maročanů a Alžíránů vedly k probuzení zájmu o arabský jazyk a arabistiku.

³ HODROVÁ, D. Text mezi texty. In: sborník *Literatura jako text mezi texty. Kolokvium I.* str. 345 [online]. Edice E, Ústav pro českou literaturu AV ČR [cit. 2009-08-24]. Dostupné z WWW: <<http://www.ucl.cas.cz/edicee/data/antologie/kolokvia/1/5.pdf>>.

zabývá těmito problémy, nalézají vlastní přístupy; jejich výzkumy si nejsou podobné, i když jsou zaměřeny na společný objekt. Nemluvě už o tom, že fenomenologický rozbor se liší od sociologického a podobně.“⁴

Svůj přístup k literárněvědnému bádání opírá Nonna Kopystianskaja především o aspekty časoprostoru. Zkoumání obrazu časoprostoru dává možnost hluboké a nestandardní analýzy vzájemného působení všech složek obsahu a formy v jednotlivém díle a zařazení tohoto díla do kontextu národní a světové literatury, možnost určení dominantních rysů autora, srovnání autorů, sledování vývoje žánru a žánrového typu. Studium jedné literatury v aspektu časoprostoru nejenže obohacuje její vlastní literární historii, ale také umožňuje určitější přínos do světového procesu. Zvláště když se toto studium spojuje se zkoumáním vývoje žánru, současné existence a střídání literárních směrů, vytváření pokaždé vlastního žánrového systému, společného s jinými literaturami, a přitom národně odlišného.

Charakteristika Maghrebu jako kulturního a jazykového prostředí není možná bez opory v databázi autorů z maghrebské oblasti, vymezení zvláštností frankofonní literatury, bez tematické analýzy či popsání prvků arabské poetiky, a v neposlední řadě bez pochopení islámu.

Georges Mounin vyslovuje názor, že „existence rozdílných kultur či civilizací, vytvářejících rozdílné světy, je dokázanou skutečností“. Připouští, že „v míře, již je nutno specifikovat, jsou tyto světy navzájem neprostupné, což se stává překážkou totálního překladu“. Shodu lze nalézt v oblasti univerzálií. Mounin proto předpokládá, že rozličné civilizace vyžadují překlad respektující etnografické zvláštnosti; etnografii pojímá jako překlad svého druhu, překladatele pak označuje za „etnografa společenství, z jehož jazyka překládá“.⁵

Problémy translatologie se zdaleka nevztahují jen k jazyku autora a překladatele a především u uměleckého překladu nejde pouze o technickou stránku. Na překladatelskou činnost je stále důrazněji kladen požadavek respektu k sociokulturním aspektům překladu a interpretace.⁶

Vytváření aktuální databáze českých překladů, jednotlivých knižních vydání, recenzí a jiných kritických ohlasů a v neposlední řadě čtenářského ohlasu nutí přihlédnout k celé řadě

⁴ KOPYSTIANSKAJA, N. Perspektivy bohemistiky v aspektu zkoumání časoprostoru. In: *Česká literatura na konci tisíciletí I. Příspěvky z 2. kongresu světové literárněvědné bohemistiky*. str. 561, 562 [online]. Edice E, Ústav pro českou literaturu AV ČR [cit. 2009-08-24]. Dostupné z WWW: <<http://www.ucl.cas.cz/edicee/data/sborniky/kongres/SLBII/22.pdf>>.

⁵ MOUNIN, G. Teoretické problémy překladu. Citováno podle ZEMAN, M. (Ed.) *Průvodce po světové literární historii*. Praha: Panorama, 1988. str. 370, 372.

⁶ JETTMAROVÁ, Z. *Sociologie v paradigmatu a teorii: hledá se model a metodologie. Společenská a sociologická orientace dnešní západní translatologie*. Bratislava: Univerzita Konštantína filozofa v Nitre, 2007.

příbuzných domén: literární vědy i translatologie (umělecký překlad), ale také komparatistiky či teorie kultury, nepostradatelná je psychologie a filozofie umění, receptivní estetika, teorie zaměřené na problémy literární komunikace, interpretaci. K základním zdrojům patří pochopitelně bohemistika. Tato interdisciplinární povaha zvoleného tématu ovlivňuje jak rozložení a šíři jednotlivých kapitol naší práce, tak volbu používaných metod. I na omezeném prostoru této studie je nutné respektovat zásadní hlediska příbuzných literárněvědných oblastí, byť pochopitelně v omezené míře.

Výchozí hypotézou práce je, že arabská frankofonní literatura u nás vychází, avšak ne tak hojně, jak by mohla. Jejímu vydávání se věnuje jen málo nakladatelů – ale snaží se vyhledávat důležitá díla, po jejichž přečtení si čtenář může vytvořit určitou představu o arabské, případně francouzsko-arabské kultuře.

Současně s analýzou specifiky arabské literatury psané ve francouzském jazyce se otevírá vějíř otázek spojených s recepcí českých překladů. Jaká je kulturní politika v České republice ve vztahu k arabské kultuře, k procesu globalizace a respektu svébytnosti národních jazyků a kultur? Jaké jsou představy nakladatelství, jaká je zkušenost překladatelů?

Za tematickým členěním celé šíře naznačených otázek můžeme najít pevnou spojnicí: lidskou řeč, umožňující sdělování a sdílení společného světa. H. G. Gadamer považuje lidskou řeč za „záhadný, hluboce skrytý děj“. Nad překladem se zamýšlí s jistou skepsí:

„Chybí mu třetí rozměr, z něhož bylo to původně, tj. v originále řečené, v oblasti svého smyslu zbudováno. To je nevyhnutelná bariéra všech překladů. Žádný nemůže nahradit originál. Překlad je do plochy promítnuta výpověď originálu, do níž se mnohé, co v originálu zaznívalo v pozadí a mezi řádky, nepodařilo celé převést. Kdybychom se však domnívali, že výpověď se tím stala jaksi srozumitelnější, že tato redukce na prostší smysl musí porozumění ulehčovat, byl by to omyl. Žádný překlad není tak srozumitelný jako jeho originál. Je to právě ten smysl řečeného, který zahrnuje mnohé, a smysl je vždycky směr, jenž se dostává ke slovu jen v původním mluvení a v každém opakování uniká.“⁷

Úkolem překladatele tedy není napodobovat řečené, ale přeložit smysl toho, co má být řečeno. Tak je řeč pravým středem lidského bytí. Musíme ji ovšem vidět v oblasti lidského spolubytí, v oblasti dorozumění.

Předpokládáme, že právě v případě překladů arabských frankofonních spisovatelů bude důležité vyjádřit se právě k úloze a možnostem překladu. Stejně zajímavé bude vysledovat, jak je tato tvorba vnímaná v českém prostředí.

⁷ GADAMER, H. G. *Člověk a řeč*. (Výbor textů). Praha: OIKOMENH, 1999.

2. TEORETICKÁ ČÁST

2.1. Charakteristika frankofonní literatury

Frankofonní literatura má v kontextu francouzské literatury dlouholetou tradici. Její kořeny sahají do období kolonizace, kdy se do francouzských kolonií dostala francouzština. Problematické je však samotné označení „frankofonní“. Na jedné straně stojí definice, že každá literatura tvořená ve francouzském jazyce je literaturou frankofonní,⁸ na straně druhé probíhají diskuze, zda je oprávněné odlišovat mezi sebou autory, kteří všichni používají k psaní stejný jazyk. V důsledku jde totiž o oddělení spisovatelů francouzského původu od autorů, kteří pocházejí i z dalšího kulturního prostředí. Někteří spisovatelé z druhé skupiny se tak cítí dotčeni a zařazení na jinou úroveň než jejich kolegové francouzského původu. Nová polemika se rozpoutala v roce 2006, kdy byla většina nejvýznamnějších literárních cen ve Francii udělena autorům píšícím sice francouzsky, ale pocházejícím z jiného než francouzského prostředí, tedy těm, kteří jsou nejčastěji označováni jako „frankofonní“. V březnu následujícího roku byl v deníku *Le Monde* otištěn manifest podepsaný 44 literáty z Francie i z jiných zemí světa. Všichni z nich píšou francouzsky a publikují své knihy ve Francii. Označení „francophone“ je podle nich zavádějící a nesmyslné:

„Soyons clairs : l'émergence d'une littérature-monde en langue française consciemment affirmée, ouverte sur le monde, transnationale, signe l'acte de décès de la francophonie. Personne ne parle le francophone, ni n'écrit en francophone. La francophonie est de la lumière d'étoile morte. Comment le monde pourrait-il se sentir concerné par la langue d'un pays virtuel ?“⁹

Signatáři manifestu prohlašují, že pojmy francouzská, frankofonní a světová francouzsky psaná literatura již nelze rozdělovat.

„Manifest upozorňuje na podivný zvyk zařazovat určité autory jako ‚francouzské‘, jiné pak spíše jako ‚frankofonní‘ a další častěji jako ‚světové‘, když přitom ve všech případech jde o spisovatele píšící francouzsky. Podle nich je s frankofonií konec. Francie jako středobod francouzsky psané literatury se hroutí, či spíše rozpíná do všech světových stran. [...] Nastupuje literatura francouzského jazyka, literatura pojednávající o světě a sama svět zastupující – proto se v textu užívá již dříve zavedený termín ‚littérature-monde‘, jenž vlastně implicitně klade mezi pojmy literatura a svět rovnítko. [...] Spisovatelé označovaní za ‚frankofonní‘ se závistí vzhlížejí ke svým kolegům pocházejícím ze zemí bývalé britské

⁸ „Toute littérature écrite en langue française est une littérature francophone.“ Citováno podle Littérature francophone [online]. *Wikipedia* [cit. 2009-06-12]. Dostupné z WWW: <http://fr.wikipedia.org/wiki/Litt%C3%A9rature_francophone>.

⁹ Manifeste [online]. *Le Monde* (16. 3. 2007) [cit. 2009-07-09]. Dostupné z WWW: <<http://poezibao.typepad.com/poezibao/files/Manifeste.pdf>>.

koloniální říše – které britská literatura bez výhrad přijala, přičemž nepovažovala za nutné přidělovat jim jen oddělenou, spodní příčku své bohaté knihovny.“¹⁰

Pochopení odlišnosti francouzsky psané tvorby Francouzů a francouzsky píšících spisovatelů z jiných zemí přispívá k ocenění a vyzdvižení specifčnosti literatury vznikající v prostředí obohaceném více kulturami. V opačném případě by byly přehlíženy další aspekty tvorby, které právě způsobují její jedinečnost.¹¹ Tento názor sdílejí i někteří frankofonní autoři, kteří považují za pozitivní a důležité zdůraznit, že vedle francouzského jazyka a kultury je jim vlastní ještě další jazyk a kultura.

Termín „frankofonní literatura“ tedy zpřesňuje, že jde o tvorbu autorů pocházejících z více kulturních prostředí. Obecně je do ní zahrnována literární tvorba zemí, ve kterých je úředním jazykem francouzština: zámořská francouzská území (tzv. DOM, TOM), Belgie, Lucembursko, Švýcarsko, frankofonní část Kanady a bývalé francouzské kolonie, které nadále používají vedle národních jazyků francouzštinu, tj. země „černé“ Afriky (Benin, Burundi, Středoafriická republika, Džibuti, Guinea, Mali, Nigérie, Čad, Togo, Zair, Pobřeží Slonoviny, Gabon, Kongo, Senegal, Rwanda, Kamerun), arabské země (z oblasti Maghrebu, Machreku), Francouzská Guyana, Haiti, Francouzská Polynésie, Madagaskar, Mauritius, Komory, Seychely a Réunion. Od dob kolonizace prošly vztahy těchto zemí s francouzskou kulturou podstatnými změnami, pravidelně se konají Dny frankofonie a další kulturně-společenské akce.

Existují také autoři nepocházející z „frankofonních“ zemí, kteří si však pro svou tvorbu také vyvolili francouzštinu, většinou proto, že emigrovali nebo jen dočasně přesídlili do Francie. Můžeme jmenovat Samuela Becketta, Julienu Greena, Eugèna Ionesca, Romaina Garyho, Jorge Sempruna, Milana Kunderu, Agotu Kristof, Andreje Makina, Daiho Siije, Yasminu Rezu, z českého prostředí ještě Věru Linhartovou nebo Václava Jamka.¹²

¹⁰ ŠOTOLOVÁ, J. Odjinud [online]. A2 (2007, č. 18) [cit. 2009-07-13]. Dostupné z WWW: <<http://www.advojka.cz/archiv/2007/18/odjinud>>.

¹¹ V této práci budeme používat označení frankofonní literatura pro tvorbu autorů, kteří pocházejí (také) z jiného než francouzského prostředí.

¹² Viz také LIEVOIS, K. Quelques données quantitatives concernant la traduction de la littérature francophone. str. 70 [online]. *Institut Supérieur de Traducteurs et Interprètes, Anvers, Belgique* [cit. 2009-06-21]. Dostupné z WWW: <http://biblio.critaoi.auf.org/5/01/atelier_de_traduction_5_6.pdf#page=67>.

2.2. Postavení arabské francouzsky psané literatury

Tvorba arabských autorů má ve frankofonní literatuře významné postavení, a to jak početním zastoupením, tak kvalitou děl.¹³ Arabský svět je rozdělován na Maghreb (Maghrib), což znamená v arabštině „západ“, a Machrek (nebo také Machreq, Mashreq), „východ“.¹⁴ Oblast Machreku zahrnuje státy Libanon, Jordánsko, Izrael a Kuvajt. Sporné je zařazení Egypta a Súdánu. Občas je v obecnějším pojetí toto označení použito na arabské státy mimo Maghreb a zahrnuje i Arabský poloostrov. Pod názvem Maghreb se rozumí oblast severní Afriky, tedy západní část arabského světa: Maroko, Tunisko, Alžírsko, Mauretánie a Lybie.¹⁵

V oblasti arabského světa převládá arabské etnikum, islámské náboženství a arabský jazyk. Žijí zde však také kmeny Berberů a Židé, komunity židovského (Izrael, menšiny v Maroku) a křesťanského (Libanon) vyznání a s tím souvisí, že se zde mluví vedle arabštiny i dalšími jazyky, a to berberštinou, hebrejštinou a nigersko-konžskými dialekty (nearabofonní obyvatelstvo v Mauritánii).

Z oblasti Machreku lze o frankofonních spisovatelích hovořit především v Libanonu, kde je francouzština dodnes běžně používána a vyučována. Jak už bylo řečeno výše, mají v této zemi vedle muslimů také početné zastoupení křesťané.¹⁶

Maghreb je etnicky, a tím i kulturně rozmanitý: žijí zde Arabové, Berbeři a Židé. Vedle arabštiny mluví početná menšina původního nearabského obyvatelstva berbersky. Nejvýznamnější literární tvorba ve francouzštině vzniká právě v této oblasti, a to především v Alžírsku, také v Maroku a v nejmenším rozsahu v Tunisku. Rozdíly způsobuje několik faktorů, především trvání francouzské kolonizace a míra zachování vlastní kultury a přijetí kultury kolonizátorů.

Nejvýznamnější francouzský vliv zaznamenáváme v Alžírsku, které bylo kolonií přes 130 let (v letech 1830-1962), tedy nejdéle ze všech zemí Maghrebu. Po tuto dobu bylo vzdělání dostupné pouze ve francouzštině, mnoho Alžířanů také studovalo na vysokých školách přímo ve Francii.

¹³ Na francouzsky psané literatuře arabských zemí se podílejí rovněž autoři berberského původu žijící na tomto území.

¹⁴ Za zmínku stojí, že v arabštině neoznačuje slovo „Maghrib“ celou oblast severní Afriky, ale jen Maroko, právě kvůli své poloze na západě kontinentu (původní název zní *Al Maghrib Al Aqsa* neboli *krajní západ*, dnes zkracován na *Al Maghrib*).

¹⁵ Machrek [online]. *Wikipedia* [cit. 2009-06-12]. Dostupné z WWW: < <http://fr.wikipedia.org/wiki/Machrek> >.

¹⁶ Například jeden z nejvýznamnějších a nejprekládanějších libanonských spisovatelů, Amin Maalouf, žijící ve Francii. ZEIN, R. *Dictionnaire de la littérature libanaise de langue française*. Paris: L'Harmattan, 1998.

Maroko bylo vyhlášeno protektorátem v letech 1912-1956, ze tří maghrebských zemí zde trvala francouzská nadvláda nejkratší dobu, přesto zde nacházíme nezanedbatelný počet autorů, kteří i v současnosti píší ve francouzštině.

V Tunisku, které bylo kolonií v letech 1881-1956, pozorujeme nejmenší vliv francouzštiny. Tunisané si zachovali tradici tvorby v arabštině, která dodnes převládá, frankofonní autoři jsou spíše ojediněli.

2.3. Přehled nejvýznamnějších arabských frankofonních autorů

Vzhledem k rozsahu práce nemůže následující přehled zahrnout všechny důležité arabské frankofonní autory. Byl sestaven na základě evropského vnímání této literární oblasti a obsahuje většinu arabských frankofonních autorů, jejichž díla vyšla také v českém překladu. Jako základního zdroje bylo použito antologie sestavené Albertem Memmim, která přináší podrobný přehled maghrebských frankofonních autorů.

Machreq

Amin Maalouf (1949)

Libanonský spisovatel od roku 1976 žijící ve Francii, křesťan. Pracoval v Bejrútu jako novinář, po vypuknutí občanské války v Libanonu emigroval do Francie, kde píše romány a populárně naučné práce. V roce 1993 obdržel za román *Le Rocher de Tanios* (*Taniova skála*, česky dosud nevyšlo) Goncourtovu cenu.¹⁷ Jeho knihy byly přeloženy do 36 jazyků.¹⁸ Do češtiny bylo přeloženo jediné dílo *Le Périple de Baldassare* (Paris: Grasset, 2000).¹⁹

Elias Sanbar (1947)

Prozaik, esejista, básník a historik pocházející z palestinské Haify, v dětství byl nucen opustit se svou rodinou Palestinu a usadil se v Libanonu. V roce 1969 přichází studovat do Paříže, kde v roce 1981 založil *La Revue d'études palestiniennes*, ve které působí jako redaktor.

¹⁷ Amin Maalouf [online]. *Wikipedia* [cit. 2009-06-21]. Dostupné z WWW: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Amin_Maalouf>.

¹⁸ Amin Maalouf [online]. [cit. 2009-06-21]. Dostupné z WWW: <<http://www.aminmaalouf.org>>.

¹⁹ MAALOUF, A. *Baltazarovo putování*. Přeložila K. Sysalová. Praha: Vyšehrad, 2003.

V současné době žije ve Francii. Přednáší na univerzitě Paris VII a také v Libanonu a Spojených státech. Angažuje se v palestinské otázce. Česky vyšla jedna jeho povídka v souboru frankofonních povídek *Čí je to sen?*²⁰

Maghreb

Tahar Ben Jelloun (1944)

Maročan, jeden z nejvýznamnějších a nejvýraznějších maghrebských autorů. Vystudoval filozofii. V sedmdesátých letech složil v Paříži doktorát z psychiatrie. Od roku 1971 spolupracoval s různými marockými novinami, ale i s francouzským deníkem *Le Monde*. V současné době je jeho činnost rozdělena mezi Paříž a Tanger. Často se také vyjadřuje k otázkám týkajícím se arabského světa, především Palestiny či arabských emigrantů ve Francii.²¹ Za román *La nuit sacrée* (Paris: Le Seuil, 1987)²² dostal Goncourtovu cenu. V knize *L'Enfant du sable* (Paris: Le Seuil, 1985) se dotýká ožehavého tématu postavení žen a dívek v muslimské společnosti. Věnuje se také tvorbě určené dětem, jako *Le rasisme expliqué à ma fille* (Paris: Le Seuil, 1997)²³ a *L'islam expliqué aux enfants* (Paris: Le Seuil, 2002).²⁴

Rachid Boudjedra (1941)

Básník, esejista, prozaik alžírského původu, studoval v Tunisku, žil ve Francii, v Maroku, Alžírsku. Za svůj první román *La répudiation* (Paris: Denoël, 1969) obdržel cenu *Enfant terrible*. *Le démantèlement* (1982) napsal původně arabsky a sám knihu přeložil do francouzštiny. Věnuje se také kinematografii, film *Chronique des années de braise* (česky *Kronika žhavých let*), ke kterému napsal scénář, získal v roce 1975 na festivalu v Cannes Zlatou palmu.²⁵ Boudjedrovu dílu dominuje agresivita. Všechny jeho romány se vyznačují katastrofami a nadšením pro historickou paměť rodné země, jeho hrdinové jsou napůl rebelové, napůl oběti.

²⁰ SANBAR, E. Majetek nepřítomných. Přeložil P. Christov. In: *Čí je to sen?*. Brno: Větrné mlýny, 2003.

²¹ LUKAVSKÝ, E. Tahar Ben Jelloun (portrét). [online]. *Iliteratura* [cit. 2009-06-15]. Dostupné z WWW: <<http://www.iliteratura.cz/clanek.asp?polozkaID=13591>>.

²² Česky *Posvátná noc*. Přeložili Anna a Erik Lukavští. Praha: Dauphin, 2007.

²³ Česky *Tati, co je to rasismus*. Přeložili Anna a Erik Lukavští. Praha: Dauphin, 2004.

²⁴ *Tahar Ben Jelloun*. [online]. [cit. 2009-06-15]. Dostupné z WWW: <<http://www.taharbenjelloun.org/biblio.php?menuimg=2>>.

²⁵ BOUDJEDRA, R. *Ideální topografie pro vyloženou agresi*. Překlad a doslov L. Kropáček. Praha: Odeon, 1982. str. 233.

Nina Bouraoui (1967)

Pochází z francouzsko-alžírské rodiny, dětství strávila v Alžíru, dnes žije v Paříži. Píše prózu, poezii a skládá písně. V její tvorbě je patrný vliv Marguerite Durasové. Za svou první novelu, *La voyeuse interdite*, obdržela v roce 1991 cenu Prix Livre Inter.

Mohammed Dib (1920-2003)

Prozaik, básník a dramaturg alžírského původu. Působil jako učitel, účetní, v letech 1944-45 jako tlumočnický ve spojeneckých armádách, nějakou dobu byl členem komunistické strany. Během osvobozené války v Alžírsku pobýval ve Francii, východní Evropě a v Maroku. Od roku 1974 učil v Los Angeles. Do literatury vstoupil básněmi a povídkami surrealistického charakteru. Z jeho díla je významná trilogie *La grande maison* (Paris: Le Seuil, 1952), *L'Incendie* (Paris: Le Seuil, 1954), *Le Métier à tisser* (Paris: Le Seuil, 1957). Dále napsal povídkový soubor *Au Café* (Paris: Gallimard, 1955)²⁶, román *Un Été africain* (Paris: Seuil, 1959)²⁷ nebo experimentální román válečné apokalypse *Qui se souvient de la mer* (Paris: Le Seuil, 1962). Dibovo umění vyniká vnitřními tichými hlasy, vše se odehrává jakoby ve stínu. Jeho dílo je oslavou humanismu a vyznívá optimisticky. Dib je spisovatelem, který stojí na křižovatce dvou kultur, vysoko nad dogmatismy a uměle vytvořenými hranicemi. Za své dílo byl mnohokrát oceněn, uveďme například Prix René Laport za básnickou sbírku *Ombre gardienne* v roce 1961, Prix de l'Union des Ecrivains algériens v roce 1966 nebo Prix de l'Académie de Poésie za souborné dílo v roce 1977.

Assia Djebar (1936)

Vlastním jménem Fatma Zohra Imalhayène.²⁸ Působí jako historička, scénáristka, režisérka, přednáší na vysoké škole. Jedna z nejvýznamnějších spisovatelek z oblasti Maghrebu. Dostalo se jí vzdělání v arabštině i francouzštině, studovala také klasickou řečtinu a latinu. Byla první Alžírankou, která byla přijata na prestižní vysokou školu Ecole normale supérieure v Sèvres. Do literatury vstoupila ve svých dvaceti letech psychologickým románem *La Soif* (Paris: Julliard, 1956), připomínajícím první romány F. Saganové. Naprostá většina její tvorby je

²⁶ Česky *V kavárně*. Přeložil F. Štuřík. Praha: SNKLHU, 1960.

²⁷ Česky *Africké léto*. Přeložila E. Outratová. Praha: SNKLHU, 1962.

²⁸ Pseudonym Djebar je jedním z 99 jmen proroka a znamená *nesmiřitelný, nesmlouvavý*.
RUHE, E. *Assia Djebar*. Würzburg: Königshausen & Neumann, 2001. str. 49.

věnována ženské tematice: „Le procédé littéraire permet à l’auteur de relier les différentes strates de la mémoire collective féminine, unissant de manière permanente et contrastée le destin de la jeune protagoniste à ses aïeules.“²⁹ V románech z 50. a 60. let – *Les impatients* (Paris: Seuil, 1958), *Les enfants du nouveau monde* (Paris: Le Seuil, 1962) – zobrazuje ženy vyrovnávající se tlakem v domácím prostředí, s tradicemi a modernitou. Za svůj první film *La Nouba des femmes du Mont-Chenoua* (1979) získala na Filmovém festivalu v Benátkách Mezinárodní cenu poroty. Věnuje se také divadelní tvorbě.³⁰ Jako historička ve svém díle zpracovává konkrétní příběhy z minulosti – román *Loin de Médine* (Paris: Albin Michel, 1991) líčí životní osudy žen z blízkosti proroka Mohameda, ve kterém chce ukázat jiný pohled na muslimské ženy; romány *L’Amour, la fantasia* (Paris: J.C. Lattès, 1985)³¹ a *Femme sans sépulture* (Paris: Albin Michel, 2002) zobrazují hrdinky aktivně se účastnící války za nezávislost.

Abdelkader Djemaï (1948)

Spisovatel alžírského původu, dnes žije ve Francii. Za román *Un été de cendre*³² získal cenu Prix Albert Camus. Nejčastěji píše o alžírských přistěhovalcích ve Francii.³³

Mouloud Feraoun (1913–1962)

Spisovatel berberského původu, zavražděn organizací tajné armády O.A.S. (Organisation de l’Armée Secrète). Za svůj autobiografický román *Le fils du pauvre* (Paris: Le Seuil, réed.1954) získal v roce 1950 cenu Grand Prix littéraire de la ville d’Alger. Důležitý je také jeho deník (*Journal*), rozporuplně přijímaný alžírskou kritikou, který psal od roku 1955. Jeho dílo je úzce spojeno s územím Velké Kabylie, ale má obecnou platnost. Feraoun vykresluje svou zemi a její obyvatele, jejich těžké životní podmínky, jejich naděje, utrpení během války. Mezi další jeho romány patří *La terre et le sang* (Paris: Le Seuil, 1953), psychologicky propracovaný příběh imigrantů a jejich návrat do rodné vesnice, a *Les Chemins qui montent*

²⁹ MEMMI, A. (ed.). *Ecrivains francophones du Maghreb. Antologie*. Paris: Editions Seghers, 1985. str. 121.

³⁰ Její hra *Rouge l’aube* vyšla v českém překladu jako *Rudé svítání*. Přeložil Vít Hořejš. Praha: Dilia, 1977.

³¹ Slovensky *Láska a tanec smrti*. Přeložila E. Kržšáková. Bratislava: Tatran, 1988.

³² česky *Léto popela*. Přeložila S. Křížanová. Brno: Es-ma, 2004.

³³ ŠOTOLOVÁ, J. Abdelkader Djemaï [online]. *Iliteratura* [cit. 2009-05-19]. Dostupné z WWW: <<http://www.iliteratura.cz/clanek.asp?polozkaID=17567>>.

(Paris: Le Seuil, 1957). Jeho dílo přináší svědectví o alžírské společnosti, proto snad bylo občas nepříznivě přijímáno alžírskými kritiky:

„Il se veut témoin de sa société en son temps et sans en dissimuler les travers. Il a été parfois mal aimé par la critique journalistique et même universitaire algérienne. Il ne dénonce pas explicitement le système colonial, mais son journal contient quelques réflexions explicites et lucides. L'œuvre demeure fort attachante et même importante sur le plan psychologique et humain. Comme le témoignage de premier plan sur un moment historique des sociétés algériennes. [...] un homme-frontière, déchiré par le conflit, partisan de la non-violence mais pleinement algérien cependant.“³⁴

Driss Chraïbi (1928-2007)

Maročan, jeden z nejnadanějších spisovatelů své generace, v jeho díle se mísí revolta proti tradicím se zálibou v západní civilizaci. Po ukončení studia chemie v Paříži se věnoval žurnalistice a literatuře, hodně cestoval. Jeho první román *Le passé simple* (Paris: Denoël, 1954) je bouřlivou revoltou proti otcovskému právu a tradicím a silnou kritikou islámu, který je podle něj jen pokrytecký. Po období revolty proti tradicím, kdy západ viděl spíše idealisticky, se Chraïbi obrací k syntéze, mystice, ke kořenům a pramenům kmenové kultury a společné paměti. Budoucnost je podle něj zakořeněna v minulosti. (Podrobnější informace viz oddíl 4.5.)

Kateb Yacine (1929-1989)

Alžířan, studoval na francouzském lyceu, ze kterého byl v 16 letech vyhozen (zatčen při manifestacích), komunista, reportér (v letech 1950-51 v časopise *Alter républicain*, kde působil také Mohamed Dib), mnoho cestoval, vystřídal různá povolání ve Francii, od 1972 žil v Alžírsku. Snažil se prosadit divadelní hry v mluvené arabštině. Jeho prvnímu a zároveň nejznámějšímu a nejúspěšnějšímu románu *Nedjma* (Paris: Le Seuil, 1966) se hned po vydání dostalo velice příznivého přijetí pro výjimečnost přístupu k jazyku i žánrovému přesahu. Román není chronologický, jak řekl sám autor: „la mémoire n'a pas de succession chronologique“³⁵. Prolíná se v něm realita se snem, stejné příhody jsou někdy vyprávěny několikrát z úhlu několika postav. Horečnatě stylizované krátké i zdlouhavé nominální věty

³⁴ MEMMI, A. (ed.) *Ecrivains francophones du Maghreb. Antologie*. Paris: Editions Seghers, 1985. str. 144.

³⁵ KATEB, Y. *Le polygone étoilé*. Paris: Le Seuil, 1966.

v románu se prolínají s prostředky hovorového jazyka a lidové moudrosti. Pro Kateba je tvorba cestou za hledáním své identity a kořenů.

Yasmina Khadra (1955)

Pod tímto pseudonymem se skrývá alžírský spisovatel Mohammed Moulessehoul. Působil v alžírské armádě, a proto zvolil ženský pseudonym – kvůli případné vojenské cenzuře (především během alžírské občanské války). Svou identitu odhalil až v roce 2002, kdy armádu opustil a odešel do Francie. Za novelu *Les Hirondelles de Kaboul* (Paris: Julliard, 2005)³⁶, jejíž děj je zasazen do Afghánistánu v období vlády Tálibánu, mu byla v roce 2006 udělena mezinárodní literární cena International IMPAC Dublin Literary Award. Za další dílo, *L'Attentat* (Paris: Julliard, 2005)³⁷, obdržel v roce 2006 cenu Prix des libraires, kterou uděluje přes 500 knihkupectví ve Francii, Belgii, Švýcarsku a Kanadě.

Abdelkebir Khatibi (1938)

Maročan, vystudoval sociologii na Sorbonně, v Rabatu obhájil doktorskou práci o maghrebském románu. Autobiografický román *La mémoire tatouée* (Paris: Denoël, 1971) líčí rozkol mezi západem a východem. Khatibiho dílo sleduje logickou linii a klade otázky o lidském osudu ve dvojí kultuře. Usiluje o dialog, hledá svobodu v odlišnosti. Důležité místo v jeho tvorbě má tělo, které nevnímá jako zdroj hříchu a zla, ale síly a touhy k životu. „L'oeuvre de Khatibi trace ainsi le cheminement complexe du signe au symbole métaphysique, en dépassant le caractère islamique pour accéder à l'universel.“³⁸

Fouad Laroui (1958)

Ekonom a spisovatel marockého původu. V současné době žije v Anglii. Za svůj první román *Les dents du topographe* získal mnoho literárních cen doma i v zahraničí.³⁹ Český překlad P.

³⁶ Český *Kábulské vlaštovky*. Přeložila H. Krejčí. Frýdek-Místek: Alpress, 2006.

³⁷ Český *Černá vdova*. Přeložil M. Šťovíček. Frýdek-Místek: Alpress, 2007.

³⁸ MEMMI, A. (ed.) *Ecrivains francophones du Maghreb. Antologie*. Paris: Editions Seghers, 1985. str. 195.

³⁹ LUKAVŠTÍ, A. a E. Fouad Laroui [online]. *Iliteratura* [cit. 2009-06-15]. Dostupné z WWW: <<http://www.iliteratura.cz/clanek.asp?polozkaID=13349>> .

Christova byl připraven pro nakladatelství Es-ma, které však před jeho vydáním ukončilo svou činnost. V současné době je dostupný na internetu a uvažuje se o jeho vydání v jiném nakladatelství.

Mouloud Mammeri (1917-1989)

Romanopisec, dramaturg, básník, snažil se zachytit ústní tradice své země (pocházel z berberské části Alžírsko Velká Kabylie). Působil jako profesor francouzské literatury, během války za nezávislost pobýval v Maroku (1957-62). Z románů jsou nejznámější *La Coline oubliée* (Paris: Plon, 1952)⁴⁰, který vypráví o mladých lidech za války, a *Le sommeil du juste* (Paris: Plon, 1955). „Cette guerre a tout brouillé. Nul ne sais plus où est la Voie.“⁴¹ Další román *L'opium et le bâton* (Paris: Plon, 1965)⁴² popisuje osudy Alžířanů angažujících se v boji za nezávislost.

„Son œuvre est lucide, sans concessions, d'une excellente qualité d'écriture de surcroît. Sa contribution à la sauvegarde du patrimoine populaire algérien est aussi importante. Les romans de M. Mammeri ne sont certes pas des romans optimistes. On y court toujours après un bonheur insatisfait. L'optimisme ne peut être qu'une option, „un optimisme viril“ qui consiste à dire : la vie est ce qu'elle est, non pas un „optimisme puéril“. L'optimisme viril, seul, permet à romancier de transcender les nostalgies, les censures, les amertumes pour maintenir l'essentiel : la lucidité et la dérision en face des sorciers.“⁴³

Albert Memmi (1920)

Tunisan, židovského původu, studoval a oženil se ve Francii, učil na univerzitě v Paříži. Ve svém díle se dotýká nadčasových témat jako kolonizace, antisemitismus, rasismus. Literární tvorbu chápe jako zpracování osobní prožité zkušenosti do příběhu s obecnou platností.

Boualem Sansal (1949)

Spisovatel alžírského původu, doktor ekonomie, působil také na univerzitě a v alžírské vládě, odkud musel odejít kvůli „nežádoucím“ politickým názorům. Do literatury vstoupil až ve svých padesáti letech. Jeho pátý román *Le village de l'Allemand ou Le journal de frères Schillers* vznikl podle skutečné události a byl v roce 2009 odměněn cenou Grand Prix RTL-

⁴⁰ Český *Zapomenutý pahorek*. Přeložil S. Pantůček. Praha: Odeon, 1971.

⁴¹ Tahle válka všechno zničila. Nikdo už neví, kudy vede Cesta.

⁴² Český *Opium a hůl*. Přeložila V. Švestková. Praha: Naše vojsko, 1982.

⁴³ MEMMI, A. (ed.) *Ecrivains francophones du Maghreb. Antologie*. Paris: Editions Seghers, 1985. str. 207.

Lire. Sansal v současnosti žije stále v Alžírsku, i když zde byly jeho knihy, které vycházejí ve Francii, cenzurou zakázány.

Leïla Sebbar (1941)

Pochází z alžírsko-francouzské rodiny, dětství strávila v Alžírsku a v současnosti žije v Paříži. Ve své tvorbě se zabývá kulturními vztahy mezi Alžírkem a Francií a rozdíly mezi těmito dvěma kulturami. Tématem většiny jejích děl je frustrace druhé generace maghrebských přistěhovalců, takzvaných „Beurs“, kteří se už narodili ve Francii, takže kultura rodičů jim je vzdálená, ale nedaří se jim najít místo ani ve francouzské společnosti.

Amin Zaoui (1956)

Narodil se v Alžírsku, byl profesorem literatury a producentem svobodomyšlného pořadu. Vydal romány *Le hérissément du corps* a *Le viril*, které byly oba zakázány a páleny islamisty. V roce 1995 byl nucen opustit Alžírsko, přednášel v Paříži. O pět let později se do své země vrátil, v současné době žije v Oranu.

2.4. Tvorba arabských frankofonních autorů

U všech těchto autorů zůstává primární otázkou, proč si k tvorbě vybrali jiný než rodný jazyk. Tato otázka je o to víc na místě v oblastech, kde francouzština je jazykem bývalých kolonizátorů, utlačovatelů. Důvodů, proč nepsat v arabštině, je hned několik. Vezměme si za modelový příklad Alžírsko, které bylo po 132 let kolonií (Maroko a Tunisko byly protektoráty), situace zde byla nejvíce vyhrocená i během války za nezávislost. Již v období kolonizace byly zavírány arabské (koránské) školy a do škol francouzských měli přístup převážně takzvaní „pieds noirs“ čili obyvatelé francouzského původu. Později si i samotní Francouzi uvědomili, že negramotní Alžířané nemohou vykonávat většinu povolání, a proto podporovali vstup alžírských dětí do francouzských škol. Ze začátku panoval mezi Alžířany odpor vůči jazyku kolonizátorů, uvědomili si však, že bez vzdělání jejich kultura degraduje, a někteří volili pro své děti raději školy francouzské než žádné. Přesto ale nemůžeme hovořit o

nějakém zásadnějším jevu, naprostá většina původního obyvatelstva byla negramotná ještě těsně před vypuknutím revoluce (kdy četla přibližně 95 % populace).⁴⁴

Klasická arabština se v arabském světě používala především pro náboženské účely (neboť je jazykem Koránu) a oficiální komunikaci (knihy, tisk, média, administrativa, politika). V období kolonizace však byla ve světském prostředí vytlačena francouzštinou. Dlouholetým užíváním francouzštiny ve školství a administrativě byla především v Alžírsku tradice arabské tvorby takřka přerušena.

Jednotlivé dialekty, kterými se v každé arabské zemi obyvatelé dorozumívají, nemají spisovnou podobu. Klasickou arabštinu tedy v Maghrebu naprostá většina obyvatel neovládala (až na náboženské texty, které se učí nazpaměť). Vzhledem k tomu, že se kromě náboženských účelů nepoužívala, mohla by působit v literární tvorbě odtažitě a zastarale. Nesmíme také zapomenout na početné berberské autory, pro které je arabština cizí jazyk, který se buď učili ve škole, nebo ho v období kolonizace také vůbec neznali. Berberština až donedávna neměla ustálenou psanou podobu (v současnosti se zásluhou berberských intelektuálů a spisovatelů dostala dokonce do škol). Berbeři tedy často volili pro psaní francouzštinu.

Nejsilnějším argumentem pro francouzštinu jako jazyk literatury je fakt, že autoři píšící arabsky ještě donedávna nedokázali oslovit dostatečný okruh čtenářů. Naopak francouzština autorům otevírá přístup k širšímu čtenářskému publiku. Knihy naprosté většiny maghrebských autorů vycházejí ve francouzských nakladatelstvích, protože v maghrebských zemích není tak silná vydavatelská tradice, stále existuje silná negramotnost mezi maghrebským obyvatelstvem (nejvíce mezi dívkami na venkově) a navíc dosud funguje cenzura. Hodně knih (včetně děl alžírských autorů) je vydáváno například v Libanonu nebo v Casablance, protože v Alžírsku by vyjít nemohly, především v současné složité politické situaci, kdy se mnoho autorů zaměřuje na problémy násilné islamizace, extremismu a rovnoprávnosti žen.

Pokud si autoři zvolí francouzštinu, vyvstává ale jiný problém: kdo je vlastně adresát. Velkou roli hraje téma. Jestliže chce autor psát o své kultuře, o historii a problémech své země, nalezne očekávaný ohlas u cizinců? Nebo píše v cizím jazyce pro své spoluobčany, kteří jej budou v cizím jazyce číst? Může se také snažit přiblížit své tradice, kořeny a nabídnout

⁴⁴ MERAD, G. *La littérature algérienne d'expression française*. Paris: Editions Pierre Jean Oswald, 1976.

zahraničním čtenářům autentický pohled na svou zemi. Také by se však dalo říci, že se distancuje od své mateřské kultury a volba francouzštiny a francouzského nakladatele (a tím i knižního trhu) ho nutí věnovat se obecným tématům nezakotveným v jedné konkrétní kultuře.

I když lze říci, že všechny maghrebské autory vedly k volbě jazyka podobné podmínky a důvody, každý se s tímto problémem vyrovnává jinak. Psát ve francouzštině je vnímáno jako nutnost, individuální volba, výzva či možnost, jak zpřístupnit své dílo. Někteří autoři tvoří ve francouzštině jen ze začátku a později volí arabštinu, například alžírský autor Rachid Boudjedra:

„Používání obou jazyků mě utvářelo, ale kořeny mám v arabské kultuře a jsem celým svým bytím Alžířan... Své pocity, svůj vztah k zemi, k moři – ty vyjadřuji arabsky. Nesmíme ale zapomenout, že ještě před deseti lety se žádné dítě ve škole nevzdělávalo arabsky: severoafrická literatura bude arabská, nebo nebude vůbec. Já sám nezůstanu ve vleku francouzštiny. Jsem si dokonce jist: přestanu psát francouzsky, až to již nebude historicky nutné.“⁴⁵

Další Alžířan, Kateb Yacine, se vedle tvorby ve francouzštině snažil také psát divadelní hry v hovorové arabštině, aby literaturu zpřístupnil ve své zemi. Naopak Boualem Sansal na otázku, zda by chtěl psát v arabštině, odpovídá:

„V žádném případě. Zním jenom alžírskou arabštinu, což je nářečí vzniklé z třetiny z klasické arabštiny, z třetiny z poarabštěné francouzštiny a zbytek tvoří místní berberština. Má krajové zvláštnosti, nedá se v ní psát. A navíc, já nepíšu jen pro alžírské čtenáře, chci mluvit k širšímu publiku, i k tomu francouzskému.“⁴⁶

V dnešní době je však tvorba v arabštině na vzestupu. Umožňuje to především dostupnost vzdělání v arabštině a také touha psát v rodném jazyce. Autoři často volí postupy shodné s autory z dalších arabských zemí: vedle psaní v klasické arabštině používají i hovorový dialekt, především v pásmu postav, tedy v dialozích. Paralelně s arabskou literaturou se rozvíjí také tvorba v berberštině, které napomáhá také její výuka ve školách a vydávání metodických pomůcek a gramatik.

Další specifickou skupinu tvoří autoři pocházející z arabsko-francouzských rodin, kteří část dětství strávili přímo ve Francii a francouzština je jejich rodným jazykem (Leïla Sebbar, Nina Bouraoui, Mehdi Charef). Ti se i ve své tvorbě často složitě vyrovnávají s vlastní identitou.

⁴⁵ BOUDJEDRA, R. *Ideální topografie pro vyloženou agresí*. Doslov L. Kropáček. Praha: Odeon, 1982. str. 238.

⁴⁶ ŠOTOLOVÁ, J. Boualem Sansal [online]. *Iliteratura* [cit. 21. 6. 2009]. Dostupné z WWW: <<http://www.iliteratura.cz/clanek.asp?polozkaID=14167>>.

2.4.1. Témata arabské frankofonní tvorby

Arabská frankofonní literatura se od ostatní francouzské tvorby vyčleňuje především tematickou odlišností, odpovídající arabským kulturním hodnotám a tradicím. Při pokusu o definování jednotlivých hlavních témat se stává užitečným parametrem časové rozdělení. První frankofonní autoři začali psát ještě za doby francouzské kolonizace. Tématem jejich děl byly především problémy kolonizovaného obyvatelstva. Ty se ještě vyostřily, především v Alžírsku, v období války za nezávislost (1954-1962). Během ní a čerstvě po ní vznikalo mnoho románů popisujících utrpení místních obyvatel, partyzánské aktivity, krutost Francouzů (Mouloud Mammeri, Assia Djebar). V tomto případě je o to pozoruhodnější, že autoři volili jazyk kolonizátorů k jejich odsouzení. Mohli tak lépe „vykřičet“ do světa pravdu o utrpení a zbídačení svého lidu.

S arabskou kulturou je nerozlučně spjat islám; náboženství výrazně ovlivňuje každodenní život. Avšak vedle nábožensky orientované literární tvorby se ozývají také kritické hlasy, odsuzující některé pokrytecké rysy pokřivující společnost (románová prvotina Drisse Chraïbiho *Passé simple*). Volba francouzského jazyka v takovém případě může být podpořena ještě snahou distancovat se od islámské kultury. V současné době na islámský extremismus varovně poukazuje ve svém díle také alžírský spisovatel Boualem Sansal, který jeho nebezpečnost ve svém románu *Le village de l'Allemand ou Le journal des frères Schiller*⁴⁷ přirovnává k fašistické ideologii. Dlužno říci, že všichni autoři, kteří se staví k současné společensko-politické situaci v Alžírsku negativně, nejsou ve své zemi kladně přijímáni. (jejich romány jsou demonstrativně páleny zástupci islámského extrémistického hnutí a autoři často volí emigraci).

S islámskou kulturou souvisí rodina patriarchálního typu a „otcovský mýtus“⁴⁸ pojetí tvorby jako revolty. Otec přísně dodržující zásady, tradice a zvyklosti islámské společnosti zároveň ztěžuje mužským potomkům vydobýt si vedle něj v rodině své postavení. S tímto problémem se potýká ve svém prvním románu *Passé simple*⁴⁹ marocký spisovatel Driss Chraïbi. Aby se syn vymanil z područí autoritativního otce, nezbývá mu než uchýlit se k lstivosti, která se však vylučuje s poslušností. V arabské literatuře je na rozdíl od evropské tato *lstivost (ruse)*

⁴⁷ Viz Boualem Sansal – rozhovor. (Přeložila J. Šotolová) [online]. *Iliteratura* [cit. 2009-06-21]. Dostupné z WWW: <<http://www.iliteratura.cz/clanek.asp?polozkaID=14167>> .

ONDRUŠKOVÁ, M. Boualem Sansal – recenze [online] *Iliteratura* [cit. 2009-07-12]. Dostupné z WWW: <<http://www.iliteratura.cz/clanek.asp?polozkaID=23413>> .

⁴⁸ *Littératures maghrébines. Colloque Jacqueline Arnaud. Volume 11*. Paris: L'Harmattan, 1990. str. 79.

⁴⁹ CHRAÏBI, D. *Passé simple*. Paris: Denoël, 1954.

vnímána kladně.⁵⁰ V díle D. Chraïbiho se obdobný postup objevuje často, ať už vůči autoritě otcovské, nebo dobytelské.⁵¹ Podobný princip nacházíme v arabsky napsaném autobiografickém románu M. Šukrího *Al-Khubz Al-hâfi*,⁵² který vyšel v roce 1973 v anglickém překladu, o sedm let později také francouzsky a v roce 1982 arabsky. Kvůli otevřenosti, se kterou popisuje své dětství a tabuizovaná témata jako prostituce, sexualita, bída a zneužívaná otcovská autorita, byl však až do roku 2000 v Maroku zakázán.

V polovině osmdesátých let vstupuje na scénu nová generace autorů, tzv. „Beurs“ – druhé generace přistěhovalců narozených ve Francii,⁵³ která ve své tvorbě řeší otázku, do které kultury vlastně patří. Radíme do ní například Mehdi Charefa (román *Le Thé au harem d'Archibald*, 1983), Azouze Begaga (román *Le Gone du Chaâba*, 1986), později také Leïlu Sebbar nebo Ninu Bouraoui. Autoři se snaží zařadit do nové (francouzské) společnosti, integrace však často zůstane jen iluzí. Pociťují dvojí zradu: ve vztahu k rodině a původnímu prostředí a ve vztahu k jazyku svých rodičů (např. Leïla Sebbar ve svém románu *Je ne parle pas la langue de mon père*⁵⁴). Zároveň vnímají, že nejsou ani ve francouzské kultuře přijímáni bez výhrad. Hrdinou je často vykořeněný člověk hledající vlastní území a životní prostor. Literatura „Beurs“ má dokumentární hodnotu, často podává nezkrácený obraz tvrdých životních podmínek na francouzských předměstích obydlených přistěhovalci.⁵⁵

Stále platí, že u většiny frankofonních autorů z arabských zemí nalézáme témata více či méně spjatá s jejich zemí, kulturou, jakož i s kontaktem s evropskou civilizací a problémy z něj vyplývajícími. Přesto můžeme pozorovat v průběhu let jistý odklon. Zpočátku bylo nepředstavitelné, že by se dílo netýkalo problematiky kolonizace, dvojí identity a rozporuplného postavení mezi dvěma kulturami. Dnes však nacházíme autory, jejichž tvorba přesahuje konkrétní kulturní zakotvení. To lze konstatovat převážně u autorů pocházejících ze smíšených manželství, kteří ve Francii vyrůstali nebo se v ní přímo narodili. Se změnou prostředí tito autoři volí témata nezakotvená v arabské kultuře, například Nina Bouraoui v novele *Poing mort* (Paris: Gallimard, 1992)⁵⁶. Další témata nabízí tvorba maghrebských autorek, které se věnuje oddíl 2.4.3. této práce.

⁵⁰ *Le Coran*. Do francouzštiny přeložil Denise Mason. Paris: Gallimard, La Pléiade, 1967, III, 47.

⁵¹ Viz román *Mère du Printemps*, kde se vůdce berberských kmenů rozhodne „naoko“ podrobit arabským dobyteltům a zajistit tak přežití rodu.

⁵² Česky *Nahý chleba*. Z francouzského překladu *Pain nu* přeložili Anna a Erik Lukavští. Praha: Dauphin, 2006.

⁵³ SEBBAR, L. *Parle mon fils, parle à ta mère*. Paris: Stock, 1984, 2. vyd. Thierry Magnier, 2005. Román věnovaný obtížné komunikaci mezi rodiči a dětmi, kteří nemluví stejným jazykem.

⁵⁴ SEBBAR, L. *Je ne parle pas la langue de mon père*. Paris: Julliard, 2003.

⁵⁵ VIART, D.; VERCIER, B. *Současná francouzská literatura*. Praha: Garamond, 2008. str. 354-356.

⁵⁶ Česky *Mrtvá ruka*. Přeložil P. Christov. Brno: Es-ma, 2004.

2.4.2. Formální a stylistické rysy

Základní otázkou zůstává, jestli je francouzština frankofonních spisovatelů stejná jako u francouzských. Můžeme se pokusit vymezit určité zobecnitelné rysy, ale nelze autory zařadit do ohraničených kategorií. Literatura je živelný fenomén a každý velký autor má styl sobě vlastní. „Le grand écrivain soumet la langue à un traitement original, créant une nouvelle syntaxe et écrivant dans une ‚langue étrangère‘; deuxièmement, il pousse la langue à sa limite, vers la frontière qui sépare la littérature de la musique, vers le silence.“⁵⁷

Domníváme se, že jisté jazykové odlišnosti jsou nesporné. Ve způsobu psaní arabských autorů lze pracovně vyčlenit několik hlavních rysů.

Morfologická rovina

Na morfologické úrovni se vyskytuje relativně málo odlišností. Nalezneme některá arabská slova s tvarem v plurálu podle arabské gramatiky, kdy se často mění i kořen slova (název berberského kmene *Imazighen*, které má v singuláru tvar *Amazigh*⁵⁸). Zároveň se však taková slova v plurálu mohou vyskytnout i s francouzskou plurálovou koncovkou –s (*Les Imazighens*), nebo v plurálovém tvaru slova *fellaga* (*rolník/vesničan* – v sekundárním významu partyzán) ve francouzštině používáno v singuláru (*un fellaga* – v plurálu *les fellagas*).

Lexikální rovina

Odlišnosti v jazyce způsobené vlivem arabštiny/berberštiny lze vystopovat především v rovině lexikální. Jedná se hlavně o reálie, pojmy neoddělitelně spjaté s každodenním životem v arabské společnosti – názvy jídel, potravin (*dolma*, *chorba*), oblečení (*kachabia*, *haik*), materiálů, náradí, nábytku (*maida*, *kanoum*), společenských událostí (*djemaa*, *idjtima*), pozdravy, rituály (*salam*, *elhamdoulilah*), pojmy z oblasti náboženské (*nousha*,

⁵⁷ DELEUZE, G.; PARNET, C. *L'abécédaire de Gilles Deleuze*. (Chapitre S comme style) Paris: Edition du Montparnasse, 1997.

„Comme le souligne Abdellatif Laabi „La langue d'un poète, c'est d'abord sa propre langue, celle qu'il élabore au sein du chaos linguistique““. *Littératures maghrébines. Colloque Jacqueline Arnaud. Volume 10*. Paris: L'Harmattan, 1990. str. 102.

⁵⁸ PANTUČEK, S. Co víme o Berberech. In: *Nový orient*, č. 1, 2002, str. 6-10.

sebha) a emocionálně zabarvená oslovení vyjadřující úctu (*Sidi, Lala/Lalla*) či náklonnost (*habibi, hanouti, kabti*).

Použití arabského lexika ve francouzsky psaných textech lze rozdělit do několika skupin. Především se jedná o slova, která přešla do francouzštiny, i pro Francouze srozumitelná (ať už v pasivní, či aktivní slovní zásobě), jako například *toubib* (lékař), *feláh/fellah* (vesničan, později aktivní v odboji), *baraka* (požehnání), *súk/souk* (tržiště). Dále jde o slova evropskému čtenáři neznámá, budící dojem exotičnosti, odlišnosti, autentičnosti, jejichž význam autor v poznámce vysvětluje. A nechybějí ani slova, která autor v textu ponechává nepřeložená.

Vliv mateřského jazyka nacházíme také v používání metafor a slovních obrátů, které jsou kalky arabských výrazů – oslovení, názvy, základní konverzační obraty, zdvořilostní formule (*petite-mère, mon frère, Comment va le maître de ta maison?*) nebo obrazné nepřímé pojmenování, typické pro arabskou kulturu: slovo „nahá“ může také označovat ženu, která nenosí *haik*, šátek; výraz „unavený“ může zároveň znamenat „nemocný“ nebo „starý“ (pokud mluvíme o nějakém předmětu).

Syntaktická rovina

Autoři především starší generace používají bohatou slovní zásobu z mnoha stylistických rovin (včetně mírně archaické) a také jejich syntax je složitě větvená. To může mít dva hlavní důvody: francouzštinu se naučili především ve škole v Alžírsku či ve Francii, takže si osvojili vytríbený jazyk, a ne francouzštinu používanou v běžné komunikaci. Druhým důvodem může být záměrná snaha psát co nejvybroušenější francouzštinou a dokázat tak rovnoprávnost s rodilými mluvčími.

Dalším typem je barvitě vyprávění plné hovorových i nespisovných výrazů s uvolněnou syntaxí a dalšími prvky mluvené komunikace, jaké můžeme sledovat především u autorů vymezujících se proti násilné islamizaci (Chraïbi) nebo u autorů mladší generace popisujících život ve čtvrtích přistěhovalců na francouzských předměstích.

V syntaxi můžeme sledovat stylizaci vyprávění připodobněnému mluvené komunikaci. K. Štěpančíková v doslovu ke knize *Žena na kusy*⁵⁹ uvádí, že pro frankofonní arabskou literaturu je typické, že neobsahuje příliš dialogických pasáží, vzhledem k tomu, že by působilo nepřirozeně, kdyby autor nechával Araby (Berbery) mezi sebou komunikovat francouzsky.

⁵⁹ *Žena na kusy*. Doslov K. Štěpančíková. Brno: Esma, 2003.

Analýzou vybraných děl jsme však dospěli k závěru, že tato úvaha neodpovídá skutečnosti. V četných dílech arabských frankofonních autorů nalézáme dialogy. (Ani v rodné arabštině totiž autoři nejsou v jednodušší situaci – dialogy v klasické arabštině působí nepřirozeně, až v poslední době proto používají zápis mluvené, nespisovné formy.) Lze však sledovat jistou snahu autorů odlišit konverzaci v arabštině (berberštině) a francouzštině (viz translatologická analýza překladu v oddíle 4.4.2.)

V tvorbě maghrebských autorů nacházíme často dlouhé věty ovlivněné tradicí arabské ústní slovesnosti, popřípadě také, jak uvádí L. Kropáček v doslovu k českému vydání románu R. Boudjedry, inspirované syntaxí klasické arabštiny s rozvětvenými souvětími a kompozičně složitým vyjadřováním.⁶⁰

V arabské literatuře se dlouho nepoužívalo ich-formy. Vypravěč ustupoval do pozadí, a pokud přece jen zvolil první osobu, neměla sloužit k vyjadřování subjektivních názorů či vnitřních prožitků.⁶¹ Této role se jí dostalo prakticky s osvojením francouzštiny. Romány a povídky v první osobě, která vyjadřuje subjektivní a intimní vnímání, je také typickým rysem tvorby maghrebských autorek, jimž slouží jako jeden z nástrojů osvobození se ze zkamenělého vnitřního světa, který je jim určen. S tím souvisí rozmach autobiografického románu v maghrebské literatuře. Text se stává autorovou novou „kůží“, jak přiléhavě vystihuje Ch. Bonn: „Le texte souscite la situation biographique socio-culturelle de celui qui l’a écrit, et non plus l’inverse. Le texte crée l’écrivain.“⁶² V autobiografickém románu se také v arabské francouzsky psané literatuře často objevuje dětství hlavního hrdiny jako zásadní období určující další vývoj, vlastnosti a zařazení jedince do společnosti. Hrdina se ocitá v tragické situaci: „faite d’un présent impossible et d’un passé surdéterminé. Pris entre ces deux injonctions au non-être, le héros du roman autobiographique doit – pour lui-même et pour sa société – réinventer l’Histoire ou mourir.“⁶³

⁶⁰ BOUDJEDRA, R. *Ideální topografie pro vyloženou agresi*. Doslov L. Kropáček. Praha: Odeon, 1982.

⁶¹ „le *Je* ou le *Il* qui prend parfois sa place, a se décrocher ou a se désancrer du *Nous*, ne s’accroche pas pour autant au *Je* de l’écrivain mais reste toujours un *Autre*, surtout quand il joue ou quand il se joue du saut des langues.“ *Littératures maghrébines. Colloque Jacqueline Arnaud. Volume 10*. Paris: L’Harmattan, 1990. str. 82.

⁶² Ibid, str. 82.

⁶³ Ibid, str. 166.

2.4.3. Problematika tvorby maghrebských autorek

Zpracovávat postavení žen v muslimském světě z evropského úhlu pohledu je velice náročné. V dnešní době panují v Evropě rozporuplné názory.⁶⁴ Nesmíme však necitlivě zobecňovat situaci v kultuře, která se dlouhá staletí vyvíjela jiným způsobem než ta naše. Postavení ženy v islámu je složitý problém, vytvořený také různým výkladem Koránu. Extrémní situace v některých arabských zemích lze považovat za neslučitelné s učením, které muži přikazuje, aby byl k manželce laskavý a ohleduplný k jejím potřebám.⁶⁵ Islám uznává rovnoprávné postavení ženy a její právo na majetek, vzdělání, vykonávání zaměstnání a obchodování. Přesto je v křesťanském světě na islám pohlíženo jako na náboženství utlačující ženy. Je to způsobeno dílem zavádějícími informacemi, neznalostí nebo nepochopením islámské společnosti a dílem také extrémními poměry v arabských zemích s radikálním islamismem nebo konkrétními případy muslimů, kteří se od zásad islámu odchylují. Dlužno podotknout, že je na vině i evropská společnost, která svým nenávistným postojem může často „zahnat“ umírněné muslimy v Evropě zpátky k silnému (někdy až extrémistickému) lpění na islámských tradicích.

Předmětem této práce není sociologická analýza postavení žen v muslimské společnosti. Přesto však považujeme za velmi důležité zmínit základní problémy, které dnes vyvstávají při střetu arabské a evropské kultury, protože jsou nezdědka stěžejním námětem pro arabské autorky, nebo dokonce důvodem, proč se rozhodly vstoupit do literatury.

V tvorbě maghrebských autorek se odráží průnik dvou „periferií“ – autorky nepíší mateřským jazykem a už sama skutečnost, že jde o ženské pohlaví, bývá v jejich kultuře neobvyklé, a proto často až negativně hodnoceno: „Écrire serait inévitablement nous cogner, à travers nous-mêmes, à ces murs du silence, à cette invisibilité.“⁶⁶ O této potřebě a nutnosti arabských žen – mluvit o svých problémech nahlas – se podrobně zmiňuje například Assia Djébar: „Je ne vois pour les femmes arabes qu'un seul moyen de tout débloquent : parler sans cesse d'hier

⁶⁴ Nenávistný postoj k muslimům dokládají i nedávné události v Německu, kdy byla Egyptanka ubodána z rasové nenávisti. Útočníka vyprovokovalo především její oblečení, protože nosila šátek. *Libération* [online]. [cit. 2009-07-13]. Dostupné z WWW: <<http://www.liberation.fr/monde/0101578941-a-dresde-meurtre-raciste-en-pleine-cour>>.

⁶⁵ Jak vysvětluje například pojednání o islámu uvedené na stránkách islámské nadace v ČR. Islámská nadace [online]. [cit. 2009-07-13]. Dostupné z WWW: <<http://www.islamweb.cz>>.

⁶⁶ HUGHE, L. *Ecrits sous le voile. Romanières Algériennes francophones, écriture et identité. Essai*. Paris: Publisud, 2001. str. 93.

et d'aujourd'hui, parler entre nous, dans tous les gynécées, les traditionnels et ceux des H.L.M. Parler et regarder dehors, regarder hors des murs et des prisons!“⁶⁷

Jak poukazuje L. Huughe, tento motiv nacházíme už v tradici arabských a perských příběhů, konkrétně v *Příbězích tisíci a jedné noci*:

„A. Djébar s'est attachée à trouver une forme d'expression lui permettant d'échapper à l'annihilation que la menaçait et à mêler sa voix à celle de la femme algérienne dont elle a réussi à traduire sa spécificité. Parce qu'elle est parole de séduction, sa parole s'inscrit doublement dans la lignée de celle de la conteuse des Mille et une nuits. Pour Djébar comme pur Shérazade raconter est alors un risque que l'on prend puisqu'il faut continuer de séduire ou risquer de disparaître.“⁶⁸

Šeherezáda nesmí přestat vyprávět, aby zachránila nejen sebe, ale i další ženy ohrožené panovníkovými rozmary. Stejně tak dnešní spisovatelky ve snaze zachránit psaním svou identitu bojují i za ostatní ženy v podobném postavení.⁶⁹

Autorky často píší o boji za osvobození ženy a zbavení se tíživých tradic. Jejich texty reflektují hledání důstojného místa ženy ve společnosti, rovnováhy mezi mnoha ženskými rolemi, mezi něž patří žena-matka, žena-manželka, žena-hospodyně a žena pracující.

„Je suis algérienne, clonisée culturellement, mais je fais tout pour retrouver mes racines. Si le je s'appelle, elles m'appelleront. Je cherche de vraies racines, pas celles que me proposent les Arabes. Ils veulent que je prouve mon arabité en me cloîtrant. Jamais. Je cherche la vraie culture arabe qu'eux même ne connaissent pas. Je ne veux pas respecter l'honneur du père, ni du frère. Je suis arabe.“⁷⁰

U žen může být literární tvorba sama, a o to víc ta psaná ve francouzštině, formou emancipace a také způsobem, jak oslovit co nejširší veřejnost a informovat také neislámský svět o současné situaci muslimských žen, jak dokládá alžírská spisovatelka A. Djébar, která francouzštinu přirovnává k závoji, ve kterém, skryta pohledům, může volněji tvořit: „J'ai utilisé la langue française comme voile. Voile sur ma personne individuelle, voile sur mon corps de femme, je pourrais presque dire voile sur ma propre voix parce que j'avais le

⁶⁷ DJEBAR, A. *Femmes d'Alger dans leur appartement*. Paris: Des femmes, 1980. str. 68.

⁶⁸ HUUGHE, L. *Ecrits sous le voile. Romancières Algériennes francophones, écriture et identité. Essai*. Paris: Publisud, 2001. str. 167.

⁶⁹ Stejný motiv nacházíme v několika románech L. Sebbar, ve kterých vypráví příběh současné Šeherezády z pařížského předměstí (*Shérazade, 17 ans, brune, frisée, les yeux verts*. Paris: Stock, 1982.)

⁷⁰ HUUGHE, L. *Ecrits sous le voile. Romancières Algériennes francophones, écriture et identité. Essai*. Paris: Publisud, 2001. str. 86.

sentiment constamment qu'on ne percevait pas mon image.“⁷¹ – zde se nabízí srovnání s konstatováním Ch. Bonna o autorově nové „kůži“ (viz výše, s. 27).

Maghrebské autorky sdílejí touhu vymanit se z pasivity, vyjít z uzavřeného prostoru interiéru, který byl často muslimským ženám vymezen. Francouzština je jakási možnost, jak bořit tabu, mluvit otevřeně a vyjádřit názory a intimní pocity, což A. Djebbar přiléhavě vyjadřuje: „Pourquoi j'écris? J'écris à force de me taire. J'écris pour affronter et lutter contre un double silence. Le mien, celui de ma personne... et du silence inscrit dans ma généalogie maternelle.“⁷² Přesto však volí velká část spisovatelek jinou formu zahalení – pseudonym, neboť psaním vstupují do „mužského prostoru“, ve kterém bylo donedávna těžké obstát a zachovat si společenské postavení. Autorky často líčí bezvýchodné postavení ženy, které jí znemožňuje vést plnohodnotný život, protože zůstává omezena mnoha přísnými pravidly nařizovanými výkladem Koránu.

Nejvýraznější arabskou frankofonní autorkou je bezpochyby Assia Djebbar, vzděláním historička. V celém jejím díle jsou ústředními hrdinkami ženy. Assia Djebbar se snaží zachytit jak obecnou historii žen, tak historii konkrétního rodu, popisuje tradice i kulturu. Připomíná, že arabské ženy se odmalička učí několik jazyků: arabštinu (berberštinu), francouzštinu a jazyk tance. Ve svých románech Djebbar zpracovává skutečné příběhy žen ze své země, jsou to vždy příběhy obyčejných postav, které ve svém všedním životě jsou hrdinkami, aniž by to věděly nebo se o to nějak zvlášť zajímaly (*Femme sans sépulture* vypráví příběh ženy, která se dala k partyzánům). Její dílo je prodchnuto islámem, například román *Loin de Médine* se vrací k muslimkám z blízkosti proroka Mohameda (manželky, dcery) a snaží se ukázat jejich životní příběhy v jiném světle. Romány Assii Djebbar vyznívají optimisticky, ukazuje ženy jako bytosti plné skryté síly.

Jiným způsobem, jak reagovat na postavení ženy v islámské společnosti, je šokovat. To je cesta, již volila jiná maghrebská autorky píšící pod pseudonymem Nedjma. V novele *L'Amande*⁷³ vypráví eroticky laděný příběh muslimské ženy a nemilosrdně odkrývá roušku pokrytecké společnosti, která navenek dodržuje přísné morální zásady.

Další autorkou, pro kterou je kontroverzní tematika charakteristická, je Nina Bouraoui, která se otevřeně hlásí ke své lesbické orientaci.

⁷¹ HUUGHE, L. *Ecrits sous le voile. Romancières Algériennes francophones, écriture et identité. Essai*. Paris: Publisud, 2001. str. 33.

⁷² DJEBAR, A. *Ces voix qui m'assiègent*. Paris: Albin Michel, 1999. str. 25.

⁷³ Český *Mandle*. Přeložila V. Šťovíčková-Heroldová. Praha: Brána, 2005.

2.5. Recepce arabské frankofonní literatury

Arabská frankofonní literatura je častým tématem četných francouzských odborných publikací.⁷⁴ Především maghrebská literatura prožívá v posledních letech v Evropě boom, který je srovnatelný s nástupem jihoamerických spisovatelů v šedesátých a sedmdesátých letech. Není mnoho autorů, jejichž díla by se setkávala s takovou pozorností, jako je tomu právě u frankofonních spisovatelů z Maghrebu. Každá nová kniha je očekávána s velikou netrpělivostí, a to jak ze strany kritiky, tak ze strany čtenářů, o čemž svědčí i jejich komerční úspěch a množství překladů do cizích jazyků.⁷⁵

Francie

Naprostá většina francouzských odborných publikací věnovaných arabským frankofonním autorům se zabývá především autory maghrebskými, kteří jsou ve Francii početně nejvíce zastoupeni. Na arabskou frankofonní literaturu se specializují například Jacqueline Arnaud, Charles Bonn, Jean Déjeux, Albert Memmi, Martha Seggara. Velice aktivní osobností v této oblasti je Charles Bonn, který působí na Lyonské univerzitě a vytvořil elektronickou databázi www.limag.com, poskytující vedle soupisu bibliografie maghrebských autorů a teoretických článků, které o nich vyšly, také informace o konferencích a dalších aktualitách.

Z francouzských nakladatelství, ve kterých maghrebští autoři vycházejí, můžeme jmenovat například Gallimard, Le Seuil, Actes Sud, Julliard, Sindibad.

Při charakteristice postavení arabských autorů jsme se inspirovali studií K. Lievois. Ze studie vyplývá, že co se týče počtu překladů frankofonních autorů do dalších jazyků, nejsou arabští autoři zdaleka na předních místech. Zajímavé však je, že první pozice patří autorům pocházejícím z nefrankofonního prostředí (Beckett, Green, Ionesco, Gary, Kundera).⁷⁶

⁷⁴ BONN, Ch.; GARNIER, X., LECARME, J. *Littérature francophone*, Paris: Hatier, 1999.

JOUBERT, J.-L. *Littérature Francophone : anthologie*, Paris: Nathan, 1992.

LEMAITRE, H. *Dictionnaire Bordas de littérature française et francophone*. Paris: Bordas, 1985.

⁷⁵ LUKAVSKÝ, E. Tahar Ben Jelloun (portrét) [online]. *Iliteratura* [cit. 2009-06-15]. Dostupné z WWW: <http://www.iliteratura.cz/clanek.asp?polozkaID=13591> .

⁷⁶ Frankofonní literatuře je věnováno páté a šesté číslo odborného časopisu *Atelier de la Traduction* z rumunské univerzity Stefan cel Mare de Suceava. Pro naši práci je hodnotný příspěvek Katrien Lievois. Uvádí přehled překladů francouzsky píšících autorů do jiných jazyků od roku 1979, podle kterého bylo se v seznamu prvních 1000 autorů vyskytuje 15 z arabských zemí (celkem 675 překladů). Ve srovnání s autory z nefrankofonních zemí – 8 autorů mezi prvními 125 s 1353 překlady. Další africké země a Karibik jsou zastoupeny do 10 překladatelů s necelými 200 překlady pro každou oblast.

Arabské země

Frankofonní tvorba má dodnes v kontextu arabské literatury významné postavení. Přesto však můžeme sledovat rozvoj vydávání arabsky psaných děl, které především v Tunisku a Maroku zdaleka převyšují ta francouzská. Francouzsky psaná díla jsou často překládána do arabštiny (T. Ben Jelloun, D. Chraïbi, R. Boudjedra). Zároveň také existují překlady arabsky píšících autorů do francouzštiny.⁷⁷

Ostatní nefrankofonní země

Problematicke překlady arabské francouzsky psané literatury do dalších jazyků se věnuje například kapitola *Perspectives comparatistes et traduction* sborníku *Littératures maghrebines*⁷⁸. Z arabských autorů je nejčastěji překládán Tahar Ben Jelloun (Maroko) a Amin Maalouf (Libanon). Průměrné hodnoty převyšují překlady do němčiny a nizozemštiny.

Stav v anglicky mluvících zemích popisuje například M. A. Toler. V jednom ze svých odborných článků zdůrazňuje nedostatky anglických překladů a s politováním konstatuje, že jen málo anglických překladů zachovává specifčnost maghrebských autorů.⁷⁹

Další informace poskytuje mimo jiné elektronická databáze *Bitra*. Problematikou recepce a překlady frankofonní arabské literatury se zabývá Samia Mehrez v článku *Translation and the postcolonial experience: the Francophone North African text* (1992).⁸⁰

⁷⁷ Specifickým příkladem je román M. Šukrího *Nahý chleba*, který vyšel nejdříve v anglickém a francouzském překladu a v originále byl vydán až o více než 10 let později. Oba překlady byly předmětem translatologických analýz, viz ETTOBI, M. Quand la traduction libère : le cas d' *Al Khubz al-hâfi* de Mohamed Choukri [online] *Post skriptum* [cit. 2009-06-18]. Dostupné z WWW: [cit. 2009-06-18]. Dostupné z WWW: <http://www.post-scriptum.org/flash/docs2/art_2003_03_007.pdf>.

⁷⁸ COLLOQUE. ARNAUD, J. *Littératures maghrébines. Volume 10*. Paris: L'Harmattan, 1990. str. 181-186.

⁷⁹ „Maghribi novels are literary productions coming from a complex cultural landscape in which multiple languages interact. Unfortunately, few translations of the Maghribi novel, be it from French or Arabic, seem to take these issues into consideration when producing their English language texts. In overlooking these cultural negotiations, the translations not only fail to represent much of the artistry and innovation of the original texts, but also skew, alter or misrepresent critical and subversive dialogues in which these works are engaged. This paper is a call for an ethics of representation in translation.“

TOLER, M. A. The ethics of cultural representation: the Maghribi novel in English translation [online]. *Informaworld* [cit. 2009-06-18]. Dostupné z WWW: <<http://www.informaworld.com/smpp/content~db=all~content=a776167441>>.

⁸⁰ Maghribi literature[online]. *Bitra* [cit. 2009-06-21]. Dostupné z WWW: <http://cv1.cpd.ua.es/tra_int/usu/buscarresultados.asp>.

Česká republika

Teoreticky byla arabská frankofonní literatura v českém prostředí zpracována jen okrajově v rámci frankofonní nebo arabské literatury. Komplexněji se jí zabýval arabista a romanista Svetožár Pantůček (1931–2000), který překlady z francouzštiny doplňoval podrobnými doslovy.

Tématu se věnoval také arabista a orientalista Luboš Kropáček, který je nejen autorem překladu románu R. Boudjedry, ale též několika fundovaných doslovů a recenzí.

Z romanistů se arabské frankofonní literatuře věnují Jovanka Šotolová (články na elektronickém portálu *Iliteratura*) a Erik a Anna Lukavští, kteří se specializují na maghrebskou literaturu (především překlady Tahara Ben Jellouna vydané v nakladatelství Dauphin). Jejich články (také pro *Iliteraturu*) o frankofonní arabské literatuře přinášejí hodnotné informace k problematice překladu.

Tématu arabské francouzsky psané literatury se věnují také některé absolventské práce studentů na Karlově Univerzitě (dílo Amina Maaloufa⁸¹, dílo Assie Djebar⁸², překlad románu Mohameda Diba⁸³), rovněž na Masarykově univerzitě v Brně (překlad románu R. Boudjedry,⁸⁴ překlad románu Rachida Djaïdaniho⁸⁵) a Jihočeské univerzitě v Českých Budějovicích.⁸⁶ Na této univerzitě působí také Kateřina Drsková, která publikovala tři články o českých překladech francouzsky psané literatury.⁸⁷

⁸¹ KADLÍČKOVÁ, K. *Amin Maalouf "Je parle du voyage comme d'autres parlent de leur maison"*. Diplomová práce. Praha: FF UK, 2006.

⁸² JANIŠOVÁ, M.. *Assia Djebar : skrytý pohled, tlumený hlas: obraz ženy v ženské literatuře Maghrebu*. Diplomová práce. Praha: FF UK, 2003.

⁸³ SMUTNÁ, J. *Zhodnocení českého překladu románu M. Diba „Un été africain“*. Diplomová práce. Praha: FF UK, 1987.

⁸⁴ GOTZOVÁ, A. *Rachid Boudjedra, L'escargot entêté, překlad a stylistická analýza*. Bakalářská práce. Brno: Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, 2006.

⁸⁵ HOLCMANOVÁ, Z. *Traduction de „Boumcoeur“ de Rachid Djaïdani : influence du milieu sur la richesse du langage familier*. Bakalářská práce. Brno: FF Masarykovy univerzity, 2009.

⁸⁶ SMUTKOVÁ, B. *Le monde réel et fictif dans la littérature française d'Afrique*. Diplomová práce. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 2000.

⁸⁷ DRSKOVÁ K., *Francouzsky psaná literatura v českých překladech I-III, Čtenář, měsíčník pro knihovny* č. 3, Středočeská vědecká knihovna v Kladně, Nakladatelství a vydavatelství Academia, 2005. str. 99-101, č. 4, str. 135-137, č. 5, str. 171-173.

3. PŘEKLAD A RECEPCE

3.1. Teoretické problémy překladu a recepce

Umělecký překlad je vlastně tvůrčím pokračováním či překračováním uměleckého díla k implicitnímu čtenáři, k možnému čtenářskému publiku. Nejedná se o pouhé tlumočení, ale o tvořivý akt. Interpretace díla překladatelem není totožná s literárněvědným přístupem kritika, recenzenta, teoretika. K překladu je zapotřebí talent, imaginační kreativita, intuice. Ne nadarmo se někdy tvrdí, že v případě překladu literárního díla jde vlastně o dílo nové.

Literární komunikace začíná vždy textem, který je určen příjemci. Text chápeme jako proměnlivý a čekající na svého čtenáře, na své publikum. Hledáme-li sjednocující prvky tematické i žánrové rozmanitosti frankofonní literatury maghrebské kulturní oblasti, nabízí se takové pojetí textu, které je rozšířeno na neliterární systémy a které zapojuje do aktu komunikace umění v celé jeho šíři, tedy rovněž hru, nevědomí, religiozitu, kulturu, text světa.

Interpretace textu jak literárněvědného, tak uměleckého vyžaduje především vhled, rozumění autorova sdělení v plném smyslu. Příkladem je přístup M. Petříčka, jr. k překladu H. G. Gadamera:

„Rozumění není samozřejmost, vždy je v něm významný moment neprůhlednosti, neboť rozumění je zejména a právě tam, kde se snažím porozumět, tj. tam, kde reaguji na cosi, co se mému rozumění vzpírá, jinak řečeno, co není v souladu s tím, co očekávám. Jednoduchý příklad: nečtu tak, že skládám celek postupně z přečtených částí, nýbrž tyto části od první přečtené vety „ukládám“ do struktury, kterou předjímám a kterou předjímat musím, chci-li rozumět. Tento můj předchůdný rozvrh smyslu je dán celou mou minulou zkušeností, utvářející můj horizont očekávání, a přitom je ovšem zřejmé, že žádný text, a tím méně text umělecký, neodpovídá vždy tomu, nač jsem připraven, že strukturu anticipací musím neustále modifikovat. Rozumění tedy není geniální vhled, nýbrž tento pohyb.“⁸⁸

Umělecký text má ještě další požadavek na interpretanta – a tím je právě tvořivá imaginace. Dobrý překlad je pak bezpečnou cestou k implicitnímu čtenáři, ke svému publiku.

Recepční estetika nahlíží na literaturu jako na komunikační aktivitu. K bohatým teoretickým zdrojům, osvětlující problematiku recepce, patří Kostnická škola receptivní estetiky, dále díla Rolanda Barthesa, Julie Kristevové, Umberta Eca a bohaté zastoupení má i česká

⁸⁸ PETŘÍČEK, M. jr. Úvod k dílu. In: GADAMER, H. G. *Pravda a metoda*. str. 10 [online]. KFS FF UK [cit. 2009-08-22]. Dostupné z WWW: <http://film.ff.cuni.cz/rozcestnik/metodika/gadamer_zd.pdf>.

literární věda. Menší pozornost byla dosud věnována konkrétně teoretické a esejistické tvorbě frankofonních autorů, např. Tahara Ben Jellouna a Assie Djebara.

Poslední léta se pozornost přenáší od autora na čtenáře. Nový pohled na recepční estetiku je především výsledkem teoretického bádání Hanse Roberta Jausse a Wolfganga Isera, výsledkem Kostnické školy receptivní estetiky. Jauss objasňuje významnou kategorii „rozumění“ a posunu přijetí díla publikem. Každé literární dílo má svého fiktivního čtenáře, své publikum. V historickém horizontu, který je vždy obklopen čtenářovou přítomností a z ní vyplývající zkušeností, vkusem a horizontem očekávání se vynořují stále nové otázky a odpovědi.

Základnou literární historie a celé literární vědy se má stát *zakoušení literárního díla skrze svého čtenáře*.

„Život díla je recepčně proměnlivý. Ústředním problémem recepční estetiky je ‚horizont očekávání‘ (Erwartungshorizont). Lze jej jednoduše definovat jako systém norem a referencí dobového publika (vkus čtenářů, stav kolektivního vědomí, rovina dobového diskurzu, ‚světový názor‘ atp.) [...] Ale i dílo má svůj ‚horizont očekávání‘.“⁸⁹

Zaměříme se na „horizont očekávání“ arabské literatury a jejích autorů, a „horizont očekávání“ čtenářů v České republice, nenajdeme optimum, ba právě naopak – oba horizonty se nesetkávají. Na světovou scénu vstupuje umění pozapomenuté, byť významné arabské kultury s naléhavou výzvou k vzájemnému porozumění a respektu k odlišnosti. Je to také literatura obsahující novou poetiku lidství, a to jak nepokryteckým odkrýváním slabosti, tak i jiskřivou nadějí netušených možností. Literatura frankofonních autorů má co nabízet. Je plodná, tematicky pozoruhodná a umělecky na výši. Jaký je však o ni zájem? Co očekává české publikum od kulturně odlišných etnik? Především je to exotika a erotika, napětí a šokující senzace. Přestože v české republice přibývá občanů s aktivními znalostmi více světových jazyků, nepřibývá čtenářů děl v jejich originálech. Jazykové znalosti jsou významněji zapojeny do oblasti ekonomických zájmů (překlady, odborné tlumočení).

„Dějinný život literárního díla není myslitelný bez aktivního podílu jeho adresáta. Neboť až jeho prostřednictvím vstupuje dílo do proměňujícího se zkušenostního horizontu kontinuity, v níž dochází k neustálé přeměně jednoduchého vnímání v kritické rozumění, pasivní recepce v aktivní, uznaných estetických norem v novou produkci, která je překračuje.“⁹⁰

⁸⁹ HRBATA, Z. Recepční estetika a hermeneutika. In: *Myšlení o literatuře 20. století* [online]. Centrum komparatistiky FF UK [cit. 2009-08-22]. Dostupné z WWW: <<http://docs.google.com/gview?a=v&pid=gmail&attid=0.2&thid=1234cf244e4591e7&mt=application%2Fpdf>>.

⁹⁰ JAUSS, H. R. Dějiny literatury jako výzva literární vědě. In: *Čtenář jako výzva*. Brno: Host, 2001.

Je tedy před námi nelehký úkol sbližování horizontu očekávání literárního díla s horizontem očekávání českého publika. To však předpokládá kvalitní umělecké překlady arabské literatury i autorů u nás dosud neznámých, přestože nejspíš osloví jen úzký okruh čtenářů.

3.2. Recepce arabské frankofonní literatury v českém prostředí

Dobové recenze jsou bohužel velice sporé. Podařilo se dohledat pouze kritické ohlasy hodnotící tituly vydané v posledních deseti letech. Recenze vydání moderních alžírských, marockých a tuniských povídek v překladu S. Pantůčka najdeme v časopise *Nový Orient*. Překlad v nich hodnocen není, ale zaměřují se spíše na postavení francouzsky psané literatury v arabském kontextu. Autor recenze, arabista J. Fleisig, hodnotí kladně výběr povídek a celkovou kompozici, která umožňuje českému čtenáři bližší nahlédnutí do současné maghrebské frankofonní literatury a seznámení s kulturou, reáliemi a aktuálními problémy této oblasti.⁹¹ Další recenze zpracovávají tituly vydané v nakladatelství Es-ma v edici Maghrebská literatura (překlad románu A. Djemaïe *Léto Popela*)⁹² a v nakladatelství Dauphin (překlady T. Ben Jellouna). Souhrnně se jimi zabývá elektronický portál *Iliteratura*, který přináší vedle recenzí také ukázky z děl a rozhovory s autory.⁹³ Recenzi na poslední překlad T. Ben Jellouna *Posvátná noc* uvádí také literární časopis *A2*.⁹⁴ Všechny dostupné recenze se však zabývají spíše díly samotnými a nevyjadřují se k problematice překladu.

Cenným materiálem jsou mimo jiné doslovy k českým vydáním děl arabských frankofonních autorů. První překlady doplnili doslovem přední arabisté S. Pantůček (doslov k románům M. Mammeriho *Zapomenutý pahorek*, *Opium a hůl*) a L. Kropáček (doslov k románu D. Chraïbiho *Případ v Atlasu* a R. Boudjedry *Ideální topografie pro vyloženou agresí*). Uvádějí v nich vždy stručnou charakteristiku maghrebské frankofonní literatury, medailon autora, přehled jeho díla a komentář ke konkrétnímu překladu. Pantůček zmiňuje vznik nových žánrů v alžírské literatuře – román a moderní poezie a zdůvodnění, proč autoři volí

⁹¹ FLEISSIG, J. Recenze. In: *Nový orient*, 2002, č. 5.

⁹² ŠOTOLOVÁ, J. *Léto popela* (recenze) [online]. *Literatura* [cit. 2009-05-19]. Dostupné z WWW: <<http://www.iliteratura.cz/clanek.asp?polozkaID=17571>>.

Knižní hlídka [online]. *Čmelák a svět* [cit. 2009-06-17]. Dostupné z WWW: <<http://zebry.cz/cmekasvet.cz/?cat=37&paged=2>>.

⁹³ LUKAVSKÝ, E. Tahar Ben Jelloun (portrét) [online]. *Iliteratura* [cit. 2009-07-28]. Dostupné z WWW: <<http://www.iliteratura.cz/clanek.asp?polozkaID=13591>>.

⁹⁴ ŠOTOLOVÁ, J. Kdo tahá za nitky (recenze) [online]. *A2* [cit. 2009-05-19]. Dostupné z WWW: <<http://www.advojka.cz/archiv/2008/19/o-tom-kdo-taha-za-nitky>>.

jako jazyk své tvorby francouzštinu (dostupné vzdělání, vydavatelské možnosti, oslovení širší světové veřejnosti s domácí situací). Podrobnou předmluvou doplnil S. Pantůček také povídkové soubory *Moderní marocké povídky* a *Moderní alžírské povídky* vydané v 90. letech.⁹⁵ Vedle obecného shrnutí vzniku a vývoje maghrebské frankofonní tvorby v nich přináší cenné informace o současném stavu maghrebské literatury. Doslovem byla doplněna novela *Mandle* (překlad a doslov V. Šťovíčková-Heroldová, nakl. Brána) a také povídkový soubor *Žena na kusy* (doslov K. Štěpančíková, nakl. Es-ma), jak již bylo zmíněno výše. Ostatní překlady vydané v tomto nakladatelství obsahují pouze stručné informace o autorovi a jeho dílu uvedené na záložce knihy.

3.3. Sociální vlivy na recepci

Výsledkem našeho podrobného zkoumání je bohužel konstatování, že arabská frankofonní literatura se v České republice zdaleka netěší takové oblibě jako ve francouzském prostředí. Jedná se spíše o okrajovou oblast překladové literatury a běžný čtenář, který se frankofonní literaturou nezabývá, se s těmito autory takřka nesetkává.

Vnímání arabské literatury (kultury) je v české společnosti značně zdeformované. Dílem také proto, že většina Čechů dosud nemá přímou osobní zkušenost s arabskou kulturou. Informace dostáváme spíše zprostředkované, a protože se rychleji a dál šíří alarmující či senzacechtivé zprávy, musíme s politováním konstatovat, že představa Arab (muslim) = terorista je u nás vcelku rozšířená.⁹⁶ Může to být způsobeno českým xenofobismem vytvářeným po desetiletí zavřenými hranicemi, nebo také obecně ve světě panujícím strachem před islámským extremismem. Negativní pohled na arabskou kulturu může být jedním z důvodů, proč vydávat tato díla není pro nakladatelství lákavé.

Zůstává tedy otázkou, zda vůbec a proč překládat tuto literaturu, je-li pro české čtenáře aktuální a důležitá. L. Kropáček se domnívá, že svou důležitost si v českém prostředí stále

⁹⁵ Trojici výborů z maghrebských povídek doplňuje kniha *Moderní tuniské povídky* (Praha: Dar Ibn Rushd, 1996), která však obsahuje převážně překlady z arabštiny. Z toho důvodu nebyla v naší práci použita.

⁹⁶ Viz pobouřené reakce z července 2009 na žádost muslimské obce o povolení výstavby nové mešity v Brně. Podrobnější rozbor by byl předmětem sociokulturního výzkumu, přesto může také vysvětlovat, proč je vydávání arabských autorů v naší zemi tak sporadické. Viz *Brněnský deník* [online]. [cit. 2009-07-28]. Dostupné z WWW: <http://brnensky.denik.cz/zpravy_region/muslimove-chteji-v-brne-novou-mesitu--20090720.html> .

Diskuze k článkům nelze považovat za oficiální názory, přesto pod rouškou anonymity vyjadřují čeští občané otevřeně své názory, které jsou politováníhodným způsobem nepřátelské a rasistické. Nejedná se jen o ateisty, toleranci neprojevují ani křesťanští demokraté. Viz. Lidovci mají nový cíl [online]. *Lidovky* [cit. 2009-07-28]. Dostupné z WWW: <http://www.lidovky.cz/lidovci-maji-novy-cil-bojuji-proti-mesite-v-brne-ftm-/ln_domov.asp?c=A090727_130650_ln_domov_ter> .

uchovává, mohla by pomoci bořit negativní kliše v pohledu na islámskou kulturu a také rozšiřovat obzory Čechům, kteří cestují do zemí Maghrebu a chtějí se o nich dozvědět více, jak to rozvedl i v našem dotazníku:

„Myslím, že pro české publikum maghrebské literatury mohou přinášet řadu podnětů estetických i v širokém smyslu poznávacích. Do Tuniska a Maroka mnoho našich lidí dnes jezdí turisticky, snad sem brzy přibude i pozoruhodné Alžírsko. Krásná literatura Maghrebu může cestovatelský a ‚rekreační‘ zájem podstatně obohatit.“⁹⁷

⁹⁷ Viz přílohy – dotazník pro překladatele.

4. PRAKTICKÁ ČÁST

Přehled bibliografie českých překladů arabských frankofonních autorů jsme pořídili na základě údajů Národní knihovny v Praze. Pro zjištění podrobných okolností české recepce jsme zvolili metodu dotazníků. Oslovili jsme nakladatelství, ve kterých díla maghrebských autorů vyšla, a jejich překladatele. Zajímalo nás především, jaký byl nakladatelský záměr, která kritéria vedla k výběru autora a díla. Od překladatelů jsme se snažili zjistit, jestli knihu vybrali oni nebo byli osloveni nakladatelstvím, jaký je jejich pohled na maghrebskou frankofonní literaturu a její význam, jaké pozorovali odlišnosti ve stylu a jazyce maghrebských autorů a v neposlední řadě, jestli sledovali čtenářský zájem o vydané knihy a jestli se domnívají, že je tato tvorba pro české čtenáře aktuální a lákavá.

Nebylo možné zkontaktovat všechny nakladatele a překladatele, především ty, kteří se podíleli na vydání knih v 60. a 80. letech. Někteří (S. Pantůček, E. Outratová) už bohužel zemřeli a některá nakladatelství měnila jak redaktory, tak majitele, proto se v několika případech nepodařilo dohledat kontakt na tehdejší zaměstnance (SNKLHU – přesto se ale podařilo alespoň navázat kontakt s externím spolupracovníkem L. Kropáčkem). Z oslovených nakladatelství jsme bohužel získali odpověď jen z jediného, z nakladatelství Dauphin.

Vzor dotazníku a získané odpovědi uvádíme v oddíle 9 této práce a na přiloženém CD.

4.1. Komentář k bibliografickému přehledu přeložených děl (viz oddíl 9)

Český čtenář má z arabské frankofonní literatury v překladech k dispozici pouze omezený počet publikací poměrně nahodilého výběru. Celkem vyšlo 28 titulů, z nichž dva časopisecky ve *Světové literatuře*.⁹⁸ První román vyšel knižně v roce 1960. Arabští frankofonní autoři vycházeli v nakladatelstvích, Alpress, Brána, Dar Ibn Rushd, Dauphin, Dilia, Es-ma, Mladá fronta, Naše vojsko, Odeon (svého času SNKLHU) a Vyšehrad. Nejvíce titulů v Odeonu – pět knižně a dva časopisecky (ve *Světové literatuře*) vyšlo v nakladatelství Odeon (SNKLHU), toho tři v 60. letech (dvě díla od Mohammeda Diba a Arabská čítanka vybraných textů), jeden v 70. a jeden v 80. letech.⁹⁹ U nakladatelství Es-ma (5 titulů), Dauphin (3 tituly), Dar Ibn

⁹⁸ DIB, Mohamed. Tišeji než ticho. Přeložil J. Pokorný. In: *Světová literatura*, 1962. č. 4. str. 60-73.

SEFRIQUI, Ahmed. Sny obchodníka s obrázky. Přeložila J. Petrová. In: *Světová literatura*, 1982. č. 2.

⁹⁹ DIB, Mohamed. *V kavárně*. Přeložil F. Štůřík. Praha: SNKLHU, 1960.

DIB, Mohamed. *Africké léto*. Přeložila E. Outratová. Praha: SNKLHU, 1962.

PANTŮČEK, PETRÁČEK. *Arabská čítanka*. Praha: SNKLHU, 1962.

Rushd a Alpress (v každém 2 tituly) a se jednalo o systematictější publikační záměr. Nakladatelství Mladá fronta, Vyšehrad, Naše vojsko, Dilia a Brána vydala každá po jednom titulu.

4.2. Komentář k vydávání českých překladů arabské frankofonní literatury

Nakladatelství Dauphin vydává knihy českých i zahraničních autorů pro náročnějšího čtenáře z oblasti kvalitní literatury a filozofie. V edici Slova vydalo tři díla marockého spisovatele Tahara Ben Jellouna.¹⁰⁰

V nakladatelství Alpress vyšly dva romány alžírského spisovatele písícího pod pseudonymem Yasmína Khadra.¹⁰¹ Stojí za zmínku, že oba překlady vyšly jen necelé dva roky po vydání originálu.

Nakladatelství Dar Ibn Rushd se zaměřuje výhradně na vydávání titulů z oblasti arabské literatury. Jeho redaktor Chalíf Bahbouch pochází ze Sýrie a žije přes 40 let v Praze. Vedle nakladatelské činnosti překládá a vyučuje arabštinu. Je autorem učebnic pro arabštinu a arabsko-českého slovníku. V nakladatelství vyšel výbor marockých a alžírských povídek od autorů písících arabsky nebo francouzsky. Z obou jazyků je do češtiny přeložil S. Pantůček.¹⁰²

Nakladatelství Es-ma sídlilo v Brně a v edici Maghrebská literatura vydalo pět titulů maghrebských frankofonních autorů. Šlo o návazný překladatelský počín, knihy vyšly v letech 2003-2004 a měly následovat další tituly, nakladatelství však v roce 2008 ukončilo svou činnost. Do té doby vydalo knihy v překladech P. Christova, K. Štěpančíkové, B. Antonové a S. Křižanové. Petr Christov se dlouhodobě věnuje překladům z francouzštiny a divadelní teorii. V Es-mě vyšly jeho překlady *Mrtvá ruka* od Niny Bouraoui a *Má sestra cizinka* od Leily Sebbar.¹⁰³ Na překladu povídkového výboru *Žena na kusy* se podílel spolu se svými studenty.

....MAMMERI, M. *Zapomenutý pahorek*. Přeložil S. Pantůček. Praha: Odeon, 1971.

....BOUDJEDRA, R. *Ideální topografie pro vyloženou agresi*. Přeložil L. Kropáček. Praha : Odeon, 1982.

¹⁰⁰ BEN JELLOUN, T. *Tichý den v Tangeru*. Přeložili A. a E. Lukařští. Praha: Dauphin, 2002.

BEN JELLOUN, T. *Tati, co je to rasismus*. Přeložili A. a E. Lukařští. Praha: Dauphin, 2004.

BEN JELLOUN, T. *Posvátná noc*. Přeložili A. a E. Lukařští. Praha: Dauphin, 2007.

¹⁰¹ KHADRA, Y. *Kábulské vlaštovky*. Přeložila H. Krejčí. Frýdek-Místek: Alpress, 2006.

KHADRA, Y. *Černá vdova*. Přeložil M. Šťovíček. Frýdek-Místek: Alpress, 2007

¹⁰² *Moderní alžírské povídky*. Přeložil S. Pantůček. Praha: Dar Ibn Rushd, 1999.

Moderní marocké povídky. Přeložil S. Pantůček. Praha: Dar Ibn Rushd, 2000.

¹⁰³ BOURAOUI, Nina. *Mrtvá ruka*. Brno: Es-ma, 2004.

Vzhledem k tomu, že toto nakladatelství jako jediné mělo edici maghrebská literatura, rozhodli jsme se ji blíže komentovat. Všechny vydané knihy měly jednotnou grafiku a formát (který však byl po vydání několika titulů změněn z obdélníkového na čtvercový). Grafické řešení obálky také vytvářelo jednotný ráz, který by měl být poznávacím znamením edice. Na obálkách jsou černobílé ženské akty, které však takřka nikdy nesouvisí s tématem díla. Vybrány byly spíše z estetických důvodů a také k upoutání pozornosti. Nakladatel se snažil vyvolat ostrý kontrast mezi tématem a tradičním pohledem na islámský svět (přísné mravy, zahalené ženy) a provokativně odhaleným ženským tělem. Považujeme takovéto řešení za mírně prvoplánové a laciné.¹⁰⁴ Lze snad chápat, že nakladatel chtěl oslovit nejširší čtenářské publikum a zvýšit zájem o vydané knihy, ale otázkou zůstává, nakolik to ve výsledku může uškodit autorovi samotnému i vnímání arabské literatury a kultury u nás. Samozřejmě neopomínáme význam grafické stránky knihy, v dnešním zrychleném životním tempu je nutné zaujmout na první pohled. Domníváme se však, že maghrebská literatura zatím není schopna masově oslovit české čtenáře. Lze tedy vznést hypotézu, jestli není vhodnější vytyčit si skromnější cíl a vydávat díla maghrebských autorů se zaměřením na náročného čtenáře, který nevybírá knihy podle šokujících obálek, ale podle jejich vnitřní hodnoty.

Analýzou výběru autorů, povídek, doslovu a především grafické úpravy docházíme k závěru, že S. Pantůček jako specialista na maghrebskou literaturu přistupoval k tomuto tématu citlivěji a s hlubším pochopením. Povídky jsou doplněny výstižnými ilustracemi J. Bičovské, které dokreslují atmosféru maghrebského prostředí. Jsou rozsáhlejší než povídkový výbor vydaný v Es-mě (každý soubor obsahuje asi dvacet povídek různých autorů). Cenné závěry by jistě přineslo podrobnější srovnání Pantůčkových překladů s překlady vydanými v nakladatelství Es-ma, které bohužel přesahuje rozsah této práce.

4.3. Vyhodnocení dotazníků pro překladatele a pro nakladatelství

Obrátili jsme se na nakladatelství, která vydala překlady arabských autorů, ve snaze zjistit motivy nakladatelského záměru. Z oslovených však odpovědělo pouze nakladatelství Dauphin. Redakce nakladatelství stručně uvedla, že jejich hlavním cílem je vydávat kvalitní literaturu bez ohledu na její původ. Recenze ani čtenářské ohlasy nesledují a význam překladů arabských autorů v českém prostředí podle nich nelze odhadnout.

SEBBAR, Leïla. *Má sestra cizinka*. Brno: Es-ma, 2003.

¹⁰⁴ Knižní hlídka [online]. *Čmelák a svět* [cit. 2009-06-17]. Dostupné z WWW: <<http://zebry.cz/cmelakasvet.cz/?cat=37&paged=2>>.

Podobný dotaz byl adresován překladatelům arabských autorů. Z celkového počtu jednadvaceti překladatelů se podařilo zkontaktovat deset z nich. Dotazníky vyplnilo osm z deseti dotázaných: L. Kropáček, J. Petrová, K. Štěpančíková, B. Cihlářová, K. Vinšová, V. Šťovíčková-Heroldová a P. Christov. Domníváme se, že i tak mohou být dotazníky dostatečným podkladem pro zpracování relevantních závěrů. V této části tedy vycházíme pouze z informací získaných od oslovených překladatelů.

Volba překládaného titulu je často ovlivněna vztahem překladatele k dané oblasti. Ve většině (4 ze sedmi dotázaných) byl titul vybrán či doporučen přímo překladatelem. Osloven tak byl například L. Kropáček – k překladu románu R. Boudjedry – sám ale pro nakladatelství Odeon (tehdejší SNKLHU) vypracovával lektorské posudky na díla dalších arabských autorů. Lze konstatovat, že pokud byli překladatelé osloveni nakladatelstvím, jednalo se buď o odborníky arabisty (L. Kropáček, J. Petrová) a překladatele zabývající se touto nebo blízkou tematikou (B. Cihlářová se zabývá literaturou subsaharské Afriky), nebo o překladatele mající zkušenosti s překlady z francouzštiny a dalších jazyků (K. Vinšová). Přímou zkušenost s překlady arabských frankofonních autorů měli pouze dva ze sedmi překladatelů. Pro konkrétní překlad si dotázaní překladatelé nevypracovávali žádnou analýzu originálu, pouze podle potřeby dohledávali informace potřebné ke správnému pochopení textu, údaje z arabského prostředí konzultovali s arabisty (K. Vinšová) nebo jim pomohly osobní zkušenosti z arabských zemí (V. Šťovíčková-Heroldová). Nejčastěji bylo potřeba řešit formální problémy (český úzus transkripce) a ověřovat neznámé výrazy. K. Štěpančíková se rozhodla opatřit české vydání souboru alžírských povídek *Žena na kusy* slovníčkem nejčastějších arabských pojmů, ve většině případů však překladatelé texty nedoplňovali.

Překladatelé se shodují v tom, že se zpravidla nejednalo o dlouhodobý a hlouběji opodstatněný nakladatelský záměr, ale o jednorázové vydání určitého díla bez další návaznosti. V. Šťovíčková-Heroldová se vyjádřila, že by ráda v překládání maghrebských autorů pokračovala, ale nakladatelství jejich díla vydávat nechtějí kvůli nízkému zájmu čtenářů. K. Vinšová se po překladu románu Drisse Chraïbiho zaměřila na překládání autorů z jiného prostředí. K. Štěpančíková uvedla, že se po období, kdy se nadšeně věnovala maghrebské literatuře, zaměřila na jiný obor (psychologii). Recenze na vydané tituly překladatelé v naprosté většině nesledovali (výjimkou z dotázaných je pouze L. Kropáček, který se touto problematikou jako lektor nakladatelství Odeon zabýval hlouběji. I on s politováním konstatuje absenci kritických ohlasů).

4.4. Analýza vybraného překladu

Na výsledné podobě každého přeloženého literárního díla se významnou měrou podílí osobnost překladatele, která ovlivňuje volbu ekvivalentních prostředků na všech stylistických úrovních, čímž dává textu překladu konkrétní stylistické zabarvení. Každá drobná nepozornost vedoucí k přehlédnutí důležitého aspektu textu, každá minimální neznalost zapříčinivší nedostatečné pochopení originálu může překlad oddálit původnímu sdělení autora, nebo je naopak neopodstatněně rozmělnit, a pozměnit tak jeho záměr.

Překladatel se mimo jiné setkává s problémy na sémantické rovině. Pomocí slov se však do díla promítá také kultura, melodie dialogů a jejich osobitost. „Il existe une multitude de facteurs socio-culturels aussi bien qu'historiques qui façonnent le langage d'un peuple. Cela se traduit par un usage spécial des mots, une construction de phrase différente.“¹⁰⁵ Překladatel se především nesmí omezit na základní význam slov, který se nabízí jako první, protože v některých případech může vést k nepochopení určitých kulturních rysů společnosti, kterou originál vykresluje:

„Pour un traducteur non averti le danger serait de se limiter au sens apparent de ces mots et de les traduire textuellement. Cela ne produirait pas seulement une anomalie du sens, mais menerait à une incompréhension de certains traits culturels du peuple ainsi que de sa psychologie.“¹⁰⁶

Při výběru překladu k analýze jsme přihlíželi k faktu, že tvorba některých významných arabských frankofonních autorů (A. Djebbar, M. Dib, A. Maalouf) je již zpracována v dřívějších závěrečných pracích.¹⁰⁷ Další z předních maghrebských spisovatelů, Tahar Ben Jelloun, je tématem diplomové práce vznikající v současné době na Ústavu translatologie FF UK.

Vzhledem k tomu, že jde o první "translatologický" pohled na zpracovávanou problematiku, jsme zvolili překlad renomované překladatelky, ve kterém lze předpokládat, že analýza nebude zkreslena pochybeními vyplývajícími z nezkušenosti překladatele (jak se s nimi často setkáváme například v knihách z produkce nakladatelství Es-ma, které překládali začínající

¹⁰⁵ *Littératures maghrébines. Colloque Jacqueline Arnaud, Volume 10.* Paris: L'Harmattan, 1990. str. 183.

¹⁰⁶ Ibid, str. 184.

¹⁰⁷ JANIŠOVÁ, M. *Assia Djebbar : skrytý pohled, tlumený hlas : obraz ženy v ženské literatuře Maghrebu.* Praha: FF UK, 2003.

SMUTNÁ, J. *Zhodnocení českého překladu románu M. Diba „Un été africain“.* Praha: FF UK, 1987.

KADLÍČKOVÁ, K. *Amin Maalouf "Je parle du voyage comme d'autres parlent de leur maison".* Praha: FF UK, 2006.

překladaťelé). K analýze pro tuto práci jsme zvolili překlad románu Drisse Chraïbiho *Une enquête au pays*¹⁰⁸, protože dobře vystihuje výše popsanou problematiku arabské frankofonní literatury. Kniha vyšla v českém překladu Kateřiny Vinšové.

4.4.1. Charakteristika tvorby Drisse Chraïbiho

Autorův první román *Passé simple* z roku 1954 byl otevřenou revoltou proti současné muslimské společnosti a netajil se sympatiemi k západní civilizaci. Zajistil Chraïbimu okamžitou popularitu ve Francii a zároveň nepřízeň ve vlastní zemi, kde mu v napjaté době boje za nezávislost vytýkali, že se pouští proti proudu. Lišit se od ostatních, nebát se označit věci pravým jménem a nepodbízet se je však vlastní nejen tomuto dílu, ale autorovi samotnému. Jeho tvorba zahrnuje přes dvacet titulů napsaných v rozmezí padesáti let (1954–2004).¹⁰⁹ Byl jedním z prvních maghrebských autorů, kteří ve svém díle řeší problém postavení žen (*Civilisation ma mère*) nebo arabských dělníků ve Francii (*Les boucs*). Po revoltujícím období jeho tvorba není už tak ostrá a kontroverzní, přesto nepřestává být ironickým a neúplatným zrcadlem nastaveným společnosti. Chraïbi byl sice kritický a nesmiřitelný, přesto však ho k rodné zemi poutaly silné vazby. Přitahovala ho historie, návrat ke kořenům, vztah k půdě, světlu a životodárné vodě – například název románu *La mère du printemps* propůjčila řeka pramenící ve Středním Atlasu *Oum er-Rbia*. Sám Chraïbi uvádí: „Vždycky mě fascinovalo světlo a voda.“¹¹⁰

Chraïbiho desátý román *Une enquête au pays* zavádí čtenáře do horské vesničky ve vyprahlých horách Atlasu, kam přijede policejní šéf se svým podřízeným, inspektorem Alím. Jsou pověřeni tajným úkolem najít skrývajícího se „nepřítele státu“. V horách však úřední moc na žhnoucím slunci ztrácí vliv. Střet dvou světů je vyostřen v konflikt, ve kterém zvítězí místní obyvatelé řídící se tradičním právem. Postavy z města jsou charakterizovány především pomocí dialogů a nápadně odlišným chováním v cizím prostředí. Policejní šéf je jen článkem v kolosu byrokracie, a přitom je pyšný na svou kariéru vybudovanou od nuly. Jeho omezený pohled na kulturu a historii autor vykresluje s očividnou ironií:

„Dans ma famille... il y en avait même, paraît-il qui écrivaient des bouquins! Tu vois d'où je sors? Aucun chef dans ma famille.“ (O 102)

¹⁰⁸ Paris: Seuil, 1981, 205 str.; česky *Případ v Atlasu*. Přeložila K. Vinšová. Praha: Mladá fronta, 1988, 174 str.

¹⁰⁹ *Hommage à Driss Chraïbi*. [online]. [cit. 2009-07-28]. Dostupné z WWW:

<http://www.dailymotion.com/relevance/search/kaos/video/x1m2cf_hommage-a-driss-chraybi_news>

¹¹⁰ MEMMI, A. (ed.) *Ecrivains francophones du Maghreb. Antologie*. Paris: Editions Seghers, 1985. str. 108.

„Vinrent les Romains, depuis Rome à dos d'éléphants, avec leurs légions et leurs aqueducs (...) mais ils n'avaient laissé derrière eux que des ruines, témoin Volubilis. (O 159)

Inspektor Alí charakterizuje šéfovo postavení takto:

„Mon chef est un homme très important, d'une importance telle qu'il y a parfois des zèbres qui attendent des trois mois, des six mois et davantage avant qu'il daigne les recevoir et jeter un coup d'œil sur leurs dossiers.“ (O 121)

Důležitost v „civilizovaném“ světě však neznamená v horském světě vesničanů víc než prach a vysoké postavení nezachrání policistu před zlobou vesničanů, když poruší pravidla jejich společnosti. Naproti tomu inspektor Alí není od zdejšího způsobu života tolik odtržen, pochází z chudého prostředí a prostý původ spolu s důvtipem a výřečností mu nakonec zachrání život.

4.4.2. Translatologická analýza překladu

Jak uvádí Popovič, překlad je převod na vyšších rovinách výstavby textu, tudíž je problémem stylistickým.¹¹¹ Zvolenému stylistickému nasazení se podřizují roviny lexikální i syntaktická. Analýza a kritika překladu by se neměla omezit na výčet dílčích chybných překladatelských řešení, ale vycházet z posouzení originálu a překladu, vytyčit hlavní rysy originálu a konstatovat, zda byly všechny v překladu dodrženy a jaké prostředky k tomu byly použity.¹¹²

Při čtení dobrého překladu by si čtenář neměl uvědomit, že jde o překlad. Nepochopení originálu a příliš volný překlad, svévolně nakládající s originálem, nebo naopak neopodstatněná explicitace mohou vést nejen ke zkreslení na jednotlivých stylistických úrovních textu, ale následně i k dalším negativním důsledkům, například posunům smyslu. Důvodem stylistické nivelizace může být například nedostatečné využití lexikální bohatosti jazyka překladu (kontextová synonyma), ale také snaha překladatele potlačit v textu jevy nezvyklé pro cílový jazyk.

Následující analýza bude zkoumat český překlad *Případ v Atlasu* na jednotlivých stylistických rovinách. Jejím cílem bude zjistit, zda překladatelka zachovala všechny prvky mající v textu výpovědní platnost, a následně, zda je cílovému čtenáři předáno poselství výchozího textu v nezkreslené podobě.

¹¹¹ POPOVIČ, A. *Teória umeleckého prekladu*. Bratislava: Tatran, 1975.

¹¹² VIMR, O. Otevřená kritika překladu. In: *Plav*, 1/2007. str. 34-41.

Lexikální rovina

Jak jsme ukázali výše v oddíle 2.4.2., na úrovni lexikální je specifická arabské frankofonní literatury nejmarkantnější. Pro analýzu je v této rovině nejzajímavější především oblast výrazů evokujících arabskou kulturu. Ve zkoumaném díle se vyskytuje velké množství výpůjček. Nejvíce je zastoupena arabština, objevují se také slova latinská, anglická, německá. Cizí slova v originálu jsou v souladu s územ ve francouzských textech vyznačena kurzívou. Kurzíva však slouží také k záznamu rozhovorů mezi šéfem a inspektorem ve francouzštině (konverzaci probíhající v arabštině tedy „cituje“ graficky nezvýrazněný francouzský text) anebo ke zdůraznění určitého slova v textu, což je opět v souladu s běžnou praxí zdůrazňování vybraných výrazů.

„Il y avait le souvenir d'une autre terre (...) il y avait l'*herbe*! La terre était généreuse...“ (O 39)

Arabské výrazy

Arabské výrazy v textu jsou z oblasti předmětů z každodenního života (oblečení, jídlo) nebo jsou spjaté s náboženskou tematikou. Pokud se v textu opakují, jsou někdy vyznačeny kurzívou jen při prvním použití. Některé jsou ponechány bez vysvětlení, jiné vysvětleny přímo v textu, případně v autorské poznámce pod čarou.

„*Achourfa wal karam*, comme on disait du temps des califes. La noblesse et la dignité humaine. Ça compte.“ – „*Ašurfa wal-karam*, jak se říkávalo za časů kalífů: Ušlechtilost a lidská důstojnost! To má svůj význam.“ (O 168)

Překladatelka tento postup dodržovala. Arabská slova převáděla podle českého úzu transkripce arabštiny, který se od francouzského liší. Český prepis tak na rozdíl od francouzštiny naznačuje délky vokálů a složená slova. V některých případech uvádí také zdvojenou souhlásku tam, kde ve francouzském prepisu chybí, někdy naopak: *kouriyya* – *kuríja*, *djellaba* – *dželaba*, Abderrahmane – Abd ar-Rahmán, *bismillahi rahman arrahim* – *Bismi-lláhi r-rahmání r-rahím*, *Yallah* – *ja-lláh*, *incha Allah* – *inšalláh*. Jen ojediněle zvolila překladatelka rozšíření textu, aby českému čtenáři podala vysvětlení některých výrazů.

„...demis de bière, *hallouf*, voiture banalisée...“ – „...točené pivo, *hallíf* neboli zakázané vepřové, auta jako všední záležitost...“ (O 150).

V případě, kdy šlo o slovo přejaté do francouzštiny, bylo nahrazeno českým ekvivalentem.

„De me donner du *flous*?“ – „Že mi snad dá *prachy*?“ (O 127)

Latinské výrazy

Výrazů z latiny najdeme v knize necelé dvě desítky. Vyskytují se v pásmu vypravěče i postav. Je možné, že autor chtěl dodat textu vyšší úroveň po formální stránce, což je pro frankofonní literaturu podstatný rys. Překladatelka je zachovala jen ve třech případech, jindy volila český ekvivalent:

„il faut une culture *ad hoc*“ – „potřebuje vhodnou kulturu“ (O 55)

„Graduelement ou *ex abrupt*“ – „poznenáhlu či znenadání“ (O 89)

„jusqu’à le faire sortir *manu militari*“ – „že ho málem vyvedli s použitím ozbrojené moci“ (O 99)

Na dvou místech naopak vložila latinský výraz do českého textu bez opory v originále:

„...puisque au départ tous les mots sont coupables.“ – „...protože *a priori* je každé slovo viník.“ (O 101)

Důvodem pro tento přístup překladatelky mohla být skutečnost, že pro francouzštinu jako románský jazyk nejsou latinská slova tak nápadná, v českém textu by mohla působit rušivě. Přesto však je takovouto stylistickou nivelizací český překlad ochuzen, neboť tak frekventované užívání latinských výrazů v textu literárního díla rozhodně není náhodné, naopak vypovídá o autorském záměru. Záměrným vypuštěním v překladu se tento rys originálu stírá.

Při překladu je důležitá vhodná práce se synonymy. Jejich nedostatečné využívání může vést ke zploštění textu, jindy je zase třeba zachovat opakování tam, kde má funkční význam. Takovým příkladem paralely je použití výrazu „l’autorité“, který se objevuje při popisu úředního systému a je přeložen jako „svrchovaná moc“. Dále v textu autor popisuje degradaci šéfova postavení: „Quant à son uniforme! Son bel uniforme d’autorité, en serge américaine garantie d’origine (...) chiffonné, trempé de sueur aigre, foutu...“ (O 42), kdy je „uniforme d’autorité“ přeloženo jako „velitelská uniforma“, což samo o sobě odpovídá originálu, ale stírá aluzi na „autorité“, se kterou se šéf rád identifikuje a považuje se za její součást. V českém textu není pád jeho společenského postavení, na kterém si zakládá, tolik vystupňován.

Syntaktická rovina

Syntax textu originálu se nevyznačuje příznakovými rysy, využívá běžných syntaktických prostředků francouzštiny. Překlad má na syntaktické rovině nedostatky minimální, respektuje úzus české syntaxe a lze jej považovat za zdařilý a vyvážený. Vyskytují se jen ojedinělá odchýlení od české syntaxe způsobená doslovným převedením francouzských konstrukcí, především polovětných (infinitivní, přechodníkové):

„Pendant deux heures il fit le point de la situation, en comptant mentalement sur ses doigts, assis, les yeux fermés...” – „Po dvě hodiny tu seděl, oči zavřené, ujasňoval si situaci, počítaje v duchu na prstech...” (O 130)

„Va me chercher mon uniforme au lieu de rester là, à bailler.” – „Dojdi mi pro uniformu, místo abys tady lelkoval.” (O 91)

Zde by stačilo převést infinitiv nominální konstrukcí – „místo lelkování“, která působí přirozeněji.

V následujícím příkladu překladatelka uvedla v přechodníku až druhé sloveso daného souvětí, slovo „driblovat“ působí však v přechodníkovém tvaru v českém textu nepatříčně, patrně proto, že je stále ještě pocíťováno jako poměrně nová výpůjčka:

„En franchissant les derniers mètres qui le séparaient de la caverne, l'inspecteur Ali dribblait allegrment avec un caillou rond.” – „Inspektor Alí zdolával poslední metry dělící ho od jeho jeskyně, dribluje si čile s kulatým kamínkem.” (O 145)

Překlad také někdy chybuje ve stavbě věty – v jednom případě došlo při chybném převodu spojovacího výrazu k posunutí významu:

„Il avait mis son turban comme chaque fois qu'il se rendait au pays voisin, près de la gare, là où il pouvait s'accroupir sur le trottoir...” – „Ale na hlavě měl uvázaný turban, jako pokaždé, když zašel do sousední země, aby si u nádraží sedl na bobek na chodníku uprostřed...” (O 71)

Vesničan Raho chodil do Alžírska prodávat zboží, česká formulace účelovým poměrem mezi větami zbytečně znejasňuje obsah.

Sémantická rovina

Na sémantické rovině může při překladu docházet k nejzávažnějším pochybením, jejichž vinou je pak zkreslen smysl textu originálu. Sémantiku mohou nést prvky jednotlivých jazykových rovin. V arabské frankofonní tvorbě nacházíme především takové prvky jako reálie zakotvené v arabské kultuře nesoucí specifickou expresivitu.

Překlad reálií

Jako reálie jsou označeny předměty určité reality materiální, ale také specifické jevy související s tradicemi a konkrétní historickou skutečností zobrazenou v díle. Osobitost arabské frankofonní literatury tkví v tom, že jazykem blízkého kulturního společenství (francouzštinou) vypovídá o světě pro nás spíše exotickém. Překlad reálií přináší mnoho úskalí, zvláště jedná-li se o překlad děl z prostředí, jejichž civilizace je naší vzdálená. Jak uvádí G. Mounin, pro dobrý překlad je třeba vedle jazyka prostudovat také dané kulturní prostředí.¹¹³ Obecně má překladatel při převodu reálií několik základních možností: zachování reálie, zachování reálie s vnitřní vysvětlivkou, modulace reálie (konkretizace/zobecnění), zachování reálie s paratextovou vysvětlivkou, domestikace/lokalizace reálie, vynechání reálie.¹¹⁴ U překládání reálií domácími slovy je třeba dát pozor na lokální asociace. Názvy věcí – exotismy – nelze většinou vypustit, neboť mají platnost charakterizace a lokalizace textu.

Oslovení

Zásadním prvkem v textu zakotveném v arabské kultuře je oslovení. Výrazy jako „grand-père“, „grand-mère“, „frère“, „mon fils“ vyjadřují sounáležitost k společenství chápanému jako rodina, která je v arabské společnosti mnohem silněji zastoupena. Překladatel musí velmi pečlivě volit prostředky k překladu, protože jiná kulturní realita může být zdánlivě

¹¹³ „Supposons un traducteur français qui travaille soit sur le domaine russe, soit sur le domaine japonais, soit sur le domaine brésilien: cette expérience multiple, inorganique, inégale, hasardeuse, qu'il possède en fait, de l'ethnographie soit russe, soit japonaise, soit brésilienne, lui masque le fait théorique qu'on peut énoncer ANSI : pour traduire une langue étrangère, il faut remplir deux conditions, dont chacune est nécessaire, et dont aucune en soi n'est pas suffisante: étudier la langue étrangère, étudier (systématiquement) l'ethnographie de la communauté dont cette langue est l'expression. Nulle traduction n'est totalement adéquate si cette double condition n'est pas satisfaite.“ MOUNIN, G. *Les problèmes théoriques de la traduction*. Paris: Gallimard, 1976. str. 236.

¹¹⁴ VIMR, O. Otevřená kritika překladu. In: *Plav*, 1/2007. str. 37.

odpovídajícími výrazy nejen setřena, ale také naprosto zkreslena. Lze konstatovat, že ve zkoumaném překladu dochází k posunu vztahů mezi jednotlivými postavami. Oslovení vyjadřující původně úctu vyznívá v překladu příliš familiárně a neformálně. Přesto, že se v románu jedná o střet dvou společenství, kdy představitelé městské společnosti pohrdají „zaostalými“ vesničany a způsob oslovení může pro ně být jen zautomatizovanou formou, je třeba tento rys zachovat. V naprosté většině případů v románu oslovují šéf a inspektor vesničany, a naopak, takže oslovení je přímým ukazatelem vzájemného vztahu. Nejstarší obyvatel vesnice Raho, jehož rozhodnutí má největší váhu, je oslovován „grand-père“. Na otázku, jak se jmenuje, odpoví:

„Raho, je suis le grand-père“ – „Raho. Jsem děd.“ (O 32)

Když ho po chvíli šéf žádá o odpočinek, říká:

„J'ai besoin de me reposer, je suis crevé, grand-père“ – „Měl bych si odpočinout, jsem utahaný, dědo“.
(O 34)

Inspektor, který má k jejich společenství bližší vztah i větší respekt, ho v překladu jednou oslovuje stejně:

„Sepjal ruce a dodal vážným tónem: „Dědo, jsme hosty božími.““ (P 28)

Oslovení „dědo“ je na tomto místě nevhodné a neodpovídá významu věty. Jednou je výraz „grand-père“ přeložen jako „dědečku“, což má snad nastínit bližší vztah inspektora k Rahovi, tento výraz je však příliš familiární a afektivní, ztrácí náznak respektu. „Dědo“ oslovuje Raha v překladu i jeden z mladých vesničanů.

Další důležitá postava, stará Hadža, připomínající matku rodu v matriarchální společnosti, je oslovována „grand-mère“ – „babičko“ nebo „petite mère“ – „matičko“, „matičko naše“, „mámo“. V češtině jsou tato oslovení pro ženy méně zavádějící než mužské ekvivalenty („dědečku“). Přesto se domníváme, že výrazy jako „otče“ a „matko“ by lépe vyjádřily úctu k oslovovaným. Volnější převod je možný, neboť ve francouzštině (respektive v arabštině) se nejedná o vyjádření konkrétního příbuzenského vztahu.

Inspektora a šefa oslovuje Hadža „mes fils“, „mon fils“, přeloženo jako „moji milí“, „synu“, „synku“. U těchto řešení dochází k menšímu významovému posunu.

Dále se v textu románu vyskytuje výraz „mon frère“. Toto oslovení je v arabské (a obecně v africké) kultuře velice časté i mezi lidmi, kteří se znají povrchně, a je výrazem přátelství a

otevřenosti vůči ostatním bližním. Když takto oslovuje šéf inspektora, v českém překladu tomu odpovídá výraz „starý brachu“. Stejný výraz se v originále objevuje, když se inspektor obrací k vesničanům nebo oni k němu. V českém textu je vždy ekvivalent „bráško“. Může být odůvodněn snahou vyjádřit náklonnost inspektora k vesničanům a faktem, že výraz „bratře“ by mohl mít nežádoucí náboženské konotace. Autor postavu inspektora charakterizuje mimo jiné pomocí jeho expresivního vyjadřování, jak bude uvedeno dále. Lze se domnívat, že následující promluvy mají naznačit jeho bezprostřední a otevřenou povahu:

„T’as bien raison, mon oncle.“ – „Máš pravdu, strejdo.“ (O 135)

„Je me souvient que ma mère, Dieu repose son âme,...“ – „Pamatuju se, jak máma, ať její duše odpočívá v pokoji...“ (O 114)

Oslovení mají v textu zásadní význam, který dokresluje vztahy mezi postavami typické pro arabskou kulturu. Jejich nepřesný převod do jiného jazyka může podat cílovému čtenáři zkreslený pohled.

V charakteristice postav Chraïbi volí mimo jiné také ustálené formulace. Z úst inspektora Alího velice často zazní výraz „Par Allah et le Prophète“, což je typické ustálené spojení používané v muslimském prostředí. Překladatelka ho však doslovně převedla pouze v několika případech, jinak text upravuje a tím nivelizuje. Tento přístup nezachovává efekt opakování, který mimo jiné umožní čtenáři postavu rychle identifikovat. Z 27 případů se 22krát v textu vyskytne celé spojení „Par Allah et le Prophète“, pětkrát pouze „Par Allah“. V překladu bylo celé spojení převedeno z 22 jen pětkrát formou „Při Alláhu a taky Prorokovi“ nebo „Při Alláhu s Prorokem“ (P 61, 144, 155, 158). K vypuštění výrazu „Prophète“ nedochází většinou v případech, kdy bylo spojení rozvinuto ještě dalšími členy, například:

„Par Allah et le Prophète et le Prince des croyants.“ – „Jako že je Alláh s námi a taky Prorok a kníže věřících.“ (O 128)

V dalších řešeních překladatelka slovo „Prophète“ úplně vypouští a spojení převádí volně různými způsoby. Vždy spojení rozšiřuje další charakteristikou Boha samotného: „Při Alláhu všemohoucím“ (P 145, 158), „Alláhu převeliký“ (P 145, 149), „Alláhu dobrotivý“ (P 55) nebo, což je nejčastějším řešením, o konkrétnější žádost k Bohu: „Alláh je mi svědkem (mi dosvědčí)“ (P 7, 76, 110, 116, 139, 140, 149), „Alláh nás (mě) ochraňuj“ (P 36, 84, 119, 120, 140), „Alláh s námi“ (P 92, 105, 114, 116, 117). Poslední řešení lze považovat za nejméně vhodné, neboť nežádoucím způsobem evokuje český výraz „Pán Bůh s námi a zlé pryč“.

K podobnému zploštění originálu dochází v překladu věty „Par le nom suprême du Créateur“ (O 142), chybně přeložený jako „chvála Bohu“ (P 114). Stejně však je na jiném místě převedeno spojení „louange à Dieu“. Jak již bylo uvedeno, tyto výrazy jsou specifickým rysem arabského vyjadřování, takže v překladu dochází k nežádoucí nivelizaci a zploštění originálu.

V následujícím případě dochází v překladu k expresivně zabarvenému posunu, který posouvá vztah Aliho k Bohu do familiární roviny, což v originále v tak silné míře nenajdeme:

„Ah! Par Allah, si j'avais eu ce truc...“ – „Jo Alláhu, takovou věc kdybych míval...“ (O 105)

V jiném případě se jedná o narušení kontextové návaznosti a scéna je chybným převodem zkreslena. Inspektor dokončí uvozující výraz „Par Allah...“ (O 167) až v dalším odstavci, v českém překladu však není naznačeno, že se jedná o stejnou strukturu – inspektor začne větu slovy: „Alláh nás...“, později ji dokončí jako „Alláh s námi!“ (P 140).

Paralelní vyjadřování je v románu typickým, opakujícím se rysem, který je třeba v překladu zachovat, neboť má svůj kompoziční význam:

„Leurs croupes étaient en demi-cercle, leurs seins en cones pointus et, par Allah et le Prophète, elles avaient un teint de canelle, celui que préférait l'inspecteur Ali, par Belzébuth et tous les démons de la chaleur animale!“ – „Jejich zadnice byly půlkulaté, ňadra jak špičaté kužely a Alláh s námi, měly skořicovou pleť, jakou má inspektor Alí nejradši, zatracený Belzebub a všichni čerti s jejich živočišným teplem.“ (O 141)

Proto výrazy „Par Alláh“ a „Par Belzébuth“ postavené v protikladu vytvářejí určité napětí a přitahují pozornost, což český překlad nejen stírá, ale také rozšiřuje slovem „zatracený“ a jiným vztahem mezi slovy „démons de la chaleur animale“, což dodává větě jiný význam.

Expresivita

Jak jsme zmínili výše, jedním z důležitých charakteristických rysů textu je expresivita, projevující se na různých úrovních. K důležitým prvkům posilujícím poetickou funkci románu – jeho expresivitu – patří realie ze Sahary. Výrazy jako „la steppe des mots“, „le Sahara des pensées“ zachycuje autor těsné sepětí vesničanů s přírodou a Bohem. Takové pasáže jsou na překlad velmi náročné – nejen že jsou stylizované velmi poeticky, ale každé slovo v nich má

důležitý význam – právě napojením na specifickou imaginaci a jinou kulturní zkušenost.

„Il ne parlait pas beaucoup. Juste les mots nécessaires pour ôter le doute aux humains et les ténèbres à leur existence.“ – „Mnoho nemluvil. Jen nejnútnejší slova zbavující lidi pochyb a jejich bytí temnot.“ (O 194)

Zde je překlad oproti originálu významově ochuzen, poetické nasazení je však dodrženo:

„Raho savait bien que l'eau ne pouvait pas arriver aux lèvres d'un homme qui se contenterait de tendre ses paumes vers elle.“ – „Raho dobře ví, že voda nevystoupí sama ke rtům člověka, který k ní vztáhl dlaně.“ (O 83)

Jindy dochází naopak k významovému rozšíření:

„... la tête penchée de côté comme un oiseau attentif à l'appel du printemps.“ – „... hlavu nakloněnou ke straně jako pták, který bedlivě naslouchá, aby mu neuniklo volání jara.“ (O 195)

Za příznakově expresivní můžeme považovat i prvky z arabského lidového prostředí. V českém překladu někdy dochází k převedení významu, ale exotismus je setřen:

„Comme on disait autrefois le bonjour amène la conversation et la conversation amène la carotte.“ – „Jenže jak je známo, řeči se vedou a voda teče.“ (O 25)

Autor vytváří neotřelé poetické přirovnání také spojením prvků na první pohled nesourodých:

„Son destin était aussi concentré qu'une boîte de sauce tomate“ (O 148)

Překladatelka se expresivitu snažila zachovat pomocí prostředků vlastních českému jazyku – na lexikální a morfologické úrovni například nahrazením ve francouzštině neutrálních slov jejich expresivně zabarvenými ekvivalenty v češtině, neboť čeština má mnohem více expresivních prostředků vytvořených například diminutivy nebo expresivními sufixy.

Řeč inspektora Alího v místech, kde mluví francouzštinou se silným arabským přízvukem (naznačenou prostředky dostupnými pro psaný text například pokusem o jakýsi fonetický přepis typu „chif, écoute-moi, citidiot ski ti fais la...“), odlišuje v češtině použitím hovorových koncovek „já vim, mluvím, dobře“ a nespisovných výrazů jako „primitív“.

V některých případech výrazy nahradila jinými se stejnou funkcí, například když se inspektor nadšeně rozplývá nad mikrotužkou, říká:

„Ce truc marche tout seul“ – v překladu: „tahle věčička si drandí sama.“ (O 104)

„...et, la tête d'argile, il relisais les notes“ – „...a s hlavou jako fackovací panák pročítal poznámky.“ (O 126)

„Ali tête d'oignon“ – „Alí, ty hlavo maková“ (O 143)

„Où tu vas comme ça avec...“ – „Kam si to štráduješ s tím...“ (O 145)

„...il avait abordé à la plage une Européenne, une espèce de tête de pizza.“ – „...oslovil na pláži jednu evropskou dívku made in Italy“ (O 150)

„J'ai discuté en frère avec quelques-uns de ces gars...“ – „Já si o tom bratrsky pokecal s pár maníkama...“ (O 135)

Důležitým prvkem je převod negativně zabarvených slov. V textu se několikrát objevují výrazy se slovem „chien“, které je v arabštině velice silnou nadávkou. Výraz „chien de ton père“ (O 35) lze považovat za silnou urážku, jeho český překlad „taková pakáž“ má mnohem slabší náboj.

Stejně tak označení šéfa a inspektora jako „ces fils de chiens venus de la plaine“ (O 84) přeložené jako „ti potomci rodu psů z nížiny“ zní v češtině dokonce nejasně.

Jiný výraz „cet enfoiré de sa mère“ (O 97) je jistou modifikací nadávky „putain de sa mère“, a jeho překlad „maminčin blbeček“ nejen že zdaleka není tak razantní, ale má navíc úplně jiné konotace.

Na jiných místech naopak dochází k nežádoucímu zesílení expresivity v případech, kdy v originále jde třeba o vyvolání nostalgické vzpomínky na dětství:

„J'étais loqueteux, à part les godasses de foot que j'avais aux pieds [...] de pauvres petites chaussures qui ne m'appartenaient même pas.“ – „Já, takový drban, který kromě těch škrpálů, co jsem měl na nohou [...] mizerné kopačky, co ani nebyly moje.“ (O 100)

Dalším problémem je vztah k rodné zemi. V textu originálu se vyskytují výrazy „pays“ nebo „bled“, arabský ekvivalent zdomácnělý ve francouzštině. Překladatelka jej často převádí jako „tahle díra“, „zapadákov“. Je třeba ale vždy pečlivě zvážit, jaké má slovo v konkrétním případě funkci. V určitém kontextu je taková expresivita na místě, například když se k místu vyjadřuje městský šéf:

„...mais il est natif de ce bled.“ – „...ale narodil se v téhle díře.“ (O 168)

Slovní hříčky

Slovní hříčky jsou dalším typickým rysem textu. Chraibi si například vyhrává s fonetickou stránkou francouzštiny v řeči inspektora, který mluví se silným arabským přízvukem, přičemž dochází k posunu kvality samohlásek, čehož autor využil k dvojímu smyslu věty:

„chacun pur lin et tous pure soie“ – „jeden za jednoho a dva za dva“ (O 56)

Věta by ve francouzštině gramaticky správně zněla „chacun pour l'un et tous pour soi“, slova „lin“ – „len“ – a „soie“ – „hedvábí“ jsou jen homofony původních slov. Zároveň však jde o aluzi na okřídlený výraz ze *Tří mušketýrů* „L'un pour tous, tous pour l'un.“

Podobného postupu využívá autor i jinde, kdy výraz „occident“ – „západ“ přepisuje jinými francouzskými slovy znějícími stejně – „oxyde de dents“ – „zubní oxid“:

„Oxyde de dents“ est fou, ma parole. Toujours activiste. Ci pour ca qu'il i foutu li camp di chez nous.“ – „Ten západ je fakt praštěnej! Pořád by chtěl bejt aktivní! Proto s tím taky u nás praštil!“ (O 186)

Chraibi si tak zároveň dělá legraci z inspektora, který má určitý kulturní rozhled, ale nabyté vědomosti nepoužívá vždy ve vhodné situaci – například typickou formulaci užívanou na závěr oficiální korespondence použije v rozhovoru takovým způsobem, že vyzní zcela komicky:

„Et pendant que tu y est, chef, je te prie de bien vouloir agréer ma démission avec l'expression de ma haute considération.“ (O 144)

Dalším prostředkem k charakteristice postav je stylizace zlozvyků ústního projevu a jejich mechanického přejímání nerodilými mluvčími (do češtiny jsou takové prvky často takřka nepřeložitelné):

„...à l'époque des touristes lamirikanés. Comme ça, les Lamirikanés se rendent bien compte...“ – „...když tu máme turisty z Ameriky. Aspoň si Amerikáni všimnou...“ (O 135)

Některé slovní hříčky se překladatelce podařilo zachovat pomocí jiných prostředků nebo se snažila o kompenzaci na jiném místě v textu, například:

“Le temps nourrit la vie et ma vie est en train de mourir d'inanition.“ – „Čas živí život a můj život právě teď živoří.“ (O 119)

Posuny ve významu originálu

V překladu se vyskytuje několik případů, kdy příliš doslovným převodem nebo zvolením nepřesného ekvivalentu mnohoznačné francouzské formulace dochází k posunu.

Například v úvodní situaci, kdy ráno ve vesnici šéf vzbudí inspektora a inspektor se brání, že nespal, ale přemýšlel. „Ça me fait mal,“ odpoví na to šéf (O 10). Do češtiny převedeno jako „To mě mrzí“, což je v daném kontextu nepřesné. Je to první rozhovor šéfa s inspektorem, který zároveň obě postavy charakterizuje. Šéfa nemrzí, že ho vzbudil, naopak je rozladěn, že inspektor přemýšlí. Formulace proto hned v úvodu staví vztah šéfa a inspektora do jiného světla.

Ve větě „il doit y avoir dis ou huit ans, vingt peut-être...“ – „to bude už deset nebo aspoň osm let, co...“ (O 45) je v překladu setřena komičnost inspektorova anachronického vyjadřování.

Věta „que la benediction du Dieu t'accompagne“ přeložen jako „Bůh ti žehnej“ (O 57) ztrácí na svém obsahu. Podobné výrazy jsou v arabském vyjadřování všudypřítomné a i v českém překladu mohou přiblížit tento tradiční způsob komunikace. Překladatelka nezachovává exotičnost originálu.

Za povšimnutí stojí také následující příklad: „Par les grands chefs des polices de tous les pays du monde y compris celles de l'Est...“ – „Při všech velkých šéfech policejních sborů všech zemí světa...“ (O 147), kdy českém překladu chybí výraz „y compris les pays de l'Est“ a ztrácí se tak polovina vtipné repliky.

V následující větě napomíná stařena Hadža vesnické děti, aby udělaly místo hostům, kterým vypráví příběh z minulosti. Český překlad nezachoval expresivní vyznění originálu, navíc mění jeho smysl.

„Dégagez les oreilles de nos invités, vous les empechez d'entendre“ – „Nechte naše hosty, ať si ho vyslechnou, ještě jim z vás zalehne v uších.“ (O 68)

Arabskou kulturu podobně také odráží věta, ve které Raho přemýšlí nad minulostí své země. Vedle hor, půdy, slunce a Boha mu připadají všichni dobyvatelé jako bezvýznamný prach.

„Avaient-ils, à eux tous, supprimé le soleil pour autant?“ – „Zhaslo snad slunce kvůli nim?“ (O 62)

Český překlad nevystihuje přesně nicotnost lidí vyjádřenou v originále, protože slunce staví z pozice pacientu do pozice agens (mění jeho pasivní roli na aktivní).

Jiné případy špatně voleného ekvivalentu mají za následek nevhodné vykreslení venkovanů. Při výslechu vesničanů jeden z nich naznačuje, že inspektor nemluví srozumitelně. Překladatelka zvolila příliš expresivní vyjádření, která dělají z vesničana většího hlupáka, než doopravdy je, navíc použila spojení, které má jiný význam: říká se, když se někomu nedaří učení:

„Tes paroles n'arrivent pas jusqu'à ma tête“ – „Tvoje slova mi nějak nelezou do hlavy“ (O 123)

Sporná je i varianta překladu:

„Alors ne parlons plus de cette fortune.“ – „Tak teda už o těch financích nebudeme mluvit.“ (O 128)

Nevzdělaný venkovan těžko použije slovo „finance“. Jeho projev se naopak vyznačuje „selským“ rozumem, který jako zrcadlo zesměšňuje šéfovo chování rádoby „na úrovni“. Výraz vybočující z jeho postavení zkresluje tuto postavu.

Ke zkreslení další postavy dochází nevhodně zvoleným přívlastkem „staříčkový“. Jinde se dozvídáme, že byl statný stařec, český překlad mu tedy ubírá na důstojnosti a autoritě:

„...et tout la-bas, le vieux Raho semblait lui sourire avec bienveillance“ – „...jenom tamhle dole postává staříčkový Raho.“ (O 140)

Později při výslechu vedeném inspektorem ho šéf napomíná, že se pouští příliš daleko. Český překlad však vyznívá příliš mravokárně a má až nežádoucí biblické konotace.

„Tu t'égares, inspecteur Ali“ – „Jsi na scestí, inspektore Ali.“

„Tu t'écarter du chemin“ – „A sešel jsi z pravé cesty.“ (O 129)

Jediný nevhodně zvolený výraz může mít nechtěný dopad na celkové vyznění dané pasáže:

„Le chef se mit a réfléchir sérieusement“ – „...se začal šéf seriózně zamýšlet.“ (O 130)

Slovo „seriózně“ působí v českém kontextu až komicky a má jinou funkci než v originále, kde je neutrální. Vyskytuje se v pásmu vypravěče a nemá připoutávat pozornost.

Další tendencí je rozšíření originálu. Jak uvádí J. Levý, je tento častý jev při překládání způsoben snahou zpřístupnit cílovému čtenáři originál a vysvětlovat některá neobvyklá nebo nejednoznačná spojení.¹¹⁵

V analyzovaném textu se rozšíření překladatelka neubránila na mnoha místech. Někdy z důvodu přiblížení situace pro francouzské čtenáře známé.

„Nulle ombre de contentieux entre l'ancien ‚protégé‘ et les ex-colonisateurs.“ – „Ani stín sváru mezi někdejšími ‚protektorátním chráněncem‘ a jeho bývalými kolonizátory.“ (O 150)

„...l'hymne palestinien ou celui du Polisario“ – „...zpíval stejně dobře jako hymnu Palestinců či fronty Polisario.“ (O 121)¹¹⁶

Někdy je rozšíření vhodnější než poznámka pod čarou, pokud napomůže rychlému pochopení a nerozšiřuje text příliš. Jindy však zbytečně narušuje rytmus dialogů či zkresluje autorův charakteristický styl v pásmu vypravěče, který je spíše úsporný a výstižný než obšírný. Na několika místech překladatelka rozšiřuje zbožná zvolání zakotvená v běžném jazyce typu:

„Que Dieu prolonge ta vie!“ – „Kdyby tak Bůh chtěl prodloužit dny tvého života!“ (O 44)

„Dieu te protège et veille sur tes pas.“ – „Kéž by tě bůh ochránil a bděl nad tvými kroky!“ (O 57)

Kondicionál v těchto výrazech prodlužuje délku těchto někdy až automaticky používaných výrazů a navíc stírá imperativnost vyjadřující fatalitu typickou pro islámské pojetí víry.

Na jiném místě by k překladu spojení „galettes sans levain“ (O 44) místo „placek pečených bez kvasnic“ posloužil výraz „nekvašené“.

V posledních dvou případech překladatelka vložím dalšího synonyma stírá přesnost vyjadřování autora, vytváří dojem, že se k přesnému vyjádření postupně a pracně přibližuje.

„Tu as une idée ou une racine d'idée?“ – „Máš nějaký nápad nebo aspoň nějaké semínko, klíček nápadu?“ (O 128)

„Il n'eut nul besoin pour ce faire de corde de spéléologue ou de pitons.“ – „Nepotřeboval k tomu žádné horolezecké lano ani skoby nebo karabiny.“ (O 148)

¹¹⁵ LEVÝ, J. *Umění překladačské*. Praha: Ivo Železný, 1998.

¹¹⁶ Polisario je fronta usilující o odtržení území Západní Sahary od Marockého království.

Filologické neporozumění

V následujícím příkladu jde o obrácení řídícího a řízeného členu, kdy dochází k setření personifikace boha a vyjádření vztahu vesničana k němu.

„...pour saluer le dieu de la lumière.“ – „...na pozdrav božího světla.“ (O 88)

V jednom případě překladatelka otočila význam věty, která pak úplně mění inspektorovo rozpoložení:

„Rien que de penser à ces deux houris, j'en perds ma joie de vivre.“ – „Stačí, když na ty dvě krasavice pomyslím a hned se mi zvedne nálada.“ (O 144)

Až na několik málo případů však v překladu k filologickému neporozumění nedochází.

V závěru analýzy konstatujeme, že překlad na některých stylistických rovinách nedodrží nasazení dané originálem, což má za následek posuny významu. Je to zásadní především v případech, kdy se jedná o reálie zasazující text originálu do arabského prostředí. Nedostatečně citlivý převod těchto prvků má za následek zkreslení textu překladu.

5. ZÁVĚR

Frankofonní literatura z arabských zemí má ve světové literatuře významné postavení. Od dob, kdy vznikala v koloniálních státech Maghrebu a jednotlivě v dalších arabských zemích se silným francouzským vlivem (Libanon), dochází k posunu jak v jejím vnímání v kontextu francouzské literatury, tak v autorském přístupu. Poté, co se autoři vyrovnávali s koloniální minulostí, bojem za nezávislost a vztahem ke Francii a francouzštině, se objevují problémy dalších generací. V současnosti se arabští (a berberští) frankofonní autoři zabývají otázkou postavení žen v muslimské společnosti, Francouzů arabského původu majících potíže najít místo mezi oběma kulturami nebo problémem nebezpečného extremismu. Stále častěji se vedle témat z arabské kultury vycházejících objevují také taková, jež ji přesahují k obecným problémům lidského společenství.

Ve Francii jsou tito autoři dnes již běžně považováni za nedílnou součást francouzského písemnictví. Většina autorů žije nebo publikuje právě ve Francii a volba francouzského jazyka jim umožňuje oslovit širší čtenářskou veřejnost. Vydání jejich knih se stávají událostí rovnocennou tomu, jaká pozornost je věnována „domácím“ autorům. Přestože v postkoloniálních zemích už není francouzština oficiálním jazykem a jejich obyvatelům se dostává vzdělání v arabštině, z výše uvedených důvodů existuje stále velký podíl francouzsky píšících autorů, byť se zároveň zvyšuje počet spisovatelů píšících v arabštině.

K vytváření databáze arabské literatury a jejích českých překladů posloužily časopisecké a internetové zdroje (kritiky, recenze, databáze Národní knihovny, údaje a doslovy ke knižním titulům). Významným přispěním k odbornému vhledu do sledované problematiky byly osobní konzultace, které poskytli: Jovanka Šotolová, Zuzana Jettmarová, Luboš Kropáček, Jana Petrová a Petr Christov.

Pozornost věnovaná arabské frankofonní literatuře v České republice zdaleka neodpovídá jejímu postavení ve Francii ani z hlediska nakladatelských počínů, ani pokud jde o zájem čtenářů. V období od 60. let 20. století vyšlo u nás necelých 30 titulů, mezi nimi několik povídkových výborů z tvorby několika autorů. Za systematickou ediční práci lze považovat pouze činnost nakladatelství Dar Ibn Rushd, zaměřeného na arabskou tvorbu, ve kterém vydával své překlady S. Pantůček, a nakladatelství Es-ma, které však po několika letech od svého založení ukončilo činnost.

Podle informací, které jsme získali od překladatelů arabských frankofonních autorů, vyplývá, že se v principu dalšímu překládání nebrání, ale buď nejsou nakladateli oslovoováni, nebo

jejich nabídky titulů k vydání nenacházejí odezvu. Nakladatelé to zdůvodňují nedostatečným zájmem českých čtenářů o tuto oblast. Situace se tedy ukazuje horší, než jsme v úvodu předpokládali. Výběr vydávaných překladů arabských frankofonních spisovatelů je z dlouhodobého hlediska zcela nahodilý, nereflektuje rozmanitost původní literatury. V překladech úplně chybí zástupci „nejmladší“ generace – francouzští „beurs“. Tento stav je o to politováníhodnější, že v naší kultuře bohužel převládá negativní pohled na muslimskou společnost, živěný informacemi o teroristické činnosti. Český národ bývá obecně vůči všemu cizímu a odlišnému spíše nedůvěřivý a uzavřený. Fakt, že arabská kultura má bohaté kořeny, které daly základ i evropské společnosti, je často pomíjen stejně jako její rozmanitost a aktuálnost.

V dnešní době, kdy k prolínání kultur dochází na mnoha úrovních na celém světě, je nezbytné nalézt společný dialog a poznání pravé podstaty muslimské kultury na základě její literární tvorby může být užitečným prostředkem. V tomto procesu má překlad nezastupitelnou roli.

Nedostatečná znalost arabské kultury může vést ke zkreslení pohledu na ni, jak bylo ukázáno i v praktické části této práce. I formálně kvalitní a na první pohled stylisticky vyvážený překlad může skrývat určité nedostatky pramenící z nepochopení základních principů arabské společnosti. To vidíme především ve špatném vyjádření vztahů mezi jednotlivými postavami, které je vykresleno například v oslovení a volbě adekvátních jazykových prostředků, zejména v pasážích postavených na stylizaci autentických komunikačních situací. Tvorba arabských (berberských) frankofonních autorů se vyznačuje silnou expresivitou inspirovanou arabskou slovesností, úzkým sepětím s přírodou (především venkovského obyvatelstva) a silným vlivem náboženství. Všechny tyto prvky je třeba převést do češtiny s maximálním zachováním barvitosti a nuancí, aby nedošlo k nežádoucí nivelizaci a zkreslení. Překladatel jako zprostředkovatel exotické kultury českým čtenářům se musí snažit s vhodným využitím prostředků češtiny co nejvěrněji předat obraz dané společnosti, jak ho nastínil původní autor.

V závěru se tak vracíme ke smyslu překladu. Umělecké dílo je kompletní a *uzavřenou* formou ve své jedinečnosti vyrovnaného organického celku, zatímco zároveň vytváří *otevřený* produkt ve své náchylnosti k bezpočtu rozdílných interpretací, které nepřesahují jeho jedinečnost. Proto je každá recepce uměleckého díla zároveň jeho *interpretací a tvořením*, neboť každá recepce je tvořena z jiné perspektivy. Jen dobré překlady jsou schopny vyvolat žádoucí bohatství „rezonancí“.

6. RÉSUMÉ

Le sujet se divise en deux parties : la première partie, théorique, retrace les caractéristiques des auteurs arabes francophones et le milieu culturel dont ils proviennent. Notre travail apporte une base de donnée élémentaire des auteurs arabes francophones les plus importants et de leur œuvre, en s'orientant sur la problématique des femmes auteurs du Maghreb et sur les problèmes actuels du monde musulman. Nous soulignons l'importance d'auteurs tels qu'Assia Djebar ou Tahar Ben Jelloun dont l'œuvre enrichit la littérature mondiale et apporte des informations précieuses sur l'interculturalité. La politique d'édition en France crée des conditions favorables aux auteurs arabes francophones.

Dans la deuxième partie, nous analysons les traductions tchèques qui représentent une condition nécessaire à la réception de la littérature arabe francophone en République tchèque. Il s'agit, avant tout, de la spécificité de la communication littéraire, du mouvement du texte et de son interprétation. Les sources électroniques, notamment le site *Iliteratura*, permettent de mieux s'orienter dans la littérature contemporaine. Néanmoins, il faut constater que les critiques publiées dans la presse n'apportent pas suffisamment d'actualités dans ce domaine.

Une analyse de la traduction tchèque d'un roman de D. Chraïbi fait également partie de ce mémoire. Elle devrait déterminer les traits particuliers de la littérature arabe francophone et leur transmission dans la langue d'arrivée. Dans cette partie, nous évoquons également le soutien insuffisant de la réception de la littérature francophone de la part des maisons d'éditions ainsi que le besoin urgent d'informations concernant ce sujet qui aideraient les lecteurs tchèques à changer leur regard sur la culture arabe.

7. SUMMARY

The topic is divided into two parts: the theoretical part comprises characteristics of Arabic francophone authors and the cultural background that they come from. The thesis constitutes an elementary database of the most important Arabic authors and their works, giving considerable attention to the controversial issue of works written by Maghrebian women authors, as well as to current problems of the Islamic world. Among the most important authors, who enrich the literature of the world and contribute also to the literary science, we could mention Assia Djebar (specialized in the comparative literature, teaches at the University of New York), Tahar Ben Jelloun, who writes about blending of cultures and necessity of peaceful coexistence, etc. The French cultural policy creates optimum conditions for Arabic francophone authors, who thus never fail to bring profit to their publishers.

In the second part we deal with the Czech translations, which represent a necessary condition for reception of the Arabic francophone literature in the Czech Republic. In this case, especially the specificity of the literary communication, movement of the text and its interpretation are taken into consideration. Electronic sources, namely the web-site *Iliteratura* help us in better orientation in the Czech reception of the translations. However, critiques published in the daily press and magazines do not bring enough news in this field.

The thesis further comprises an analysis of the Czech translation of a novel written by D. Chraïbi, that determines its characteristic features, especially leaving elements from the Arabic language and culture in the target language. The practical part also mentions the insufficient support of the francophone literature on the part of publishers, as well as publishing intentions and necessity of translations.

8. SEZNAM BIBLIOGRAFIE

Tištěné zdroje:

Primární bibliografie

- BOUDJEDRA, R. *Topographie idéale pour une agression caractérisée*. Paris: Denoël, 1975.
- BOUDJEDRA, R. *Ideální topografie pro vyloženou agresi*. přel. L. Kropáček. Praha: Odeon, 1982.
- BOURAOUI, Nina. *Mrtvá ruka*. přel. P. Christov. Brno: Es-ma, 2004.
- DIB, Mohamed. *Au café*. Paris: Gallimard, 1955.
- DIB, Mohamed. *V kavárně*. přel. F. Štuřík. Praha: SNKLHU, 1960.
- DIB, Mohamed. *Un Été africain*. Paris: Le Seuil, 1959.
- DIB, Mohamed. *Africké léto*. přel. E. Outratová. Praha: SNKLHU, 1962.
- DIB, M.; DJEBAR, A.; MIMOUNI, R.; SEBBAR, L. *Žena na kusy*. přel. P. Christov, B. Antonová, K. Štěpančíková. Brno: Es-ma, 2003.
- DJEMAÏ, Abdelkader. *Un Été de cendres*. Paris: Ed. Michalon/Les Temps Modernes, 1995.
- DJEMAÏ, Abdelkader. *Léto popela*. přel. S. Křižanová. Brno: Es-ma, 2004.
- HADDAD, Malek. *L'Élève et la leçon*. Paris: Juillard, 1960.
- HADDAD, Malek. *Noční rozhovor*. přel. B. Štorm. Praha: Mladá fronta, 1964.
- CHRAÏBI, Driss. *Une enquête au pays*. Paris: Le Seuil, 1981.
- CHRAÏBI, Driss. *Případ v Atlasu*. přel. K. Vinšová. Praha: Mladá fronta, 1988.
- KHADRA, Yasmina. *L'Attentat*. Paris: Julliard, 2005.
- KHADRA, Yasmina. *Černá vdova*. přel. M. Šťovíček. Frýdek-Místek: Alpress, 2007.
- KHADRA, Yasmina. *Les Hirondelles de Kaboul*. Paris: Julliard, 2005.
- KHADRA, Yasmina. *Kábulské vlaštovky*. přel. H. Krejčí. Frýdek-Místek: Alpress, 2006.
- MAALOUF, A. *Le Périple de Baldassare*. Paris: Grasset, 2000.
- MAALOUF, A. *Baltazarovo putování*. přel. K. Sysalová. Praha: Vyšehrad, 2003.
- MAMMERI, Mouloud. *La Côline oubliée*. Paris: Plon, 1952.
- MAMMERI, Mouloud. *Zapomenutý pahorek*. přel. S. Pantůček. Praha: Odeon, 1971.
- MAMMERI, Mouloud. *L'Opium et le bâton*. Paris: Plon, 1965.
- MAMMERI, Mouloud. *Opium a hůl*. přel. V. Švestková. Praha: Naše vojsko, 1982.
- PANTŮČEK, S. *Moderní alžírské povídky*. Praha: Dar Ibn Rushd, 1999.
- PANTŮČEK, S. *Moderní marocké povídky*. Praha: Dar Ibn Rushd, 2000.
- SEBBAR, Leïla. *Má sestra cizinka*. přel. P. Christov. Brno: Es-ma, 2003.
- ZAOUI, Amin. *La Soumission*. Paris: Le Serpent à Plumes, 1998.
- ZAOUI, Amin. *Podřízenost*. přel. K. Štěpančíková. Brno: Es-ma, 2004.

Sekundární bibliografie:

AGAR-MENDOUSSE, T. *Violence et créativité de l'écriture algérienne au féminin*. Paris: L'Harmattan, 2006. ISBN 2-296-00196-3

ALAN, J., PETRUSEK, M. *Sociologie, literatura a politika*. Praha: Karolinum, 1996. ISBN 80-7184-034-3

AREZKI, D. *Romancières algériennes francophones. Langue, culture, identité*. Biaritz: Atlantica, 2005. ISBN 2-84049-429-9

ARKOUN, M.; BARKAN, Ö. L.; BECKOUCHE, P.; MAÏLA, J.; MEDDEB, A.; PRY, O. *L'Europe et la Méditerranée. Europe and the Mediterranean*. Paris: CULTURESFRANCE (collection PENSER L'EUROPE), 2008. ISBN 978-2-35476-042-7

BENIANIMO, M. *La Francophonie littéraire. Essai pour une théorie*. Paris: L'Harmattan, 1999.

BONN, Ch.; GARNIER, X., LECARME, J. *Littérature francophone*. Paris: Hatier, 1999. ISBN 2218716763

CALLE-GRUBER, M. *Assia Djébar*. Paris: ADPF, 2006. ISBN 2-914935-66-8

[COLLECTIF]. *Littératures de langue française hors de France*. Sèvres-Gembloux: FIPF (Fédération internationale des Professeurs de français) – Duculot, 1976.

Littératures maghrébines. Colloque Jacqueline Arnaud. Volume 10, 11. Paris: L'Harmattan, 1990.

Le Coran. Do francouzštiny přeložil Denise Mason. Paris: Gallimard, La Pléiade, 1967.

CORDONNIER, J.-L. *Traduction et culture*. Paris: Didier, 1995.

DEJEUX, J. *La littérature féminine de langue française au Maghreb*. Paris: Karthala, 1994. ISBN 2-86537-500-5.

DÉJEUX, J. *Le sentiment religieux dans la littérature maghrébine de langue française*. Paris: L'Harmattan, 1986. ISBN 2-85802-716-1.

DÉJEUX, J. *La littérature maghrébine d'expression française*. Paris: Presses universitaires de France, 1992.

DELEUZE, G.; PARNET, C. *L'abécédaire de Gille Deleuze*. Paris: Edition du Montparnasse, 1997. ISBN 2-13-046543-9

DJEBAR, Assia. *L'Amour, la fantasia*. Paris: J.C. Lattès, 1985. ISBN 2-70960-385-0

DJEBAR, A. *Ces voix qui m'assiègent*. Paris: Albin Michel, 1999. ISBN 2-226-10823-8

DJEBAR, A. *Femmes d'Alger dans leur appartement*. Paris: Des femmes, 1980.

DRSKOVÁ K., Francouzsky psaná literatura v českých překladech I - III, *Čtenář, měsíčník pro knihovny* č. 3, Středočeská vědecká knihovna v Kladně, Nakladatelství a vydavatelství Academia, 2005. str. 99–101, č. 4, str. 135–137, č. 5, str. 171–173. ISSN 0011-2321.

ECO, U. *Šest procházek literárními lesy*. Olomouc: Votobia, 1997. ISBN 80-7198-248-2

FLEISSIG, J. Recenze. In: *Nový orient*, 2002, č. 5.

GADAMER, H. G.: *Člověk a řeč*. (Výbor textů). Praha: OIKOMENH, 1999. ISBN 80-86005-76-3

GAUVIN, L. *La Fabrique de la langue. De François Rabelais à Réjean Ducharme*. Paris: Le Seuil, 2004.

GOTZOVÁ, A. *Rachid Boudjedra, L'escargot entêté – překlad a stylistická analýza. Bakalářská práce.* Brno: Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, 2006.

HADDAD, K. *La littérature francophone du Machrek. Anthologie critique.* Liban: Beyrouth, 2000. ISBN 9953-9002-1-3

HOLCMANOVÁ, Z. *Traduction de „Boumcœur“ de Rachid Djaïdani : influence du milieu sur la richesse du langage familial. Bakalářská práce.* Brno: FF Masarykovy univerzity, 2009.

HRDLÍČKA, M.; GROMOVÁ, E. *Antologie teorie uměleckého překladu.* Ostrava: FF Ostravské univerzity, 2004. ISBN 80-7042-667-5

HUUGHE, L. *Ecrits sous le voile. Romancières Algériennes francophones, écriture et identité. Essai.* Paris: Publisud, 2001. ISBN 2-86600-853-7

JANIŠOVÁ, M. *Assia Djébar : skrytý pohled, tlumený hlas : obraz ženy v ženské literatuře Maghrebu. Diplomová práce.* Praha: FF UK, 2003.

JAUSS, H. R. Dějiny literatury jako výzva literární vědě. In: *Čtenář jako výzva.* Brno: Host, 2001.

JETTMAROVÁ, Z. *Sociologie v paradigmatu a teorii: hledá se model a metodologie. Společenská a sociologická orientace dnešní západní translatologie.* Bratislava: Univerzita Konštantina filozofa v Nitre, 2007.

JOUBERT, J.-L. *Littérature Francophone : anthologie.* Paris: Nathan, 1992. ISBN 2288824026

LACOSTE, C. et Y. *Maghreb, peuple et civilisations.* Paris: La découverte, 2004. ISBN 2-7071-4432-0

KADLÍČKOVÁ, K. *Amin Maalouf "Je parle du voyage comme d'autres parlent de leur maison". Diplomová práce.* Praha: FF UK, 2006.

KATEB, Y. *Le polygone étoilé.* Paris: Le Seuil, 1966.

LEMAITRE, H. *Dictionnaire Bordas de littérature française et francophone.* Paris: Bordas, 1985. ISBN 2040161694

LEVÝ, J. *Umění překladu.* Praha: Ivo Železný, 1998. ISBN 80-237-3539-X

KROPÁČEK, L. *Islám a západ: Historická paměť a současná krize.* Praha: Vyšehrad, 2002. ISBN 80-7021-540-2

MEMMI, A. (ed.) *Ecrivains francophones du Maghreb. Antologie.* Paris: Editions Seghers, 1985. ISBN 2-221-04672-2

MERAD, G. *La littérature algérienne d'expression française.* Paris: Editions Pierre Jean Oswald, 1976.

MILO, G. *Lecture et pratique de l'Histoire dans l'oeuvre d'Assia Djébar.* Bruxelles: P.I.E. PETER LANG, 2007. ISBN 978-90-5201-328-2

MOUNIN, G. *Les problèmes théoriques de la traduction.* Paris: Gallimard, 1976.

NOIRAI, J. *Littératures francophones I. Le Maghreb.* Paris: Belin, 1996. ISBN 2-7011-1385-7

PANTŮČEK, S. Co víme o Berberech. In: *Nový orient*, č. 1, 2002, str. 6–10.

PANTŮČEK, S. *Literatury severní Afriky: Alžírsko: Tunisko: Maroko: Lybie.* Praha: Panorama, 1978.

PETROVÁ, J. *Pocit vykořeněnosti jako dědictví kolonialismu. K problematice francouzsky psané literatury Alžírsko a Tunisko.* Praha: UK, 1975.

- POPOVIČ, A. *Teória umeleckého prekladu*. Bratislava: Tatran, 1975.
- RISTERUCCI-ROUDNICKY, D. *Introduction à l'analyse des œuvres traduites*. Paris: Armand Colin, 2008.
- RUHE, E. *Assia Djebar*. Würzburg: Königshausen & Neumann, 2001.
- SMUTKOVÁ, B. *Le monde réel et fictif dans la littérature française d'Afrique. Diplomová práce*. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 2000.
- SEBBAR, Leïla. *Je ne parle pas la langue de mon père*. Paris: Julliard, 2003. ISBN 2-260-01615-4
- SEBBAR Leïla, *Parle mon fils, parle à ta mère*. Paris: Stock, 1984, réédition Thierry Magnier, 2005. ISBN 2-260-01615-4
- SEGGARA, Marta. *Leur pesanteur de poudre : romancières francophones du Maghreb*. Paris: L'Harmattan, 1997. ISBN 2-7384-5095-4
- SMUTNÁ, J. *Zhodnocení českého překladu románu M. Diba „Un été africain“*. Diplomová práce. Praha: FF UK, 1987.
- TONNET-LACROIX, E. *La littérature française et francophone de 1945 à l'an 2000*. Paris: Harmattan, 2003.
- USPENSKIJ, B. *Poetika kompozice*. Brno: Host, 2008. ISBN 987-80-7294-268-8
- VIART, D.; VERCIER, B. *La littérature française au présent*. Paris: Bordas, 2005.
- VIMR, O. Otevřená kritika překladu. In: *Plav*, 1/2007. str. 34-41.
- ZEIN, R. *Dictionnaire de la littérature libanaise de langue française*. Paris: L'Harmattan, 1998.
- ZEMAN, M. (Ed.) *Průvodce po světové literární historii*. Praha: Panorama, 1988.

Elektronické zdroje:

BEGUIVINOVÁ, H. Yasmina Khadra: Les sirènes de Baghdad (recenze) [online]. *Iliteratura* [cit. 2009-05-19]. Dostupné z WWW: <<http://www.iliteratura.cz/clanek.asp?polozkaID=21831>>

BOISIN, J.-P.; CASTAGNOST, J.-C.; GUIEU, G. La structuration de la recherche francophone en stratégie : une analyse bibliographique. str. 67-78 [online]. *Université de Bourgogne*. [cit. 2009-06-18]. Dostupné z WWW: <<http://www.u-bourgogne.fr/LEG/rev/023085.PDF>>

Brněnský deník [online]. [cit. 2009-07-28]. Dostupné z WWW: <http://brnensky.denik.cz/zpravy_region/muslimove-chteji-v-brne-novou-mesitu--20090720.html>

Databases UNESCO [online]. [cit. 2009-06-18]. Dostupné z WWW: <<http://databases.unesco.org/xtrans/xtra-form.shtml>>

ECO, U. *Opera aperta – Otevřené dílo*. [online]. *ECO* [cit. 2009-08-23]. Dostupné z WWW: <<http://cirkus-umberto.ic.cz/OperaAperta.pdf>>

ETTOBI, M. Quand la traduction libère : le cas d' *Al Khubz al-hâfi* de Mohamed Choukri [online] *Post skriptum* [cit. 2009-06-18]. Dostupné z WWW: [cit. 2009-06-18]. Dostupné z WWW: <http://www.post-scriptum.org/flash/docs2/art_2003_03_007.pdf>

HODROVÁ, D. Text mezi texty. In: sborník *Literatura jako text mezi texty. Kolokvium I*. Str. 345. [online]. *Edice E, Ústav pro českou literaturu AV ČR* [cit. 2009-08-24]. Dostupné z WWW: <<http://www.ucl.cas.cz/edicee/data/antologie/kolokvia/1/5.pdf>>

Hommage à Driss Chraïbi [online]. [cit. 2009-07-28]. Dostupné z WWW: <http://www.dailymotion.com/relevance/search/kaos/video/x1m2cf_hommage-a-driss-chraybi_news>

HRBATA, Z. Recepční estetika a hermeneutika. In: *Myšlení o literatuře 20. století* [online]. *Centrum komparatistiky FF UK* [cit. 2009-08-22]. Dostupné z WWW: <<https://docs.google.com/gview?a=v&pid=gmail&attid=0.2&thid=1234cf244e4591e7&mt=application%2Fpdf>>

Islámská nadace [online]. [cit. 2009-07-13]. Dostupné z WWW: <<http://www.islamweb.cz>>

Knižní hlídka [online]. *Čmelák a svět* [cit. 2009-06-17]. Dostupné z WWW: <<http://zebry.cz/cmelakasvet.cz/?cat=37&paged=2>>

KOPYSTIANSKAJA, N. Perspektivy bohemistiky v aspektu zkoumání časoprostoru. In: *Česká literatura na konci tisíciletí I. Příspěvky z 2. kongresu světové literárněvědné bohemistiky*. Str. 561, 562. [online]. *Edice E, Ústav pro českou literaturu AV ČR* [cit. 2009-08-24]. Dostupné z WWW: <<http://www.ucl.cas.cz/edicee/data/sborniky/kongres/SLBII/22.pdf>>

Lianes [online]. [cit. 2009-07-09]. Dostupné z WWW: <<http://m.lianes.org/index.php?action=article&numero=128&PHPSESSID=852aae9802904f07e50965eff84cd957#1>>

Libération [online]. [cit. 2009-07-13]. Dostupné z WWW: <<http://www.liberation.fr/monde/0101578941-a-dresde-meurtre-raciste-en-pleine-cour>>

Lidovci mají nový cíl [online]. *Lidovky* [cit. 2009-07-28]. Dostupné z WWW: <http://www.lidovky.cz/lidovci-maji-novy-cil-bojuji-proti-mesite-v-brne-ftm-/ln_domov.asp?c=A090727_130650_ln_domov_ter>

LIEVOIS, K. Quelques données quantitatives concernant la traduction de la littérature francophone [online]. *Institut Supérieur de Traducteurs et Interprètes, Anvers, Belgique* [cit. 2009-06-21]. Dostupné z WWW: <http://biblio.critaoi.auf.org/5/01/atelier_de_traduction_5_6.pdf#page=67>

LUKAVSKÝ, E. Jak se píše v místech, kde zachází slunce [online]. *Iliteratura* [cit. 12. 6. 2009-06-12]. Dostupné z WWW: <<http://www.iliteratura.cz/clanek.asp?polozkaID=14479>>

LUKAVSKÝ, E. Tahar Ben Jelloun (portrét) [online]. *Iliteratura* [cit. 2009-06-15]. Dostupné z WWW: <<http://www.iliteratura.cz/clanek.asp?polozkaID=13591>>

LUKAVŠTÍ, A. a E. Fouad Laroui [online]. *Iliteratura* [cit. 2009-06-15]. Dostupné z WWW: <<http://www.iliteratura.cz/clanek.asp?polozkaID=13349>>

Manifeste [online]. *Le Monde* (16. 3. 2007) [cit. 2009-07-09]. Dostupné z WWW: <<http://poezibao.typepad.com/poezibao/files/Manifeste.pdf>>

ONDRUŠKOVÁ, M. Boualem Sansal – recenze [online]. *Iliteratura* [cit. 2009-07-12]. Dostupné z WWW: <<http://www.iliteratura.cz/clanek.asp?polozkaID=23413>>

PETŘÍČEK, M. jr. Úvod k dílu. In: GADAMER, H. G. *Pravda a metoda*. str. 10 [online]. *KFS FF UK* [cit. 2009-08-22]. Dostupné z WWW: <http://film.ff.cuni.cz/rozcestnik/metodika/gadamer_zd.pdf>

ŠOTOLOVÁ, J. Kdo tahá za nitky (recenze) [online]. *A2* [cit. 2009-05-19]. Dostupné z WWW: <<http://www.advojka.cz/archiv/2008/19/o-tom-kdo-taha-za-nitky>>

ŠOTOLOVÁ, J. Léto popela (recenze) [online]. *Iliteratura* [cit. 2009-05-19]. Dostupné z WWW: <<http://www.iliteratura.cz/clanek.asp?polozkaID=17571>>

Amin Maalouf [online]. [cit. 2009-06-21]. Dostupné z WWW: <<http://www.aminmaalouf.org>>

Maghribi literature [online]. *Bitra* [cit. 2009-06-21]. Dostupné z WWW: <http://cv1.cpd.ua.es/tra_int/usu/buscarresultados.asp>

TOLER, M. A. The ethics of cultural representation: the Maghribi novel in English translation [online]. *Informaworld* [cit. 2009-06-18]. Dostupné z WWW: <<http://www.informaworld.com/smpp/content~db=all~content=a776167441>>

Boualem Sansal – rozhovor (přeložila J. Šotolová) [online]. *Iliteratura* [cit. 2009-06-21]. Dostupné z WWW: <<http://www.iliteratura.cz/clanek.asp?polozkaID=14167>>

ŠOTOLOVÁ, J. Abdelkader Djemaï [online]. *Iliteratura* [cit. 2009-05-19]. Dostupné z WWW: <<http://www.iliteratura.cz/clanek.asp?polozkaID=17567>>

ŠOTOLOVÁ, J. Odjinud [online]. *A2* (2007, č. 18) [cit. 2009-07-13]. Dostupné z WWW: <<http://www.advojka.cz/archiv/2007/18/odjinud>>

ŠOTOLOVÁ, J. Boualem Sansal [online]. *Iliteratura* [cit. 21. 6. 2009]. Dostupné z WWW: <http://www.iliteratura.cz/clanek.asp?polozkaID=14167>

Tahar Ben Jelloun [online]. [cit. 2009-06-15]. Dostupné z WWW: <<http://www.taharbenjelloun.org/biblio.php?menuimg=2>>

Littérature francophone [online]. *Wikipedia* [cit. 2009-06-12]. Dostupné z WWW: <http://fr.wikipedia.org/wiki/Litt%C3%A9rature_francophone>

Amin Maalouf [online]. *Wikipedia* [cit. 2009-06-21]. Dostupné z WWW: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Amin_Maalouf>

Machrek [online]. *Wikipedia* [cit. 2009-06-12]. Dostupné z WWW: <<http://fr.wikipedia.org/wiki/Machrek>>

9. PŘÍLOHY (DOTAZNÍKY PRO PŘEKLADATELE; PODROBNÁ BIBLIOGRAFIE KNIŽNĚ A ČASOPISECKY VYDANÝCH PŘEKLADŮ)

Příloha č. 1 - Dotazník pro překladatele, vzor

Příloha č. 2 - Dotazník pro překladatele, B. Cihlářová

Příloha č. 3 – Dotazník pro překladatele, K. Vinšová

Příloha č. 4 – Dotazník pro překladatele, V. Šťovíčková-Heroldová

Příloha č. 5 – Dotazník pro překladatele, L. Kropáček

Příloha č. 6 – Dotazník pro překladatele, J. Petrová

Příloha č. 7 – Dotazník pro překladatele, K. Štěpančíková

Příloha č. 8 – Dotazník pro překladatele, P. Christov

Příloha č. 9 – Podrobná bibliografie knižně a časopisecky vydaných překladů

Příloha č. 1 - Dotazník pro překladatele, vzor

(pro účely diplomové práce z oboru Překladatelství – francouzština, FF UK)

diplomová práce na téma: Arabská francouzsky psaná literatura v českých překladech

studentka: Marie Ondrušková

vedoucí práce: PhDr. Jovanka Šotolová

Vzhledem k tomu, že výsledky budou veřejně přístupné, dáváte svůj souhlas k případnému zveřejnění vašich odpovědí v diplomové práci?

Je velice cenné, že svou překladatelskou činností významně přispíváte k zprostředkování hodnot arabského světa a tím k multikulturnímu porozumění a spolupráci. Vaše odpovědi na následující otázky mi mohou poskytnout velice podnětné a cenné informace, ze kterých chci vycházet při zpracování recepce a vnímání dané oblasti literatury u nás.

1. Čím byla ovlivněna Vaše volba překládaného titulu
 - znalost dané literatury, výběr reprezentativního díla
 - osobní vztah k této oblasti
 - vztah autora s českým prostředím
 - poutavé téma
 - aktuální, důležité téma pro české čtenářské publikum
 - nabídka nakladatele
 - jiné (prosím upřesněte)
2. Než jste se pustili do překladu, stačilo Vám knihu přečíst, nebo jste si předem stanovili některá problematická místa v textu?
3. Pokud ano, jakým způsobem jste postupovali?
4. Měli jste před překládáním už nějakou zkušenost s překlady
 - francouzských autorů
 - frankofonních autorů
5. Pokud ano, měly nějaký vliv na daný překlad?
6. Měli jste před překládáním nějaké znalosti o maghrebské literatuře, kultuře (pokud ne, dohledávali jste si nějaké informace pro překlad konkrétního díla)?
7. Zaznamenali jste při překladu nějaké specifické problémy na rozdíl od jiných autorů (Maghreb x Francie) na rovině
 - lexikální
 - morfologické
 - syntaktické
 - stylistické
 - jiné (prosím uveďte)
8. Pokud jste přeložili více knih maghrebských autorů, co Vás k tomu vedlo?(Uveďte, prosím, tituly a jejich časové zařazení – rok vydání)
9. Sledovali jste čtenářské ohlasy a recenze vydání vašeho překladu?
10. Chtěli byste v budoucnu pokračovat v překladech z této oblasti?
11. Jaký má podle vás tato literatura význam pro české čtenářské publikum?

Mnohokrát děkuji za Váš čas a ochotu.

Příloha č. 2 - Dotazník pro překladatele, B. Cihlářová

1. Čím byla ovlivněna Vaše volba překládaného titulu

- a. poutavé téma
- b. nabídka nakladatele

2. Rozhodli jste se před překladem provést nějakou analýzu originálu?

Měla jsem několik titulů k překladu na výběr, takže jsem je srovnávala mezi sebou z určitých hledisek, aby vybraná kniha splnila pokud možno nejlépe svůj účel.

3. Pokud ano, jakým způsobem jste postupovali?

Zohledňovala jsem, nakolik jsou jednotlivé pohádky přístupné dětem nebo spíš dospělým, co se týče obsahu i stylu, a u jednotlivých knih, nakolik poskytují reprezentativní vzorek arabské literatury jako takové, nebo jen určité oblasti či země.

4. Měli jste před překládáním už nějakou zkušenost s překlady

- francouzských autorů
- frankofonních autorů

5. Pokud ano, měly nějaký vliv na daný překlad?

Zabývám se subsaharskou africkou literaturou, mé překládání arabských pohádek však tato zkušenost nijak výrazně neovlivnila.

6. Měli jste před překládáním nějaké znalosti o maghrebské literatuře, kultuře (pokud ne, dohledávali jste si nějaké informace pro překlad konkrétního díla)?

O maghrebské literatuře jsem moc znalostí neměla, v knížce byl úvod o tradici arabských pohádek a jejich překladech do francouzštiny, dohledávala jsem české varianty jmen a historii vydávání arabských pohádek u nás.

7. Zaznamenali jste při překladu nějaké specifické problémy na rozdíl od jiných autorů (Maghreb x Francie) na rovině

- Lexikální - lingvoreálie
- Stylistické – i když styl pohádek byl hodně zjednodušen do standardizované francouzštiny

8. Pokud jste přeložili více knih maghrebských autorů, co Vás k tomu vedlo?(Uveďte, prosím, tituly a jejich časové zařazení – rok vydání) **Zatím ne.**

9. Sledovali jste čtenářské ohlasy a recenze vydání vašeho překladu?

Ne, kniha vyšla v poměrně nízkém nákladu.

10. Chtěli byste v budoucnu pokračovat v překladech z této oblasti?

Nebráním se mu, nabídku nakladatele bych přijala, překlad mě bavil a byl pro mě v mnohém přínosný a objevný, sama takové tituly však asi vyhledávat nebudu.

11. Jaký má podle vás tato literatura význam pro české čtenářské publikum?

Otvírá mu nové horizonty, pomáhá poznat a pochopit jinou kulturu, s níž se setkáváme, a která se s tou naší už od středověku prolíná.

Příloha č. 3 – Dotazník pro překladatele, K. Vinšová

Driss Chraïbi byl můj první knižní překlad, byl mi nabídnut Mladou frontou, která rozhodně neměla nějaké větší plány s maghrebskou literaturou, spíš to bylo politicky doporučeníhodné vydávat občas tyto autory. Nicméně když jsem si knížku přečetla, docela se mi zamlouvala, hlavně jsem v tom viděla příležitost si něco pro sebe ověřit, pokud jde o překládání, protože v textu - pokud si matně vzpomínám - byly různé slovní hříčky. Pamatuju si také, že jsem musela leccos konzultovat s arabisty. A to je asi tak všechno, co vám k tomu můžu říct. Posléze jsme už nikdy maghrebského autora nepřekládala, spíš proto, že jsem se jimi nijak zvlášť nezabývala a příliš jsem se v této literatuře neorientovala.

Příloha č. 4 – Dotazník pro překladatele, V. Šťovíčková-Heroldová

Jedná se o knihu arabské autorky Nedžma nebo Nadžma, Mandle. Autorka se netají s tím, že je to pseudonym, nikdy nedovolila, aby vešlo ve známost nejen její pravé jméno, ale ani konkrétní země původu, i když je jasné, že jde o Maghreb. Tiskovou konferenci pořádala za zástěnou, nechtěla ani ukázat tvář.

Knihu jsem pro nakladatelství Brána lektorovala a doporučila k vydání jako smělý pokus muslimky vyjadřující se k roli a postavení ženy v muslimské společnosti. Nešlo tedy o knihu začleněnou do kontextu už známé literatury, ale o literární objev. Já sama k předpokládaným zemím autorčina původu vztah mám, pracovala jsem tam svého času jako novinářka.

Aktuálnost či důležitost tématu pro české čtenářské publikum tkví v poznání problémů, s nimiž se potýkají ženy v konzervativních muslimských zemích, zejména na venkově.

Knihu mi stačilo přečíst, nakladatelství mi ponechalo volnou ruku, se souhlasem redakce jsem si našla arabistu jako konzultanta na transkripci jmen a některých pojmů.

Zkušenost s překlady mám dlouholetou, a to jak textů francouzských, tak anglických. Je mým zvykem vždycky dohledávat informace o problematice daného díla, činila jsem to i v tomto případě, i když tentokrát jsem čerpala především z vlastních poznatků v muslimských zemích.

Bohužel jsem více maghrebských textů neměla příležitost přeložit, i když bych je překládala ráda, zájem našich nakladatelství o africkou literaturu včetně Maghrebu je prakticky nulový, neuspěla jsem ani s konkrétní nabídkou – odpověď nakladatelů zní, že tyto knihy nikdo nekupuje. Mandle se prodávala slušně, díky erotické povaze díla. Nyní autorka vydala další knihu, kterou jsem nakladatelství k vydání nedoporučila, protože její půvabný rámec slouží především k sexuální výchově nevědomých muslimských dívek, a pro náš trh se nehodí.

Příloha č. 5 – Dotazník pro překladatele, L. Kropáček

Souhlas k případnému zveřejnění dávám.

Ad 1/ Má volba díla byla ovlivněna vícerymi faktory, zvl. znalostí literatur oblasti Maghrebu, kterou jsem několikrát navštívil a jako arabista studoval. Také téma - bloudění nezkušeného přistěhovalce pařížským metrem - se mi zdálo poutavé. Zaujala mě také zvláštní forma, velmi náročná souvětí táhnoucí se přes několik stran. Překladem jsem se pak zabýval v období, které pro mne bylo v rodině složité a těžké. Náročná práce na překladu mě úlevně odváděla od prožívaných potíží.

Ad 2/ Francouzský originál jsem si pečlivě přečetl. Podařilo se mi také obstarat si německý překlad. Snažil jsem se maximálně poučit o autorovi a o problematice alžírského přistěhovalectví za prací do Francie.

Ad 4/ Ano, mám na svém kontě několik překladů z angličtiny, arabštiny, němčiny a francouzštiny. Mnoho jsem se naučil zvláště překladem francouzsky píšícího moudrého maliského autora Amatu Hampaté Ba (jeho románu Wangrinův podivuhodný osud).

Ad 5/ Hovořit o vlivu tu není snadné. Snad jen velmi obecně k tomu, jak překládat z francouzštiny. Román Rachida Boudjedry je ovšem velmi zvláštní stylisticky - viz dále.

Ad 6/ O maghrebské literatuře jsem byl slušně informován a některé její stránky mě přímo fascinovaly.

Ad 7/ Román alžírského autora má přirozeně některé lexikální zvláštnosti, které mne - jako arabistu - nemohou ovšem překvapit. U Ideální topografie vynikají však zvláštnosti syntaktické a stylistické. Jak jsem napsal v doslovu, Boudjedrův román svou tendencí spojovat téměř všechno do jediné věty může nalézat určité inspirace jak u francouzského "nového románu", tak i u nekonečně dlouhých, vycizelovaných vět v některých žánrech klasické arabské prózy.

Ad 8/ Jiné maghrebské autory jsem nepřekládal. Psal jsem ale pro tehdejší nakladatelství Odeon z této sféry recenze a doslovy.

Ad 9/ Ano, mnoho ohlasů zveřejněno nebylo, což jsem chápal skoro jako křivdu na pozoruhodném díle.

Ad 10/ Jsem přetížen jinou prací, v této době /2009/ mj. překladem autora z muslimského Španělska ze 12. století.

Ad 11/ Myslím, že pro české publikum maghrebské literatury mohou přinášet řadu podnětů estetických i v širokém smyslu poznávacích. Do Tunisu a do Maroka mnoho našich lidí dnes jezdí turisticky, snad sem brzy přibude i pozoruhodné Alžírsko. Krásná literatura Maghrebu může cestovatelský a "rekreační" zájem podstatně obohatit.

Příloha č. 6 – Dotazník pro překladatele, J. Petrová

1. Čím byla ovlivněna Vaše volba překládaného titulu
 - ☐ znalost dané literatury, výběr reprezentativního díla
 - ☐ osobní vztah k této oblasti
 - ☐ **vztah autora s českým prostředím**
 - ☐ poutavé téma
 - ☐ aktuální, důležité téma pro české čtenářské publikum
 - ☐ nabídka nakladatele
 - ☐ jiné (prosím upřesněte)
2. Rozhodli jste se před překladem provést nějakou analýzu originálu?
V několika případech jsem napsala pro Světovou literaturu krátký medailon k autorovi a k jeho dílu.
3. Pokud ano, jakým způsobem jste postupovali?
4. Měli jste před překládáním už nějakou zkušenost s překlady
 - ☒ **francouzských autorů**
 - ☒ **frankofonních autorů**
5. Pokud ano, měly nějaký vliv na daný překlad?
Zkušenost z překládání
6. Měli jste před překládáním nějaké znalosti o maghrebské literatuře, kultuře (pokud ne, dohledávali jste si nějaké informace pro překlad konkrétního díla) ?
Ano, žila jsem několik let v Tunisu, kde jsem se o maghrebskou literaturu zajímala, a to jak arabofonní i frankofonní.
7. Zaznamenali jste při překladu nějaké specifické problémy na rozdíl od jiných autorů (Maghreb x Francie) na rovině
 - ☐ lexikální
 - ☐ morfologické
 - ☐ syntaktické
 - ☐ stylistické **ano**
 - ☐ jiné (prosím uveďte)
8. Pokud jste přeložili více knih maghrebských autorů, co Vás k tomu vedlo?(Uveďte, prosím, tituly a jejich časové zařazení – rok vydání)
Má bibliografie podle titulů uvedených v mé publikaci
9. Sledovali jste čtenářské ohlasy a recenze vydání vašeho překladu?
V minimální míře
10. Chtěli byste v budoucnu pokračovat v překladech z této oblasti?
Ano
11. Jaký má podle vás tato literatura význam pro české čtenářské publikum?
Rozšiřuje obzor pro arabská teritoria, přináší umělecké obohacení.

Příloha č. 7 – Dotazník pro překladatele, K. Štěpančíková

1. Čím byla ovlivněna Vaše volba překládaného titulu
 - znalost dané literatury, výběr reprezentativního díla
 - **osobní vztah k této oblasti**
 - vztah autora s českým prostředím
 - **poutavé téma**
 - aktuální, důležité téma pro české čtenářské publikum
 - nabídka nakladatele
 - jiné (prosím upřesněte)
2. Rozhodli jste se před překladem provést nějakou analýzu originálu? **Ne.**
3. Pokud ano, jakým způsobem jste postupovali?
4. Měli jste před překládáním už nějakou zkušenost s překlady
 - francouzských autorů
 - frankofonních autorů**Ne.**
5. Pokud ano, měly nějaký vliv na daný překlad?
6. Měli jste před překládáním nějaké znalosti o maghrebské literatuře, kultuře (pokud ne, dohledávali jste si nějaké informace pro překlad konkrétního díla)?

Znalosti o maghrebské literatuře i kultuře jsem měla, zároveň jsem si potřebné termíny a reálie dohledávala.

Měla jsem přečtené dostupné překlady v češtině a slovenštině (těch moc nebylo), knihy mých oblíbených (nejen) alžírských autorů (zejména Assia Djebbar, Leila Sebbar a mnozí další). V té době jsem také na téma alžírské frankofonní literatury psala doktorskou práci (tu jsem ale nedokončila), takže jsem měla načtené i literárně teoretické a jiné odborné práce o této oblasti.

7. Zaznamenali jste při překladu nějaké specifické problémy na rozdíl od jiných autorů (Maghreb x Francie) na rovině
 - lexikální
 - morfologické
 - syntaktické
 - stylistické
 - jiné (prosím uveďte)

Vzhledem k tomu, že jsem bohužel předtím neměla překladatelské zkušenosti, jsem žádné rozdíly zaznamenat nemohla. Za specifické považuji (co si tak pamatuji) zejména lexikum. U souboru Žena na kusy a jiné alžírské povídky jsem např. považovala za nutné vypracovat stručný slovník použitých pojmů (šlo zejména o pojmy spjaté s islámem, ale i jiné, které českému čtenáři nemusejí být známé). Řešila jsem tehdy také, jak správně tyto pojmy do češtiny přepsat (vesměs jde totiž o arabská slova, jejichž transkripce není úplně jednotná).

8. Pokud jste přeložili více knih maghrebských autorů, co Vás k tomu vedlo?(Uveďte, prosím, tituly a jejich časové zařazení – rok vydání) **Ne.**
9. Sledovali jste čtenářské ohlasy a recenze vydání vašeho překladu? **Ano.**
10. Chtěli byste v budoucnu pokračovat v překladech z této oblasti?

Ne. Období fascinace arabskou literaturou mám za sebou, od jisté doby jsem literární činnost této oblasti přestala sledovat, měla jsem dojem, že další a další knihy, které od maghrebských autorů čtu, jsou v něčem pořád stejné. Nyní se věnuji úplně odlišnému oboru (psychologie). Šlo navíc z mé strany o jakýsi nadšenecký pokus, nepodložený překladatelskou zkušeností (a podle toho vypadal i výsledek, se kterým nejsem spokojená).

11. Jaký má podle vás tato literatura význam pro české čtenářské publikum?

Řekla bych, že význam pro české publikum nemá žádný. Zabývá se většinou pro Čecha naprosto okrajovými a zřejmě velmi vzdálenými tématy, která zajímají jen velmi malou skupinu čtenářů. (A ty, které tato literatura zajímá, jsou všem schopni si ji přečíst v originále.) Lze jistě najít několik děl, která můžou oslovit i Čechy (Ben Jelloun?), masového úspěchu, jaký zaznamenávají ve Francii, ale podle mě dosáhnout nemůžou, protože tam je recepce této literatury a i její obliba podmíněna mnoha faktory, které u nás nefungují (Alžírsko jako bývalá kolonie, velké množství ve Francii žijících Arabů, složité vztahy mezi těmito zeměmi a národy atd.).

Příloha č. 8 – dotazník pro překladatele, P. Christov

1. Čím byla ovlivněna Vaše volba překládaného titulu
 - znalost dané literatury, výběr reprezentativního díla
 - osobní vztah k této oblasti
 - vztah autora s českým prostředím
 - **poutavé téma**
 - aktuální, důležité téma pro české čtenářské publikum
 - **nabídka nakladatele**
 - jiné (prosím upřesněte)
2. Než jste se pustili do překladu, stačilo Vám knihu přečíst, nebo jste si předem stanovili některá problematická místa v textu? **stačilo**
3. Pokud ano, jakým způsobem jste postupovali?
4. Měli jste před překládáním už nějakou zkušenost s překlady
 - **francouzských autorů**
 - **frankofonních autorů**
5. Pokud ano, měly nějaký vliv na daný překlad?
6. Měli jste před překládáním nějaké znalosti o maghrebské literatuře, kultuře (pokud ne, dohledávali jste si nějaké informace pro překlad konkrétního díla) ? **minimální**
7. Zaznamenali jste při překladu nějaké specifické problémy na rozdíl od jiných autorů (Maghreb x Francie) na rovině
 - **lexikální**
 - morfologické
 - syntaktické
 - stylistické
 - jiné (prosím uveďte)
8. Pokud jste přeložili více knih maghrebských autorů, co Vás k tomu vedlo?(Uveďte, prosím, tituly a jejich časové zařazení – rok vydání) **povídku E. Sanbara v souboru *Čí je to sen?* Brno: Větrné mlýny, 2003**
9. Sledovali jste čtenářské ohlasy a recenze vydání vašeho překladu? **ne**
10. Chtěli byste v budoucnu pokračovat v překladech z této oblasti? **ano**
11. Jaký má podle vás tato literatura význam pro české čtenářské publikum?

Příloha č. 9 – Podrobná bibliografie knižně a časopisecky vydaných překladů:

ANTONOVÁ, B. *Čí je to sen?* Brno: Větrné mlýny, 2003.

BEN JELLOUN, Tahar. *Tichý den v Tangeru*. Z orig. *Jour de silence à Tanger* přel. A. a E. Lukavští. Praha: Dauphin, 2002.

BEN JELLOUN, Tahar *Tati, co je to rasismus*. Z orig. *Le Rasisme expliqué à ma fille* přel. A. a E. Lukavští. Praha: Dauphin, 2004.

BEN JELLOUN, Tahar. *Posvátná noc*. Z orig. *La nuit sacrée* přel. E. a A. Lukavští. Praha: Dauphin, 2007.

BOUDJEDRA, R. *Ideální topografie pro vyloženou agresi*. Z orig. *Topographie idéale pour une agression caractérisée* přel. L. Kropáček. Praha: Odeon, 1982.

BOURAOUI, Nina. *Mrtvá ruka*. Z orig. *Poing mort* přel. P. Christov. Brno: Es-ma, 2004.

DIB, Mohamed. *V kavárně*. Z orig. *Au café* přel. F. Štuřík. Praha: SNKLHU, 1960.

DIB, Mohamed. *Africké léto*. Z orig. *Un Été africain* přel. E. Outratová. Praha: SNKLHU, 1962.

DIB, Mohammed. *Tišeji než ticho*. Přel. J. Pokorný. Praha: Odeon – revue Světová literatura, 1962.

DIB, M.; DJEBAR, A.; MIMOUNI, R.; SEBBAR, L. *Žena na kusy*. přel. P. Christov, B. Antonová, K. Štěpančíková. Brno: Es-ma, 2003.

DJEBAR, Assia. *Rudé svítání*. Z orig. *Rouge l'aube* přel. V. Hořejší. Praha: Dilia, 1977.

DJEBAR, Assia *Láska a tanec smrti*. Z orig. *L'amour, la fantasia* přel. E. Kržšáková. Bratislava: Tatran, 1989.

DJEMAÏ, Abdelkader. *Léto popela*. Z orig. *Un Été de cendres* přel. S. Křižanová. Brno: Es-ma, 2004.

HADDAD, Malek. *Noční rozhovor*. Z orig. *L'Élève et la leçon* přel. B. Štorm. Praha: Mladá fronta, 1964.

CHRAÏBI, Driss. *Případ v Atlasu*. Z orig. *Une enquête au pays* přel. K. Vinšová. Praha: Mladá fronta, 1988.

KHADRA, Yasmina. *Černá vdova*. Z orig. *L'Attentat* přel. M. Šťovíček. Frýdek-Místek: Alpress, 2007.

KHADRA, Yasmina. *Kábulské vlaštovky*. Z orig. *Les Hirondelles de Kaboul* přel. H. Krejčí. Frýdek-Místek: Alpress, 2006.

MAALOUF, Amin. *Baltazarovo putování*. Z orig. *Le Périple de Baldassare* přel. K. Sysalová Praha: Vyšehrad, 2003.

MAMMERI, Mouloud. *Zapomenutý pahorek*. Z orig. *La Côline oubliée* přel. S. Pantůček. Praha: Odeon, 1971.

MAMMERI, Mouloud. *Opium a hůl*. Z orig. *L'Opium et le bâton* přel. V. Švestková. Praha: Naše vojsko, 1982.

MOUNIN, Omar. *Madam Paříž-Praha*. Z orig. *Madame Paris-Prague* přel. M. Segertová. Praha: Mladá fronta, 2006.

NADŽMA (NEDJMA). *Mandle*. Z orig. *L'Amande* přel. V. Šťovíčková-Heroldová Praha: Brána, 2005.

PANTŮČEK, S. *Moderní alžírské povídky*. Praha: Dar Ibn Rushd, 1999.

PANTŮČEK, S. *Moderní marocké povídky*. Praha: Dar Ibn Rushd, 2000.

PANTUČEK, S. PETRÁČEK, K. *Arabská čítanka*. Praha: SNKLHU, 1962.

SEBBAR, Leïla. *Má sestra cizinka*. Z orig. *Etrangère, ma sœur* přel. P. Christov. Brno: Es-ma, 2003.

SEFRIOUI, Ahmed. *Sny obchodníka s obrázky*. Z orig. *Les rêves de l'imagier* přel. J. Petrová. Praha: Odeon – revue Světová literatura, 1982.

ZAOUÏ, Amin. *Podřízenost*. Z orig. *La Soumission*. přel. K. Štěpančíková. Brno: Es-ma, 2004.